Mareşalul Jukov
între legendă și adevăr
2

EDITURA MILITARA

MAREŞALUL JUKOV – ÎNTRE LEGENDĂ ŞI ADEVĂR

VOL. 2

Ediţie îngrijită şi introducere de GEORGE G. POTRA

Traducerea textelor, note şi glosar : PARASCHIVA BĂDESCU
GEORGE G. POTRA

EDITURA MILITARĂ, BUCUREŞTI, 1991

Coperta : VICTOR ILIE

ISBN 973-32-0166-9

ISBN 973-32-0188-X

GHEORGHI KOSTANTINOVICI JUKOV
văzut de

K. SIMONOV
N. G. PAVLENKO
N. HLEBODAROV
S. P. MARKOV
V. P. SIMIN
E. RJEVSKAIA
A. D. MIRKINA

N.G. PAVLENKO

CONDUCĂTORUL DE OŞTI LA „MASA ROTUNDĂ"

Una din problemele complexe care i-a confruntat pe istorici în perioada postbelică a fost insuficienţa documentelor. Aceasta s-a datorat nu numai faptului că multe din ele erau secrete, că nu s-au întocmit nici un fel de procese-verbale ale şedinţelor Marelui Cartier General, dar şi pierderii multor documente pe front, în primele zile ale războiului. Parţial, această lipsă a fost suplinită prin literatura memorialistică, care însă se referea în esenţă la verigile operativ-tactice ale comandamentului.

Istoricii, desigur, ştiau că multe „pete albe" privind activitatea Comandamentului Suprem puteau fi înlăturate cu ajutorul mareşalilor G. K. Jukov şi A. M. Vasilevski. Dar nu se cădea să li se adreseze lor, pentru că G. K. Jukov era în dizgraţie, iar A. M. Vasilevski era nu numai prietenul, ci şi cuscrul acestuia. Se ştie că nimeni din numerosul colectiv al redacţiei volumului *Istoria Marelui Război pentru Apărarea Patriei al Uniunii Sovietice* sub conducerea lui P. N. Pospelov nu s-a adresat lui G. K. Jukov pentru ajutor sau informaţii.

Prima care a rupt-o cu această inepţie a fost redacţia revistei „Voenno-istoriceskii jurnal". Ea a publicat, în 1965, un articol semnat de G. K. Jukov cu privire la operaţiunea Berlin, iar în 1966 trei articole cu privire la bătălia Moscovei. Publicarea acestor articole a defrişat

calea pentru mulţi doritori de a se întîlni cu conducătorul de oşti.

Redacţia revistei a fost extrem de bucuroasă la primirea articolului lui Jukov *Contraofensiva de lîngă Moscova*. Articolul îngloba un foarte bogat material istoric, dar esenţialul era dat de conţinutul său veridic. G.K. Jukov a expus convingător în acest articol procesul transformării contraloviturilor în contraofensivă. A introdus în circuit ştiinţific noi date cu privire la elaborarea planului ofensivei generale de la începutul anului 1942.

A avut loc discutarea articolului. Din fericire, redactorul-şef adjunct al revistei „Voenno-istoriceskii jurnal", colonelul V.M. Kravţev, a notat aceste discuţii. Redăm parţial intervenţiile membrilor colegiului de redacţie al revistei şi cele ale autorului articolului, mareşalul Uniunii Sovietice, G. K. Jukov :

În cuvîntul de deschidere, preşedintele (redactorul-şef al revistei) a atras atenţia istoricilor prezenţi asupra a două probleme principale din articole :

Prima problemă. Cu privire la planificarea contraofensivei. Istoricii militari au căutat timp de un sfert de veac documente în această problemă, dar nu le-au găsit. Şi iată că, în articolul lui Gheorghi Konstantinovici, se vorbeşte de faptul că nu s-au elaborat planuri pentru contraofensiva de lîngă Moscova, ca atare nici nu trebuie să fie căutate. Contraofensiva s-a dezvoltat din contralovituri. Acest punct de vedere este motivat destul de temeinic în articolul mareşalului.

A doua problemă. Majoritatea celor prezenţi aici nu ştiu de consfătuirea din 5 ianuarie 1942, care a avut loc la Marele Cartier General al Comandamentului Suprem, unde s-a luat hotărîrea privind ofensiva generală. Mi se pare că este o problemă foarte importantă. Cred că membrii colegiului de redacţie vor avea şi alte întrebări legate de apărarea Moscovei, precum şi în legătură cu distrugerea inamicului. Gheorghi Konstantinovici, veţi avea putere să ne răspundeţi vreo două ore la întrebările noastre ?

G.K. Jukov. Depinde ce întrebări vor fi. Unele întrebări pot „ucide" în cinci minute. Dacă vor fi uşoare, cred că voi rezista.

Profesor V.G. Pozniak (Academia Marelui Stat Major). În articol este arătat convingător întregul proces de trecere de la apărare la acţiuni ofensive. Într-adevăr, este un proces complex. Cine se putea gîndi la contraofensivă, cînd trebuia oprit inamicul ? Apoi, trebuia dată o contralovitură şi, de abia după aceea, să se treacă la contraofensivă. Autorul a arătat în mod convingător cauzele nefinalizării operaţiunilor. Articolul conţine şi unele critici privind lipsurile Marelui Cartier General în conducerea trupelor, unele observaţii critice la adresa comandamentului şi a Consiliului militar al frontului.

Profesor A. A. Strokov (Academia politico-militară „V. I. Lenin"). Articolul lui G. K. Jukov umple un gol în literatura militaro-istorică. Se exprimă dorinţa ca G.K. Jukov să delimiteze în timp contraloviturile trupelor sovietice şi contraofensiva, să prezinte concluzii privind strategia şi arta operativă.

Profesor I.E. Krupcenko (Academia trupelor de blindate). Nu sînt de acord cu acea parte din articol unde este vorba de faptul că inamicul, înainte de contraofensiva noastră, ar fi fost extenuat, epuizat şi oprit. Dacă lîngă Stalingrad am oprit inamicul practic peste tot, acelaşi lucru a avut loc şi lîngă Kursk, în schimb lîngă Moscova, pînă la lovitura noastră hotărîtoare, iniţiativa acţiunilor aparţinuse totuşi inamicului. Cu vreo zece ani în urmă, mareşalul nu vedea în contraofensiva de lîngă Moscova nişte particularităţi deosebite. Or, în articolele discutate de noi, aceste particularităţi sînt reliefate foarte just. Poate că tocmai dumneavoastră ar trebui să arătaţi rolul contraofensivelor lîngă Moscova, Stalingrad şi Kursk care au fost puncte de cotitură în Marele Război pentru Apărarea Patriei.

General-colonel în rezervă F.A. Samsonov. Articolul lui G.K. Jukov este, în primul rînd, veridic, de aceea este un eveniment în literatura noastră militaro-istorică. Articolul produce o bună impresie şi pentru că, pînă acum, în presă au apărut nu puţine tratări greşite ale problemelor legate de contraofensivă. Au fost şi cazuri cînd unii profesori militari încercau să ne convingă că retragerea către Moscova a fost, ca să zic aşa, concepută de la bun început pentru „atragerea" inamicului, că tot atunci a fost conce-

pută și viitoarea contraofensivă, ca o prevedere genială a desfășurării evenimentelor. G. K. Jukov dă un răspuns corect la această întrebare : „Evenimentele determinau adoptarea hotărîrilor, iar acestea trebuie să le analizăm dacă au corespuns sau nu situației".

În două rînduri, autorul îl critică pe comandantul suprem, fără să găsească nici un cuvînt pozitiv la adresa lui. Or, în timpul contraofensivei și al trecerii la ofensivă generală pe direcția strategică principală Moscova, Marele Cartier General a făcut ceva și a încercat într-o oarecare măsură să dirijeze mersul evenimentelor. Și nu totdeauna atît de fără succes ca, de pildă, la 5 ianuarie 1942. (În acea zi a avut loc consfătuirea la care Stalin a luat hotărîrea cu privire la dezvoltarea succesului pe toate direcțiile frontului savieto-german. În urma dispersării nejustificate a forțelor și a mijloacelor, multe operațiuni n-au fost finalizate). Mi se pare că un membru al Marelui Cartier General, comandant de front, trebuie să lămurească această problemă.

În articol nu sînt arătate convingător motivele ritmurilor lente ale ofensivei trupelor noastre din iarna anului 1941—1942. Cauza, probabil, constă nu doar în faptul că, în cursul ofensivei, Frontul de Vest a fost slăbit (o parte a forțelor sale a fost transmisă altor fronturi), că lipseau rezervele operative și prevalau atacuri frontale. Cauzele au fost mult mai complexe. În realitate, nu existau drumuri pentru a manevra. Și, de fapt, nici nu aveam cu ce să manevrăm, pentru că mijloace de comunicații și autotransport aproape nu existau... Și pe ce să manevrezi ? Pe două picioare ? Nu erau drumuri. M-am convins ulterior, la Stalingrad, că nemții știau excelent să facă drumuri cu forțele populației noastre locale. Or, noi, cu forțele propriei noastre populații, nu știam să facem drumuri pentru Armata Roșie, iar unitățile de geniu nu se pricepeau la aceasta. De aceea, în zona de acțiune a fronturilor de Vest și Kalinin, în iarna anului 1941—1942, eram nevoiți să ne deplasăm practic prin coridoare înguste, unde era foarte greu să treacă două mașini.

În încheiere, F.A. Samsonov a exprimat următoarea idee. În acea perioadă, a spus el, cu toții învățam să luptăm. Aș fi dorit foarte mult ca autorul să fi scris

măcar un rînd despre ceea ce a învăţat el în această iarnă. Ar fi fost foarte important. Şi cititorul l-ar fi privit pe autor cu foarte multă atenţie şi respect, dacă ar fi adăugat şi unele note autocritice.

După intervenţia generalului-colonel F. A. Samsonov s-a făcut o pauză, în timpul căreia mareşalului i-au fost puse o serie de întrebări importante. Cel mai mare interes a fost manifestat de către cei prezenţi faţă de părerea lui G.K. Jukov cu privire la componenţa Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem şi metodele de lucru ale acestuia. După pauză, G.K. Jukov a răspuns colegiului de redacţie la unele observaţii critice şi a expus considerente asupra unor probleme.

Mareşalul Uniunii Sovietice G.K. Jukov. Mulţumeşte celor care au luat cuvîntul pentru observaţiile critice şi consideră că acestea merită o atenţie serioasă.

Cu privire la aprecierea inamicului. În discuţia cu Stalin, am vorbit despre epuizarea inamicului. Trebuie ţinut seama de faptul că această apreciere se referea, în general, la acele grupări de şoc, care urmau să înfrîngă rezistenţa trupelor Frontului de Vest, să le depăşească şi să cucerească Moscova. La sfîrşitul lui noiembrie 1941, aceste grupări erau extenuate şi nu mai puteau să-şi îndeplinească misiunile. Nu întîmplător, trupele lui Guderian, fără ordinul Comandamentului suprem german, au început să se retragă. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi la nord-vest de Moscova. Trupele armatei de tancuri sub comanda generalului Höpner au început să se retragă, de asemenea, fără ordinul lui Hitler şi fără ordinul comandantului Grupului de armate „Centru". Ce dovedesc aceste fapte ? Ele arată că grupările inamicului din flancuri nu mai puteau executa misiuni ofensive. Iar aceasta exprima epuizarea lor.

Eu nu spun că tot Grupul de armate „Centru" era epuizat. Dimpotrivă, aţi observat, probabil, că peste tot am subliniat specificul frontului nostru. El a trecut la ofensivă fără a avea superioritate în forţe şi mijloace. Dacă veţi lua literatura istorică germană, veţi găsi acolo, de asemenea, referiri la eşecul ofensivei pe flancuri, acolo unde acţionau grupările de şoc. Tocmai acest eşec a stîrnit reacţia feroce a Marelui Cartier General hitlerist,

Tocmai în urma acestui eşec au zburat din posturile lor feldmareşalii Brauchitsh şi Busch, generalul Höpner. Mi se pare că nu trebuie introduse modificări în articol în ceea ce priveşte aprecierea inamicului. Întrucît însă problema aprecierii inamicului trezeşte îndoielile dvs., asemenea îndoieli pot apare şi la cititor. De aceea, ar fi bine să se includă în articol vreo două paragrafe în care să se spună că grupările de şoc ale inamicului au fost, într-adevăr, epuizate.

Problema contraofensivei. Cînd comandamentul Frontului de Vest a organizat, la sfîrşitul lui noiembrie şi începutul lui decembrie 1941, rezistenţa şi a dat contralovituri, el nu-şi propunea o contraofensivă de o asemenea amploare cum avea să o dobîndească ulterior. Necesitatea contraofensivei s-a resimţit pe deplin atunci cînd, pe aripa de sud, trupele generalului Guderian au început să dea înapoi, iar pe aripa de nord, sub loviturile trupelor noastre, marile unităţi ale lui Höpner au început să se retragă spre vest. Asupra lor dădeau lovituri, din raionul Iahroma, trupele Armatei 1 de şoc, iar din raionul Krasnaia Poliana înainta brigada generalului Liziukov, care intra în componenţa Armatei 20. Armatele aveau misiuni de contralovitură : într-un loc să nimicească inamicul şi să recucerească Kriukovo, într-un alt loc, să recucerească Solnecinogorsk şi Klin şi alte puncte. Ca profunzime, aceste misiuni nu depăşeau 20—30 kilometri (Replica din sală : „Nu mai mult de 50 kilometri !"). În continuare, misiunile date trupelor erau expeditive. Toate au fost convenite între ele cam pe 8—9 decembrie.

N-am avut deci un asemenea ordin de contraofensivă pe care să-l fi dat din timp trupelor (pe 30 noiembrie sau pe 1—2 decembrie 1941). Aceasta pentru că aveam prea puţine forţe şi mijloace. Armata 1 de şoc a lui Vasili Ivanovici Kuzneţov, sosită pe front din rezervă, am început s-o introducem treptat încă pe 29 noiembrie, cînd gruparea de tancuri a inamicului a trecut canalul Moscova-Volga în raionul Iahroma. Brigăzile se introduceau în luptă una după alta, iar la 6 decembrie a intrat în acţiune aproape toată armata. Ofensiva armatei a căpătat treptat o amploare tot mai mare.

Deci, contraofensiva din apropierea Moscovei nu seamănă cu cea de lîngă Stalingrad sau din alt raion. Lîngă Moscova, contraofensiva s-a conturat din contralovituri. La dezvoltarea ei, desigur, a contribuit introducerea de noi mari unităţi şi loviturile aviaţiei asupra trupelor inamice.

Dacă au existat în statul-major al frontului şi în Marele Cartier General discuţii cu privire la contraofensivă ? Desigur, au avut loc asemenea discuţii. De exemplu, locţiitorul şefului Marelui Stat Major, Vasilevski, discuta cu comandantul trupelor Frontului Kalinin, Konev, despre faptul că acest front trebuie, de asemenea, să se angajeze în contraofensivă. Această discuţie avea un caracter pur agitatoric şi demonstra că nu exista un plan elaborat în prealabil nici la statul-major al Frontului Kalinin, nici la Marele Cartier General al Comandamentului Suprem. După cîte îmi aduc aminte, Frontul Kalinin nu a primit nici un fel de mijloace de întărire.

În prima jumătate a lunii decembrie, contraofensiva pe flancurile frontului s-a desfăşurat cu destul succes. De exemplu, pe aripa stîngă a frontului, inamicul uneori o lua pur şi simplu la fugă. Alta era situaţia în sectorul central al frontului. Aici îl respingeam lent. Aceasta se explica prin faptul că armatelor care au acţionat în centrul frontului, trecînd de la contralovituri la contraofensivă, nu le-am mai dat în plus nici un soldat, nici o mitralieră, nici un tun. Tot ce primeam din rezerva Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem dădeam grupărilor de flanc. Ne-am străduit să slăbim la maximum armatele de tancuri ale inamicului, să ieşim spre flancuri şi în spatele frontului Grupului de armate „Centru“.

Acum despre Marele Cartier General. Tovarăşii m-au rugat să prezint mai obiectiv activitatea sa şi să spun cîteva vorbe bune despre Stalin. Mie mi se pare că, înainte de toate, ar trebui să se spună mai mult despre Marele Stat Major, care a urmărit foarte atent desfăşurarea acţiunilor militare ale fronturilor Kalinin şi de Vest, a determinat la timp momentul slăbirii grupărilor inamice şi a surprins momentul trecerii de la contralovitură la contraofensivă.

Mi se pare că nu toţi înţeleg ce reprezenta Marele Cartier General al Comandamentului Suprem în anii războiului. Am fost membru al Marelui Cartier General din prima pînă în ultima zi a războiului. Dacă acesta s-a întrunit vreodată pentru discutarea problemelor strategice şi a altor probleme ? Nu ! Cine era în Marele Cartier General şi ducea discuţiile acolo ? Stalin. Stalin era Marele Cartier General. Marele Stat Major era aparatul său. Stalin chema la Marele Cartier General pe cine considera necesar şi cînd considera necesar, fie că era un membru al Marelui Cartier General ori un comandant. Îl chema împreună cu şeful Marelui Stat Major sau cu locţiitorul acestuia. Tot aici se audia părerea comandantului şi a Marelui Stat Major în problema respectivă.

Aveţi dreptate, apreciind că s-a spus puţin despre „Suprem". Trebuie spus mai mult despre el, întrucît rolul său în apărarea Moscovei a fost mai mare decît se menţionează în articol. Aş vrea să rog redacţia să reintroducă paragraful pe care l-a scos şi în care se afirmă : „Mi se punea deseori întrebarea unde era Stalin în timpul bătăliei Moscovei". Şi eu răspundeam : „Stalin a fost la Moscova, a lucrat şi a acţionat să obţină aproape imposibilul în organizarea apărării Moscovei". După părerea mea este cea mai mare laudă pentru comandantul suprem. Or, acest punct a fost scos. Cred că trebuie reintrodus. Împărtăşesc îngrijorarea tovarăşilor : reiese că atît comandantul frontului cît şi Consiliul militar au lucrat, iar Marele Cartier General era undeva pe planul doi [1].

---

[1] Iată cum arăta pasajul reintrodus din revista „Voenno-istoriceskii jurnal", nr. 10/1966, p. 85 : „Unde era Stalin în timpul bătăliei Moscovei ? Stalin era la Moscova, organizînd forţe şi mijloace pentru zdrobirea inamicului lîngă Moscova. Trebuie să-i dăm ce i se cuvine. Bazîndu-se pe Comitetul de Stat al Apărării, pe membrii Marelui Cartier General şi pe colectivul de creaţie al efectivului de conducere al comisariatelor poporului, el a efectuat o mare activitate de organizare a rezervelor strategice şi a mijloacelor tehnico-materiale necesare pentru lupta armată. Prin exigenţa sa crudă, obţinea, se poate spune, aproape imposibilul. În perioada bătăliei Moscovei era foarte atent la sfaturi, dar, din păcate, uneori adopta hotărîri care nu corespundeau situaţiei. Aşa era cu introducerea în rezervă a Armatei 1 de şoc, cu desfăşurarea ofensivei fronturilor" — n. red. ruse.

Ați observat, probabil, că am folosit cuvintele „am fost nevoiți să cerșim" și ni se dădea ceea ce era posibil (este vorba de completarea cu oameni, armament, muniții etc.). Deci, „Supremul" urmărea, într-adevăr, posibilitățile și cererile frontului și le satisfăcea. Poate ar trebui spus și în legătură cu aceasta cîteva cuvinte. Dar nu cred că ar fi oportun să se adauge mai mult. Cred că am lămurit problema Marelui Cartier General. M-am străduit aici, cum se spune, să exprim mai obiectiv punctul meu de vedere. Desigur, au fost și momente destul de neplăcute în activitatea Marelui Cartier General, dar consider că nu este cazul să fie prezentate în paginile revistei. De aceea, nu trebuie să vorbim mai mult despre ele.

Cu privire la cotitura psihologică. O dată cu începerea ofensivei, desigur, cu toții am înregistrat și o cotitură psihologică — și comandanții, și soldații. Cînd a început să se contureze succesul, acesta i-a cuprins și pe soldați și consiliul militar al frontului. Toți aveau o bună dispoziție, toți erau bucuroși și mulțumiți de faptul că a început mișcarea înainte. Să se gîndească și să sugereze redactorul cum să fie prezentată mai bine această cotitură psihologică.

Dacă nu s-ar putea delimita în timp contralovitura și contraofensiva ? În realitate n-a fost o asemenea delimitare. Aceste evenimente s-au împletit strîns, unul decurgea din celălalt (contraofensiva decurgea din contralovitură). Nu cred că aici s-ar potrivi măsura academică de delimitare a evenimentelor. Articolul reflectă evenimentele așa cum au fost în viață. Cred că nu pierde din această cauză. Aceasta demonstrează, de asemenea, faptul că am sesizat fiecare moment potrivit pentru nimicirea inamicului.

S-a pomenit aici și faptul că acum vreo zece ani am spus altceva despre contraofensivă. Nu-mi amintesc detaliile acestei discuții. Dar am spus atunci, și repet și acum, că lîngă Moscova nu era acea contraofensivă clasică, cum o înțelegem noi. Nu era nici ca o etapă distinctă. Acest tip de acțiuni militare a apărut în însuși cursul evenimentelor. Dacă inamicul ar fi opus o rezistență mai serioasă contraloviturilor noastre, desigur, n-ar fi fost nici o contraofensivă. Marele Cartier General ar fi fost nevoit să concentreze noi forțe și să regrupeze din nou

trupele pentru a înfrînge rezistenţa inamicului. Atunci ar fi fost vorba de pregătirea contraofensivei. În acest caz, desigur, nu ne-ar fi ajuns numai armatele 1 şi 10.

De ce a fost introdusă în luptă Armata 20 ? La 22 kilometri de Moscova se află localitatea Krasnaia Poliana. Aici s-a format o spărtură în frontul nostru. Ea a fost închisă de brigada generalului Liziukov, venită din zona de apărare a Moscovei. Tot acolo, din ordinul lui Stalin, s-a deplasat Bulganin, membru al Consiliului Militar, cu misiunea „de a lua înapoi din mîna inamicului localitatea Krasnaia Poliana". Repet, era vorba numai de Krasnaia Poliana, nu mai mult. Tot în acest timp, Stalin m-a trimis la Armata 16, la divizia lui Beloborodov, pentru a recuceri satul Dedovo*.

Acest episod reliefează cîteva trăsături ale caracterului comandantului suprem. Deşi în acest caz nu era vina lui. I s-a raportat greşit : se credea că inamicul a ocupat oraşul Dedovsk.

Despre drumuri. Probabil, ştiţi bine, că noi recuceream sate, iar în sate, în afară de infirmi, nu era nimeni, toată populaţia aptă de muncă fusese deportată de către nemţi. Şi populaţia locală, ca atare, practic nici n-am văzut-o, de aceea n-aveam pe cine folosi. Totuşi, în unele localităţi mari, în oraşe, populaţia a fost folosită suficient.

* La nord-vest de Moscova (pe direcţia Volokolamsk) se află orăşelul Dedovsk. Pe aceeaşi direcţie se afla sătucul Dedovo. În perioada luptelor, inamicul a ocupat acest sat şi în cele cîteva case ţărăneşti care au mai rămas s-a amplasat un pluton inamic. Prin nişte canale, la sfîrşitul lui noiembrie, i s-a raportat lui Stalin că orăşelul Dedovsk a fost luat de inamic, iar statul-major al Frontului de Vest trece sub tăcere acest lucru. Încercarea lui Jukov de a-l convinge pe Stalin în discuţii telefonice că Dedovsk este în mîinile noastre nu a avut succes. „Supremul" i-a ordonat lui Jukov să-l ia cu el pe comandantul Armatei 5, Govorov, să meargă la armata lui K. K. Rokossovski şi să recucerească Dedovsk. Aşa s-au trezit aceşti generali sus-puşi (Jukov, Govorov, Rokossovski) la punctul de comandă al comandantului de divizie, colonelul A. P. Beloborodov. G. K. Jukov i-a ordonat acestuia să recucerească satul Dedovo. Beloborodov a atras atenţia comandantului frontului asupra faptului că acolo sînt doar cîteva case şi toate dincolo de o rîpă. Jukov i-a repetat ordinul. Beloborodov a trimis în sat o companie de puşcaşi cu două tancuri. În zorii zilei de 1 decembrie, compania a curăţat de inamic satul Dedovo.

Desigur, mi-e greu să spun acum concret, nu intra în competența mea de comandant.

Despre schimbarea punctelor de comandă. Aici s-a afirmat că în acele condiții nimeni n-ar fi permis schimbarea punctelor de comandă ale frontului. Să-mi fie cu iertare, dacă comandantul frontului lua hotărîrea să schimbe punctul de comandă, Marele Cartier General nu obiecta. Amplasarea punctului de comandă trebuie să răspundă intereselor conducerii trupelor. Nu putea Marele Cartier General să-mi indice de unde trebuia să comand. Dar, desigur, înțelegeți și dumneavoastră, statul major al frontului era amplasat la o distanță inadmisibil de apropiată de inamic, de fapt, în zona tirului de artilerie lungă. Desigur, acest lucru nu e bine. Dar noi, vorbind sincer, nici nu ne gîndeam atunci la aceasta. Cred însă că nu ar fi rău, pentru înțelegerea acestei probleme, să reflectăm mai mult asupra ei. Și statele majore ale armatelor, desigur, de asemenea, erau la o distanță foarte apropiată de inamic. State majore erau multe și dacă acest lanț s-ar fi deplasat înapoi ce-ar fi spus soldatul ? „A, conducerea superioară începe să dea înapoi, n-ar fi timpul s-o facem și noi ?" Este o slăbiciune foarte firească a omului.

A avut loc următorul episod. Lucrurile s-au petrecut pe 2 sau pe 3 decembrie, cînd în centrul frontului, la joncțiunea dintre armatele 5 și 33, a pătruns un detașament al inamicului și a început ofensiva spre localitatea Aprelevka. Probabil era un regiment, poate chiar un regiment întărit. În păduricea de mesteceni, regimentul nostru de gardă al statului major al frontului a început lupta cu inamicul. Desigur, a fost ajutat și de ofițerii statului major. Regimentul era puternic, în plus avea și comandanți experimentați și energici. Trebuie spus că pătrunderea detașamentului inamic i-a speriat pe unii. A venit la mine, de exemplu, I.S. Hohlov, membru al Consiliului militar și a declarat : „E timpul să ne luăm tălpășița". Dar schimbarea punctului de comandă, atunci cînd inamicul ajunsese acolo, nu mai avea sens, trebuia să ne batem. Așa că momentele, desigur, nu prea erau corespunzătoare pentru o activitate liniștită a statului major. Dar acesta este un caz singular, în rest nu ne-a deranjat nimic.

În perioada luptelor de la porţile Moscovei, comunicaţiile Marelui Stat Major cu fronturile, inclusiv de la Arzamas, unde se afla B.M. Şapoşnikov, erau deja bine puse la punct. Am vorbit de cîteva ori cu el pe telefonul scurt. La Moscova rămînea Vasilevski cu grupul operativ. (Întrebarea din sală : „Oare nu acesta este motivul pentru care directiva a fost semnată de Stalin şi Vasilevski ?" Răspuns : „Da, acesta"). La sfîrşitul lui noiembrie 1941, sub cabinetul lui Stalin din Kremlin a fost amenajat un punct de comandă. Vasilevski era ori acolo, ori la Marele Stat Major.

Cu privire la aprecierea armatelor din rezervă. N-am vrut să spun că aceste armate nu aveau capacitate de luptă. La ce foloseşte ? Iar în ansamblu, caracterizarea trupelor frontului aflate în ofensivă mi se pare că este realizată destul de bine. Ce obţinem dacă voi spune că Armata 10, în fruntea căreia era Golikov, venise atunci insuficient instruită etc., etc. ? Nimic. Mai ales că Golikov a scris el însuşi despre armata sa şi gradul ei de pregătire de luptă. Şi Vasili Ivanovici Kuzneţov a scris despre Armata 1 de şoc pe care a condus-o. Nu ştiu dacă trebuie să dezvoltăm această chestiune. Cred că nu.

(Din sală : „Era firesc în graba în care erau pregătite rezervele").

Da. Am introdus multe divizii, care nu erau pregătite deloc, erau prost înarmate, soseau astăzi pe front, iar a doua zi le băgam în luptă. Desigur, rezultatele erau pe măsură.

Cu privire la hotărîrea privind ofensiva strategică. La 5 ianuarie 1942, la consfătuirea cu Stalin au participat : Voroşilov, Novikov (comandantul forţelor aeriene), Malenkov, Beria, Voznesenski (preşedintele Gosplanului), Şapoşnikov şi, cred, Vasilevski. Raportul cu privire la situaţia strategică pe frontul sovieto-german şi cu privire la hotărîrea comandantului suprem de a desfăşura o ofensivă strategică generală în iarna anului 1942 a fost prezentat de şeful Marelui Stat Major, mareşalul Uniunii Sovietice B.M. Şapoşnikov.

(Despre această consfătuire foarte importantă, G.K. Jukov a scris astfel în articolul său : „După cum a reieşit, comandantul suprem intenţiona, în afara contraofensivei

fronturilor de pe direcţia Vest, să realizeze trecerea în ofensivă a trupelor sovietice şi pe toate celelalte direcţii, avînd drept obiectiv nimicirea inamicului lîngă Leningrad, la vest de Moscova şi în sudul ţării. În acest fel, contraofensiva din direcţia Centru trebuia să se transforme într-o ofensivă generală pe întregul front.

Lovitura principală se preconiza a fi dată asupra Grupului de armate «Centru». Distrugerea acestuia trebuia să fie realizată de către trupele fronturilor Vest, Kalinin, de aripa stîngă a fronturilor Nord-Vest şi Breansk. În faţa trupelor Frontului Leningrad a aripii stîngi a fronturilor Nord-Vest şi Baltic stătea obiectivul de a distruge Grupul de armate «Nord» şi de a lichida blocada Leningradului. Trupele fronturilor Sud-Vest şi Sud trebuiau să zdrobească Grupul de armate «Sud» şi să elibereze Donbassul. Frontul Caucaz şi flota Mării Negre trebuiau să elibereze Crimeea. Trecerea la ofensiva generală se preconiza să se realizeze într-o perioadă extrem de scurtă.

Rezumînd cele afirmate de Şapoşnikov, Stalin a spus :

— Nemţii sînt acum descumpăniţi de înfrîngerea de la Moscova, s-au pregătit prost pentru iarnă. Acum este cel mai bun moment pentru a se trece la ofensiva generală.

Planul ofensivei generale era foarte vast, dar pentru realizarea lui pe atunci nu aveam nici forţe, nici mijloace.

— Cine doreşte să-şi spună părerea ? a întrebat Stalin după ce şeful Marelui Stat Major a expus întregul plan.

Am cerut cuvîntul şi am raportat că pe direcţia strategică Vest, unde s-au creat condiţii mai favorabile şi inamicul n-a reuşit încă să-şi restabilească capacitatea de luptă a unităţilor sale, fronturile trebuie să continue ofensiva. Dar pentru aceasta trebuie să fie completate cu efective, tehnică de luptă şi întărite cu rezerve, în primul rînd cu unităţi de tancuri, fără de care obiectivele preconizate sînt greu de realizat. În ceea ce priveşte ofensiva trupelor noastre la Leningrad şi în direcţia Sud-Vest, acolo ele se află în faţa necesităţii de a străpunge o apărare foarte serioasă şi fără existenţa unor mijloace de artilerie puternice nu vor reuşi acest lucru, ci doar se vor epuiza şi vor suferi pierderi mari, nejustificate cu nimic. De aceea, trebuie întărite fronturile din direcţia Vest şi des-

făşurată aici o ofensivă mai puternică, pe celelalte direcţii însă trebuie să ne abţinem deocamdată de la ofensivă. Din replicile pe care mi le-a aruncat Stalin in cursul intervenţiei mele, am înţeles că hotărîrea fusese luată şi nu se va renunţa la ea. N.A. Voznesenski, care a vorbit după mine, s-a pronunţat împotriva ofensivei. A argumentat prin faptul că nu dispunem de posibilităţi materiale suficiente pentru asigurarea ofensivei simultane pe toate fronturile").

Amintind despre acest lucru, G.K. Jukov a continuat :

— Dar Malenkov şi Beria au obiectat imediat la cele spuse de Voznesenski, spunînd : „Totdeauna sînt nişte greutăţi imprevizibile, dar ele pot fi depăşite". Dar, în fapt, a continuat G. K. Jukov, au fost astfel de perioade cînd stabileam o asemenea normă de folosire a proiectilelor : 1 lovitură pe un tun şi 2—3 mine pe un aruncător de mine pe zi. Înţelegeţi şi dvs., dacă un tun va trage o singură dată pe zi ce rezultat poate fi ? S-ar putea pune întrebarea : de ce comandantul frontului n-a găsit în el curajul să combată o asemenea hotărîre ? Desigur, asemenea acte curajoase au avut loc în realitate.

Dar Stalin ne cerea să înaintăm ! Spunea : „Dacă astăzi nu aveţi rezultate, mîine veţi avea, mai ales că-l veţi imobiliza pe inamic, iar în acest timp vor fi rezultate în alte sectoare". Desigur, aceste reflecţii sînt puerile. În realitate, nu aveam nicăieri rezultate : nici pe Frontul Kalinin, nici pe Frontul de Vest, nici pe cel de Sud-Vest. Dar, erau, oare, în general, succese de vreun fel în iarna anului 1942 ? După cum se ştie, Frontul Leningrad şi aripa dreaptă a Frontului de Nord-Vest, desfăşurînd ofensiva pe direcţia Nord-Vest, n-au avansat cu nici un metru. Iar în sud ? Acelaşi lucru.

În final, au fost multe victime, un mare consum de mijloace materiale şi nici un rezultat general strategic. Or, dacă forţele şi mijloacele pe care le aveam atunci le-am fi folosit în direcţia vest, rezultatul ar fi fost altul. Îmi pun capul că inamicul ar fi fost zdrobit de noi şi împins cel puţin pînă la linia Smolenskului. Mai ales că în acest timp aripa stîngă a Frontului de Nord-Vest s-a deplasat aproape pînă de localitatea Velikie Luki, şi chiar de Vitebsk. Ce-i drept, acolo inamicul n-avea nici o apă-

rare. Pe această direcție puteau fi lansate încă două armate în plus, dînd de acolo o lovitură în flanc și în spatele întregii grupări centrale. Dar n-aveam forțe.

Și nu întîmplător a început să se îngrijoreze „Supremul" ; rezervele le risipise, iar apoi a scos de pe Frontul de Vest Armata 30 pe care a transferat-o Frontului Kalinin, iar Armata 1 de șoc a pus-o în rezerva sa.

(Din sală : „Dar dumneavoastră de ce n-ați protestat, Gheorghi Konstantinovici ?")

Nu pot să mă laud *post-factum*, dar cred că nu a mai existat un altul care să-l fi contrazis pe Stalin atîta cît am făcut-o eu. Cred că acest lucru îl pot confirma toți cei care au fost cu mine în Marele Cartier General. În legătură cu aceasta, Alexandr Mihailovici Vasilevski vă poate spune multe.

(Din sală : „Și, totuși, Stalin v-a luat Armata 1 de șoc. Cum ?")

Foarte simplu. Stalin mi-a ordonat personal, iar apoi m-a sunat Vasilevski, spunînd că Armata 1 de șoc trebuie scoasă și trecută în rezerva Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem. Am sunat la Marele Stat Major, a sunat șeful statului-major al frontului, Sokolovski. Răspunsul era : „S-a ordonat scoaterea". L-am sunat din nou pe Stalin. Mi s-a răspuns : „Scoateți-o fără nici o discuție". Am argumentat că se slăbește gruparea de șoc.

— Aveți multe trupe. Calculați cîte armate aveți ?

— Calculați, însă, ce front avem, ne batem pe toate direcțiile. Doar are loc o contraofensivă, și în loc de sporirea forțelor începe retragerea lor !

În aceste cazuri el închidea telefonul și gata. Stalin avea, fără îndoială, un caracter deosebit și știa să ordone necondiționat.

Cred că am răspuns la toate întrebările. Întrucît însă nu le-am luat într-o ordine, poate n-am abordat vreuna din ele.

(Din sală : „Despre zona de apărare a Moscovei, dacă se poate"). Da, în legătură cu zona de apărare a Moscovei. Artemiev, comandantul trupelor acestei zone, îmi era subordonat, avea prerogativele de locțiitor al meu. De aceea, cînd era necesar, îl sunam pur și simplu pe Arte-

miev şi el mă ajuta cu ce putea. Dar era un locţiitor aparte, care vorbea direct cu Stalin şi Beria. Ei aveau trupele N.K.V.D. * şi se pregăteau de luptă chiar în Moscova. Desigur, încercam să tatonez şi la Artemiev, şi la Stalin, ce puteam scoate de acolo. Dar, sincer vorbind, fără nici un rezultat. Asta e o chestiune aparte, la care vom reveni dacă va fi necesar.

Nu ştiam ce forţe şi ce mijloace sînt la dispoziţia zonei de apărare a Moscovei. Ştiam, însă, că de ele se ocupă Beria şi Artemiev. Artemiev n-a fost niciodată în statul meu major şi toate discuţiile le-am purtat prin telefon, dar şi atunci de la caz la caz. Cel mai mult am avut de-a face cu Gromadin. Pe atunci el comanda apărarea antiaeriană a ţării şi, desigur, ne-a ajutat mult cu mijloacele sale antiaeriene. Mi-aduc aminte, pe direcţia Solnecinogorsk, în apărarea noastră s-a creat o breşă, în care s-au aruncat vreo treizeci de tancuri inamice pe direcţia oraşului. La cererea mea, Gromadin a ordonat să se scoată de pe poziţie un divizion de artilerie antiaeriană şi să-l arunce în întîmpinarea tancurilor inamice. Totul s-a desfăşurat cu o mobilitate extraordinară. Au fost distruse 8—10 tancuri inamice, iar celelalte au făcut cale întoarsă. Apărarea antiaeriană ne-a ajutat bine şi pe alte direcţii. (Din sală : „Povestiţi despre operaţiunile «de slăbire» ale lui Efremov şi Belov“**).

* *N.K.V.D.* (Narodnîi Komisariat Vnutrennih Del) — Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne. A funcţionat între 8 noiembrie 1917 şi 15 martie 1946. În 1943, N.K.V.D. s-a despărţit în N.K.V.D. (ordinea internă) şi N.K.G.B. (securitatea de stat). În 1946 cele două comisariate devin ministere : M.V.D. şi M.G.B. După moartea lui Stalin, cele două ministere au fuzionat într-un nou M.V.D., condus de Beria.

** La sfîrşitul lui ianuarie 1942, pe direcţia Veazma, în apărarea inamică frontul a fost spart în cîteva locuri. Conducerea Frontului de Vest le-a folosit pentru a trimite în spatele frontului inamic Corpul 1 cavalerie de gardă sub comanda lui P. A. Belov şi unele unităţi ale Armatei 33 generalului M. G. Efremov. În zona de acţiune a acestor trupe a fost lansat şi un desant aerian (o brigadă cu cca 2 000 oameni). Inamicul, aducîndu-şi rezerve din spatele frontului, a închis toate breşele din apărarea sa. De aceea, toate trupele noastre din raionul Veazma s-au trezit încercuite. La ieşirea din încercuire, o parte considerabilă a trupelor, în frunte cu generalul Efremov, a pierit — nota red. ruse.

Trupele lui Efremov şi Belov n-au desfăşurat, de fapt, nici o operaţiune „de slăbire". Ele au trecut prin breşele din apărarea inamicului, apoi au acţionat împreună cu partizanii în spatele frontului. Încercările lor de a realiza o ofensivă spre Veazma nu au avut succes, pentru că n-au avut artilerie grea şi duceau o lipsă acută de muniţii. De aceea, trupele frontului, care acţionau în raionul Veazma, au ajuns în situaţia de detaşamente de partizani... Aşa că aici nu poate fi vorba de o operaţiune „de slăbire", ci pur şi simplu nu au avut posibilitatea să desfăşoare o asemenea operaţiune.

În iarna anului 1942, acţiunile trupelor frontului se întindeau pe o distanţă de 600 km şi, desigur, era foarte greu să urmăreşti acţiunile cu caracter tactic... Efremov cu o parte a armatei a trecut printr-o „breşă". A lăsat în urmă forţele principale ale armatei. Nu puteam să urmăresc ce-a lăsat el pentru acoperirea flancurilor pe Ugra, iar el, pentru informarea dumneavoastră, a lăsat doar un detaşament de 90 de oameni — fără tancuri, fără tunuri, cu mijloace uşoare. Dacă împart răspunderea pentru Efremov ? Desigur, răspund pentru toate trupele, dar nu răspund pentru acţiunile pe care nu le organizez. Ce trebuia să fi făcut Efremov ? Din forţele de bază ale armatei, care au rămas la uzina din Şansk, trebuia să pună vreo două divizii să-i acopere spatele. N-a făcut acest lucru. Ei, pe atunci aveam cu toţii căciula pe-o ureche, chiar şi eu am subapreciat starea grupării inamice de la Veazma. Cred că, acolo, scriu despre greşelile noastre. Nuca a fost mai tare decît mă aşteptam. Dar cred că nu este necesar să-mi asum o răspundere mai mare, doar pentru a părea aici autocritic... Dimensiunea acestui articol şi specificul său — articol jubiliar — îmi impun anumite rigori. Dar ceea ce am dorit, spre ceea ce am tins, cred că în general am reuşit.

NIKOLAI HLEBODAROV

CONDUCĂTORUL DE OŞTI

În ultimii ani de viaţă, Gheorghi Konstantinovici Jukov nu se întîlnea cu presa, de aceea l-am rugat pe mareşalul S.M. Budionnîi, de trei ori Erou al Uniunii Sovietice, să-mi faciliteze această întîlnire. Ea a avut loc cu puţin înainte de 9 mai 1974.

Jukov răspundea prompt la întrebări. La sfîrşitul discuţiei a spus:

— Despre război s-au scris multe şi multe nu-mi plac. Pentru viaţă se mai poate înfrumuseţa cîte ceva, dar pentru istorie e nevoie doar de adevăr. După ce veţi scrie materialul, să mi-l arătaţi...

Peste cîteva zile i-am arătat materialul. L-a citit şi, fără să spună nimic, şi-a pus pe el semnătura în mod citeţ. Din diferite motive, această discuţie n-a văzut lumina tiparului la timpul respectiv...

*

De la 18 iunie 1974, Jukov nu mai e cu noi. În această perioadă s-au scris multe materiale despre Marele Război pentru Apărarea Patriei, s-au făcut publice noi date şi evenimente, s-au descoperit noi documente, eroi, au apărut memoriile lui Jukov însuşi, în trei volume. Cu toate acestea, ultima discuţie cu el prezintă un interes incontestabil. Căci Jukov rămîne Jukov.

— Gheorghi Konstantinovici, cum aţi devenit militar? Cînd şi cum s-a decis soarta dumneavoastră ?

— Am lucrat la Moscova ca blănar. Am văzut cine şi cum trăieşte — duceam comenzile prin toată Moscova. În primul război mondial am vrut să fug pe front — nu puteam să „pricep" lozincile „patriotice". M-au cuprins şi pe mine stările revoluţionare, dar am început să le înţeleg de-abia după o simplă întrebare banală : „Pentru ce fugi să lupţi ? Pentru că maică-ta se umflă de foame ?"

Am fost chemat în armată în 1915. Am nimerit la cavalerie. Pe cei neascultători îi învăţau cu pumnul, dar călăria am deprins-o temeinic, m-am obişnuit să fac totul în mod solid.

După Revoluţie, am fost ales preşedintele comitetului soldaţilor, iar ulterior am intrat în primul detaşament al armatei socialiste cu un efectiv de 1000 de oameni. La plecarea noastră solemnă a luat cuvîntul V. I. Lenin, care a spus : „Salut în persoana voastră pe acei primi eroi-voluntari ai armatei socialiste, care vor crea o puternică armată revoluţionară".

— Dacă în viaţa dumneavoastră a fost vreun om care v-a ajutat să vă alegeţi calea ?

— A fost. Comisarul Gheorghi Jukov. Tizul meu, care avea şi acelaşi nume de familie. L-am cunoscut întîmplător : l-am ajutat să-şi stăpînească calul la dresaj. Am început să vorbim, mi-a explicat multe şi m-a sfătuit să învăţ şi să trec la activitatea politică. I-am răspuns că o prefer pe cea de front. Atunci mi-a recomandat să fac cursurile de comandanţi ai Armatei Roşii. Am fost de acord, dar m-au împiedicat luptele cu trupele Antantei. În 1923, comandam deja un regiment din divizia eroului războiului civil G.D. Gai. Am fost trimis la Şcoala Superioară de Cavalerie din Leningrad.

— Cine a fost pentru dumneavoastră idealul comandantului ?

— Mihail Vasilievici Frunze. În luptele pentru Uralsk s-a interesat de regimentul nostru. A întrebat de multe lucruri, a povestit despre V.I. Lenin. Ne-a explicat obiectivele partidului pe fronturi. După aceasta am devenit comunist.

— Gheorghi Konstantinovici, care este prima victorie pentru dumneavoastră ?

— Prima victorie o consider cea de la Halhîn-Gol, unde în zece zile am zdrobit armata japoneză. Aceasta a adus la realitate Japonia imperialistă. Pe undeva, a oprit-o şi de la o lovitură comună împreună cu fasciştii...

A fost o victorie grea : zona evenimentelor nu era pregătită din punct de vedere operativ — nu existau comunicaţii, puncte de comandă, terenuri de aterizare. Era o arşiţă sufocantă, n-aveai unde să te ascunzi de mulţimile imense de ţînţari — pe mii de kilometri era teren descoperit. Iar tehnica şi muniţiile trebuiau transportate urgent la 600 km. Am creat un întreg sistem de dezorientare a inamicului : am imitat zgomotele diferitelor genuri de arme, am aplicat plase de camuflaj, am construit machete. Inamicul se „obişnuise" atît de mult cu toate astea, încît ofensiva puternică din 20 august 1939 a fost pentru el o surpriză totală. Era duminică şi mulţi generali şi ofiţeri erau chiar în alte oraşe, la odihnă...

— De ce credeţi că planul fascist de război a avut în vedere o campanie fulger ?

— Comandamentul hitlerist conta pe avantajele unui atac prin surprindere şi pe distrugerea principalelor forţe ale Armatei Roşii în zona de frontieră. Fapt este că vechile zone întărite erau amplasate prea aproape de frontieră. Armata realiza rapid noile zone, iar pe cele vechi le dezafecta. Forţele armate trebuiau să fie asigurate cu comunicaţii stabile, ceea ce nu am reuşit. Aşa că, în primele zile ale războiului, trupele erau greu de condus în împrejurări atît de complexe, aflate într-o schimbare rapidă. Sistemul de apărare antiaeriană era foarte învechit. Totul trebuia pus la punct chiar în cursul războiului. De aceea, inamicul şi-a propus să zdrobească rezistenţa trupelor de frontieră printr-o lovitură puternică asupra liniei de apărare, urmînd ca apoi să înainteze aproape fără oprelişti...

— Dar ne pregăteam pentru război ! ?

— Acesta a fost un război al motoarelor. Inamicul a avut mai multe motoare — pentru el lucra toată Europa ! În cadrul economiei de pace, am dezvoltat totuşi intens industria de apărare, am creat rezerve materiale. De altfel, acest lucru ne-a şi ajutat în primii ani grei să ne asigurăm acel ritm şi acea amploare a producţiei necesare pentru ducerea războiului.

Trebuie spus că a fost creată o bază industrială în zonele de est, care apoi a asigurat armata cu tot ce era necesar...

Efectivul trupelor a crescut de 2,8 ori, dar înzestrarea lor putea fi mai bună.

— Ce aveţi în vedere ?

— Neavînd experienţă şi suficientă forţă de muncă calificată, industria de apărare asimila lent producţia noului armament. Unele tipuri se învecheau înainte de a ieşi din fabrică. Se făceau aprecieri greşite chiar în alegerea armamentului...

— De exemplu ?

— Pornind de la experienţa nereuşită în folosirea de mari unităţi mecanizate — brigăzi şi corpuri de armată — în Spania, noi le-am lichidat. În schimb, Germania miza tocmai pe mari unităţi de tancuri.

N-au fost apreciate cum se cuvine nici celebrele „Katiuşe“ *, a căror producţie a început de-abia în primii ani de război...

— Ce spuneţi despre atacul prin surprindere ?

— Despre pregătirea Germaniei pentru războiul cu noi, desigur, ştiam. Urmăream şi deplasarea trupelor în Europa.

Despre data începerii războiului mai pot subzista păreri diferite, dar cu cîteva zile înainte nu era greu să o indici exact. Într-o discuţie pe care am avut-o cu I.V. Stalin, acesta, fără să vrea, mi-a spus că are informaţii privind intenţiile guvernului hitlerist... Fiindcă a venit vorba, ataşatul nostru militar la Berlin a informat, încă la 14 martie, că „începerea acţiunilor militare împotriva U.R.S.S. trebuie aşteptată între 15 mai şi 15 iunie 1941“.

* *„Katiuşa“* — denumire populară dată sistemelor mobile de artilerie cu reacţie folosite de sovietici în timpul celui de-al doilea război mondial.

Dar, în situaţia în care, la indicaţia lui Hitler din februarie 1941, se desfăşurau uriaşe acţiuni de dezinformare, se puteau trage concluzii greşite.

Eu am aflat despre data atacului pe 21 iunie, de la şeful statului-major al Regiunii militare Kiev, generalul-locotenent M. A. Purkarev, la care s-a prezentat un dezertor, informîndu-l că pe 22 iunie, dimineaţa, va începe războiul.

După o consfătuire la I.V. Stalin, trupelor de frontieră li s-a dat, în sfîrşit, ordinul ca spre zorii zilei de 22 iunie toate unităţile să fie gata de luptă. Transmiterea ordinului s-a încheiat de-abia în primele minute ale primei zile de război...

La ora 3,07 m-a sunat comandantul flotei din Marea Neagră, amiralul F.S. Oktiabrski, şi mi-a raportat că dinspre mare se apropie un mare număr de avioane necunoscute. S-a hotărît să fie întîmpinate cu focul apărării antiaeriene a flotei. La ora 3,30, şeful statului-major al Regiunii militare de vest, generalul V.E. Klimovskih, a informat despre atacul aviaţiei inamice asupra oraşelor din Bielorusia...

Comisarul poporului pentru apărare, S. K. Timoşenko, a ordonat să-i telefonăm lui I. V. Stalin.

Am sunat îndelung. Aflînd care era situaţia, I.V. Stalin a amuţit pentru mai mult timp. Atunci l-am întrebat „M-aţi înţeles ?“ Din nou tăcere. În sfîrşit, a spus : „Veniţi la Kremlin cu Timoşenko. Spuneţi-i lui Poskrebîşev să convoace toţi membrii Biroului Politic...“

La orele 7,15 trupelor li s-a transmis ordinul comisarului poporului pentru apărare de a distruge unităţile inamice care au pătruns pe teritoriul nostru. Evident, era ceva nerealizabil.

— De ce ?

— Multe lucruri nu reuşiserăm să le terminăm. Războiul a surprins armata ţării în stadiul de reorganizare, reînarmare şi pregătire. Peste vreo doi-trei ani am fi dat poporului sovietic o armată excelentă. Însă condiţiile foarte stricte ale acordului cu Germania fascistă nu ne-au permis să facem multe lucruri. De aceea, forţele părţilor erau departe de a fi egale. Diviziile noastre erau de două ori mai slabe. O parte considerabilă a artileriei se afla

pe poligoane de încercare şi nu putea îndeplini misiuni de luptă. În armată au fost promovaţi masiv pe posturi de conducere o serie de comandanţi tineri, fără experienţă...

Începutul acţiunilor militare a fost pentru armata noastră extrem de nefavorabil ; cu toate acestea, inamicul n-a reuşit să avanseze, fără să întîmpine rezistenţă, către centrele de importanţă vitală ale ţării. Deosebit de organizat s-au luptat flota de pe Marea Neagră, marile unităţi din raioanele Rava-Rusă, Vladimir-Volînsk, sectoarele Frontului de Sud. Inamicul a suferit acolo mari pierderi...

— Deci, inamicul a avansat spre interiorul ţării şi a ocupat zone economice importante. Ce s-a întreprins din partea noastră ?

— Întrucît vîrful atacului era îndreptat spre Moscova, s-a constituit o apărare pe multe eşaloane, care-l sleia pe adversar. În trei săptămîni de ofensivă, fasciştii au pierdut circa 100 de mii de oameni şi jumătate din numărul tancurilor.

Istoria atestă că armata lui Napoleon a ajuns pînă la Moscova în două luni şi jumătate, or armata fascistă, cu maşini auto şi tancuri, a parcurs această distanţă în cinci luni şi jumătate. Principalul a fost faptul că ofensiva duşmanului spre Moscova s-a împotmolit deja la sfîrşitul lui iulie. După lupta de la Smolensk, armata fascistă a fost nevoită să renunţe pentru un timp la ofensiva spre capitală.

Lîngă Moscova trebuia să obţinem o cotitură în desfăşurarea războiului, să smulgem iniţiativa strategică din mîinile duşmanului. Trebuia să găsim soluţii realiste, victorioase. Şi le-am găsit. S-a ţinut seama de faptul că inamicul îşi pierduse deja capacitatea ofensivă pe un front larg. S-au format „pungi“ operative, care puteau permite lovituri din flancuri. Pentru a asigura lovituri prin surprindere, treceam imediat de la apărare la atac, fără obişnuita pauză operativă. Regruparea şi pregătirea trupelor pentru ofensivă se realizau deseori în cursul luptelor. Rezervele proaspete se aruncau acolo unde se întrevedea o superioritate evidentă a forţelor.

Scopul contraatacului era de a distruge grupările care ne erau cu mult superioare. Astfel, pe direcţia Kalinin, împotriva celor 56 tancuri, 210 tunuri şi aruncătoare de mine ale noastre inamicul avea 300 de tancuri, 910 tunuri şi aruncătoare de mine ; pe direcţia Kaşir — împotriva celor 45 de tancuri, 315 tunuri şi aruncătoare de mine ale noastre, hitleriştii au aruncat 400 de tancuri şi 810 tunuri şi aruncătoare de mine. Ţi se taie respiraţia la auzul acestor cifre. Iar într-o serie de locuri, pe linia întîi nu aveam nici un rînd de soldaţi...

Era necesară o lovitură la nord şi la sud de Moscova, pentru a-l îndepărta pe duşman de capitală. Contraofensiva a avut o imensă importanţă internaţională, a exercitat o influenţă hotărîtoare asupra desfăşurării ulterioare a războiului. Esenţialul este că bătălia de la Moscova a fost cîştigată în faţa unui adversar superior numeric. Mitul „invincibilităţii" armatei fasciste a fost spulberat...

— Care a fost perioada cea mai încordată din viaţa dumneavoastră ?

— În timpul bătăliei Moscovei n-am dormit mai mult de două ore pe zi, timp de aproape două săptămîni. Mă învioram schiind, făcînd exerciţii de gimnastică, bînd cafea tare. După aceea, însă, dormeam atît de profund, încît mult timp nu mă puteam scula la timp, chiar la telefonul lui Stalin. Încordarea în activitate ajungea deseori la limita maximă, întrucît Stalin nu suporta răspunsuri la întîmplare. Iar răspunsuri perfecte, complete şi clare se obţineau după o muncă fără răgaz asupra datelor de pe toate fronturile, date care uneori erau contradictorii. În cîteva ore, iar uneori în cîteva minute, se elaborau directive de cea mai mare importanţă...

— Vi s-a întîmplat să-l contraziceţi pe Stalin ?

— De cîteva ori. Odată, i-am raportat analiza situaţiei, în care am fundamentat inevitabilitatea cedării oraşului Kiev. Nu vedeam o altă soluţie. „Ce-i neghiobia asta ? s-a înfuriat Stalin. Să cedăm Kievul inamicului ?" Eu i-am răspuns : „Dacă dumneavoastră consideraţi că şeful Marelui Stat Major este în stare să spună doar neghiobii, atunci n-are ce căuta aici...". „Nu vă înfierbîntaţi, a spus I. V. Stalin. Şi, de altfel, dacă aşa puneţi problema, ne descurcăm şi fără dumneavoastră..."

Peste 40 de minute am fost eliberat din funcția de șef al Marelui Stat Major și numit comandant al Frontului de Rezervă... Recomandarea mea n-a fost luată în considerație. Ulterior, trupele au plătit scump alte soluții...

— Ce spuneți despre bătălia Stalingradului ?

— La 26 august 1942, am fost numit locțiilor al comandantului suprem și am fost trimis în zona Stalingradului. Care era situația acolo, se poate judeca după telegrama pe care am primit-o de la I. V. Stalin, pe 3 septembrie : „Situația Stalingradului s-a înrăutățit. Inamicul se află la trei verste de Stalingrad. Stalingradul poate fi luat astăzi sau mîine, dacă grupul de trupe din nord nu va acorda un ajutor imediat. Cereți comandanților de trupe, aflate la nord și nord-vest de Stalingrad, să lovească imediat dușmanul și să vină în ajutorul Stalingradului. Nu este admisibilă nici o întîrziere. O întîrziere acum este echivalentă cu o crimă. Aruncați toată aviația în ajutorul Stalingradului. La Stalingrad a rămas foarte puțină aviație".

Era un front neobișnuit. Fiecare casă se transforma într-un punct de rezistență. Se săpau șanțuri, se spărgeau pereți și prin ei se aruncau grenade în tranșeele inamicului aflate pe partea cealaltă a străzii. Deseori în același bloc eram și noi și fasciștii, iar cînd lupta se liniștea, se auzea ce spune inamicul. Metalul obuzelor a răscolit totul pe movila Mamaev, încît primăvara următoare n-a răsărit iarba. Totul era acoperit de metal și stropit cu sînge...

Drumul nostru spre vest a început de la Stalingrad. Ofensiva se simțea. Soldatul avea semnele lui. În zilele cele mai grele acesta era aprovizionat încontinuu cu tot ce avea nevoie. Toți înțelegeau că trebuie să reziste o anumită perioadă. Și au rezistat, deși apărarea nu depășea 500 m în adîncime. Pentru toți era sfîntă lozinca : „Pentru noi nu există pămînt dincolo de Volga !"

Stalingradul a paralizat o imensă grupare germană, a hărțuit-o, cîștigînd timp prețios pentru contraatac. Rolul apărătorilor Stalingradului a fost înțeles pe deplin de către mulți de-abia după încercuirea și distrugerea armatei lui Paulus.

— Vă rog să vă referiți la arcul de la Kursk. Prin ce v-a rămas în memorie ?

— Analiza situaţiei în zona arcului de la Kursk, efectuată împreună cu comandanţii fronturilor şi şeful Marelui Stat Major, A. M. Vasilevski, am trimis-o lui I.V. Stalin. Era evident că inamicul va miza pe diviziile sale de tancuri şi pe aviaţie. Am preconizat să întîmpinăm ofensiva lui cu mijloace puternice de apărare, să-l hărţuim şi apoi să trecem la contraatac.

Pentru „atenuarea" loviturii ofensive a inamicului s-a hotărît să se răspundă înainte de atac cu un foc puternic de artilerie şi aviaţie. Contraatacul trebuia să fie întărit prin acţiunea Frontului de Stepă. Printr-o lovitură din spatele frontului.

Dar cu pregătirea artileriei ne-am cam grăbit, de aceea n-am obţinut efectul scontat. Caracterul bătăliei este bine redat în filmul *Eliberarea,* în care sînt prezentate şi multe alte operaţiuni militare. Bătălia de la Kursk a fost o confruntare militară uriaşă. Aici s-a manifestat pe deplin puterea Uniunii Sovietice. După această bătălie, armata noastră a dominat în întregime, în aer şi pe pămînt, pînă la Berlin.

— Ce a fost nou în operaţiunea de la Berlin ?

— Nimeni nu se îndoia că Germania a pierdut războiul. Trebuia însă înfrînt definitiv duşmanul chiar în bîrlogul său, care era foarte întărit. Hitler trăgea de timp, căutînd să încheie o înţelegere separată cu americanii şi englezii. Din corespondenţa lui Stalin cu F. D. Roosevelt şi W. Churchill rezultă ce planuri avea Churchill cu privire la organizarea postbelică a Europei, iar D. Eisenhower exagera considerabil meritele celui de-al doilea front, intenţiona chiar să cucerească Berlinul. Hitleriştii ar fi preferat acest lucru. De aceea, trupele noastre s-au pregătit foarte minuţios pentru operaţiunea Berlin. Înainte de ofensivă s-au efectuat exerciţii de comandă, pe hărţi şi machete ale Berlinului, cu participarea tuturor genurilor de armă. Pentru a-l lua prin surprindere şi a zdrobi inamicul s-a născut ideea atacului de noapte, cu folosirea unor reflectoare uriaşe.

Exact la ora cinci dimineaţa, loviturile „katiuşelor" noastre şi fasciculele reflectoarelor au luminat totul, iar cerul a fost acoperit de către aviaţie. Un zgomot inimagi-

nabil creştea în intensitate, apoi a urmat asaltul. Cîmpul de luptă a fost luminat cu surse echivalente a peste 100 de miliarde de lumînări, orbind inamicul şi scoţînd în relief obiectivele atacului. Niciodată n-am trăit o senzaţie atît de puternică.

La 30 aprilie, ora 21,50, steagul roşu a început să fluture deasupra Reichstagului, iar la 1 mai mi s-a comunicat sinuciderea lui Hitler.

La 9 mai 1945, orele 0,50, am închis şedinţa în care a fost primită capitularea necondiţionată a forţelor armate germane. Este greu chiar de descris ce se întîmpla pe 9 mai pe străzile Berlinului. În cinstea Victoriei se trăgea cu toate felurile de arme. Iar la 24 iunie, la Moscova, în Piaţa Roşie, am primit Parada Victoriei. Două sute de steaguri ale armatei germane au fost aruncate la baza Mausoleului V. I. Lenin. A fost cea mai fericită zi din viaţa mea...

— Ce faceţi în prezent ?

— Îmi scriu memoriile şi le citesc cu interes pe ale altora. Corespondez cu veterani şi răspund la o mulţime de scrisori personale. Am destulă treabă. După apariţia cărţii mele *Amintiri şi reflecţii* sînt abordat de oameni de ştiinţă şi istorici, veterani ai armatei şi soldaţi de astăzi. Interesul faţă de Marele Război pentru Apărarea Patriei nu scade. Mă leagă o veche prietenie cu unii scriitori. Pe Konstantin Simonov l-am remarcat încă de pe vremea Halhîn-Gol-ului şi citesc toate operele sale. Printre ultimele mele lecturi se numără cartea sa *Ultima vară,* precum şi *Blocada* lui A. Ceakovski. În general, mă preocupă tematica militară şi, desigur viaţa de azi a ţării.

— Gheorghi Konstantinovici ! Permiteţi-mi să vă pun o ultimă întrebare : cum priviţi războiul modern ?

— Trebuie să alegem : ori vom exista, ori nu ! Omenirea este capabilă să renunţe la război, dacă va înţelege că un război nuclear în ziua de azi e o nebunie. Trebuie să creăm o opinie publică împotriva războiului. Şi fiecare dintre noi trebuie să-şi aducă contribuţia personală. Numai un nebun poate renunţa de bună voie la o viaţă frumoasă pe planeta noastră atît de mică...

Jukov a fost numit nu întîmplător Mareşalul Victoriei. Gheorghi Konstantinovici stăpînea perfect arta militară.

Camaradul său de arme, de două ori Erou al Uniunii Sovietice, mareşalul A. M. Vasilevski, a spus odată că Jukov se înscrie, fără nici un fel de îndoială, în rîndul conducătorilor de oşti pe care omenirea nu-i va uita. Nu numai un comandant de mare talent, ci şi cu o imensă bărbăţie, stăpînire de sine, voinţă uriaşă. Jukov nu s-a temut de răspundere. Iar răspunderea care a revenit tuturor, de la Soldat pînă la Mareşal, se cîntărea cu cea mai înaltă măsură — soarta Patriei.

Fiecare timp naşte eroii săi. Cel mai mult dăinuie amintirea celor care au apărat libertatea poporului lor. Un astfel de erou a fost Soldatul şi Mareşalul Gheorghi Konstantinovici Jukov.

S. P. MARKOV

ANII DE DUPĂ RĂZBOI

Un soldat nu-şi alege unde face serviciul, îl face acolo unde primeşte ordin.

La terminarea şcolii de ofiţeri şi acordarea gradului de sublocotenent, în mai 1943, am fost trimis în grupul de asigurare a securităţii mareşalului Uniunii Sovietice, G.K. Jukov.

Să faci parte din acest grup era o mare cinste pentru oricine, dar aceasta impunea şi o răspundere deosebită.

La 20 februarie 1944, G.K. Jukov s-a deplasat pentru coordonarea acţiunilor fronturilor 1 şi 2 ucrainene, în oraşul Fastov. Am fost luat în grupul care pleca pe front.

După rănirea generalului N.F. Vatutin, comandant al Frontului 1 ucrainean, mareşalul Jukov a fost numit comandant al acestui front. Sub conducerea sa nemijlocită s-a şi desfăşurat operaţiunea ofensivă de primăvară, începută la 4 martie 1944, în Ucraina.

Jukov lucra foarte mult, se scula devreme, se culca tîrziu. Ne miram cum de-i ajungeau puterile.

În afară de activitatea propriu-zisă din statele majore, mareşalul se şi deplasa mult în unităţi şi mari unităţi. Cînd era necesar, mergea şi în linia întîi.

Jukov cerea cu stricteţe ca planurile viitoarelor operaţiuni ofensive să fie aduse la cunoştinţa executanţilor — întregul corp de comandă al marilor unităţi, unităţi

şi subunităţi, de sus pînă jos, considerînd necesar, de asemenea, ca obiectivele concrete să fie puse şi în faţa ostaşilor.

Pentru o înţelegere mai bună a unei operaţiuni ce urma să aibă loc, Jukov considera necesar să se facă exerciţii militare de stat major.

Asemenea exerciţii se desfăşurau într-o atmosferă de lucru, firească. Mareşalul se purta simplu, asculta atent, urmărea pe hartă, uneori punea întrebări, îşi exprima părerea, sugera şi indica esenţialul.

În pregătirea planurilor de operaţiuni, cerea studierea detaliată a inamicului, a forţelor şi mijloacelor sale, a părţilor slabe şi tari. Acorda o mare importanţă problemei dezinformării inamicului, era foarte atent la datele serviciilor de informaţii.

De regulă, Jukov reuşea să prevadă acţiunile inamicului şi să preîntîmpine planurile şi manevrele sale, de aceea acţiunile sale erau surprinzătoare pentru inamic.

Circulau zvonuri neruşinate cum că Jukov n-ar tolera obiecţii. Nu-i adevărat. Dacă obiecţiile conţineau propuneri judicioase, le aprofunda şi le accepta întrutotul, de la oricine ar fi venit. Dimpotrivă, nu suporta oamenii indiferenţi. Aprecia oamenii pasionaţi.

În conceperea operaţiunii „Berlin" s-a hotărît ca, după pregătirea de artilerie, atacul general să se desfăşoare la lumina a 140 de proiectoare — o mare de lumină.

Cu mult înainte — era încă zăpadă pe cîmp —, statul major al frontului a făcut exerciţii tactice, la 100—150 de kilometri de linia frontului. Unităţile militare comunicau între ele — unele erau „în apărare", altele erau „în atac". Noaptea, Jukov, împreună cu statul major al frontului şi comandanţii de armate, a sosit la manevre.

Unii generali se îndoiau de avantajele luminii proiectoarelor şi Jukov a rugat să se repete manevra cu lumina. A cerut părerea soldaţilor. Soldaţii care acţionau „în atac" spuneau că văd bine inamicul pe care-l atacă, iar cei „în apărare" confirmau că au fost brusc orbiţi, că şi-au pierdut vizibilitatea, că s-au zăpăcit. Cu toţii au aprobat această noutate.

Pe Jukov îl caracteriza mai ales un mod direct de a fi ; uneori era aspru, dar asprimea sa nu era niciodată

o urmare a proastei dispoziţii, ci avea întotdeauna motive concret legate de unele stări de lucruri.

Cu toată asprimea şi intransigenţa sa, era un om binevoitor. Cu tot caracterul său sever, îi trecea repede supărarea. Avea o minunată calitate umană — nu era ranchiunos.

Niciodată nu purta sîmbetele cuiva.

Nu suporta nicăieri dezordinea, neglijenţa — nici în treburi de serviciu, nici în aspectul exterior al oamenilor, nici în relaţiile dintre ei.

Era deosebit de exigent atît faţă de sine, cît şi faţă de subalterni. Exigenţa sa deosebită nu era supărătoare, întrucît era un om drept. Nu era suficient să lucrezi bine cu Jukov, ci trebuia să te dăruieşti întrutotul misiunii încredinţate, să ai spirit de iniţiativă, creativitate, să lucrezi cu pasiune.

Avea o autoritate imensă.

Mareşalul a fost totdeauna un exemplu de disciplină şi spirit de acţiune, nu suferea birocratismul, obtuzitatea şi tărăgăneala, ura superficialitatea şi parada.

Gheorghi Konstantinovici avea o memorie extraordinară, ţinea minte o mulţime de evenimente, cunoştea sute de oameni, nu uita să manifeste grijă faţă de subalternii săi de orice grad, se purta foarte afectuos cu soldaţii.

În aprilie 1946, a fost rechemat din Grupul trupelor sovietice din Germania. În iunie 1946, Stalin, în mod surprinzător, l-a trimis pe Jukov să comande Regiunea militară Odessa, unde a rămas pînă în decembrie 1947.

La 13 iunie 1946, mareşalul Jukov a sosit la Odessa şi, după o scurtă perioadă de activitate în statul major al regiunii militare, a început să facă deplasări frecvente la trupe.

În august 1946 a primit primul concediu de după război, pe care a hotărît să-l petreacă, împreună cu familia, pe litoralul Mării Negre, la Soci. Curînd, a sosit acolo şi K.K. Rokossovski.

Astfel, în concediu, s-au întîlnit cei doi mari conducători de oşti pentru prima dată în vreme de pace. Întîlnirea a fost foarte prietenească şi plină de amintiri. Aveau într-adevăr ce să-şi amintească şi despre ce să vorbească,

Mareşalul ţinea atît de mult la trupele sale, încît vedea în ele însăşi viaţa sa, se simţea cumva mai bine în mijlocul acestora ; de aceea, fiind comandant al regiunii militare, majoritatea timpului o petrecea în unităţi. Într-o deplasare la unităţi şi-a serbat şi aniversarea a 50 de ani de la naştere — la 2 decembrie 1946.

În unităţi şi la manevre, Gheorghi Konstantinovici se deplasa în orice anotimp şi pe orice vreme. Îmi amintesc cum, în februarie 1947, a plecat la manevrele de stat-major de la Tiraspol, cu trenul. Pe drum ne-a prins un viscol puternic, calea ferată a fost înzăpezită. Circulaţia s-a oprit.

Desfăşurarea manevrelor putea fi anulată sau amînată cu o zi, două. Dar nu era în caracterul lui Jukov. S-a pus problema cum să mergem mai departe la Tiraspol ? Şi atunci, ca şi în anii luptelor din Marele Război pentru Apărarea Patriei, la indicaţia mareşalului au fost chemate avioane mici „AN-2". Pe viscol, au decolat de pe un teren mic, rudimentar, şi în curînd au aterizat în apropierea oraşului.

Manevrele de stat-major au început exact atunci cînd fuseseră prevăzute.

Jukov a traversat în lung şi în lat tot teritoriul regiunii, dar cel mai des a vizitat Nikolaev, Tiraspol, Chişinău, Bălţi, Bender. În toată această perioadă, preocupările lui nu se reduceau la treburi pur profesionale, militare. Mergea regulat la teatru, la spectacole de operă şi balet, de dramă, operetă, nu pierdea nici un film nou.

În decembrie 1947 a fost convocat urgent la Moscova. Nu se ştia cauza chemării sale.

La Moscova, mareşalul a fost chemat la C.C. al P.C.U.S. A urmat o perioadă tulbure, în care, practic, stătea mai mult în apartamentul său, uneori la vilă ; situaţia era ciudată, grea ; venind la serviciu, nu ştiam ce-l aşteaptă pe mareşal, deci şi pe noi.

După cum s-a aflat ulterior, erau plasele lui Beria întinse jur-împrejurul lui Jukov. Fuseseră deja arestaţi generali care avuseseră însărcinări deosebit de importante şi care lucraseră cu Jukov în perioade diferite : generalul-locotenent Miniuk, generalul-locotenent Varennikov, Erou

al Uniunii Sovietice, generalul-locotenent Kriukov, generalul-maior Filatov, adjutant-colonelul Semocikin, şi chiar generalul-locotenent C.F. Teleghin, membru al Consiliului militar al Frontului 1 bielorus, şi mulţi, mulţi alţii. Aşa, treptat, strîngeau cercul în jurul lui Jukov.

Atunci, inima mareşalului n-a mai rezistat, a făcut primul infarct şi, la începutul lui ianuarie 1948, a fost spitalizat.

În această perioadă groaznică, Jukov putea fi salvat de către un singur om — de către Stalin însuşi.

Curînd după ieşirea din spital, mareşalul a fost numit comandant al Regiunii militare Ural, la Sverdlovsk.

Cînd G.K. Jukov primea o nouă însărcinare, ea ne implica şi pe noi toţi cei care lucram cu el. Am început şi noi să ne pregătim pentru noul loc de muncă.

Şi această numire mareşalul a primit-o ca un soldat al partidului. Împreună cu soţia, Alexandra Dievna, a plecat, la 12 februarie 1948, din Moscova la Sverdlovsk cu vagonul său de stat-major folosit în timpul războiului.

Jukov îi cunoştea personal pe toţi generalii veniţi să-l întîmpine la gara din Sverdlovsk, cu unii avusese ocazia să lucreze în timpul războiului.

Uralul l-a primit cu un ger puternic — minus 30 de grade. Dar nici această nouă însărcinare, nici gerul puternic n-au putut frînge voinţa şi curajul acestui om puternic. Mareşalul era într-o dispoziţie bună, glumea, nu se vedea deloc c-ar fi fost supărat pentru o asemenea numire.

A doua zi, la ora 9 fix, noul comandant a sosit la statul-major al regiunii şi a început să ia imediat în primire.

Cam peste o săptămînă, fostul comandant a eliberat căsuţa — gen vilă — în care, apoi, s-a mutat Jukov. Pînă atunci, a locuit în acelaşi vagon de serviciu în care a avut statul-major de lucru pe toată perioada războiului.

Luînd în primire regiunea şi făcînd cunoştinţă cu statul major şi cu serviciile regiunii, G.K. Jukov a plecat curînd în unităţi.

În Regiunea militară Ural, ca şi la Odessa, în timpul deplasărilor la unităţi, mareşalul avea deseori întîlniri neprevăzute cu oamenii sovietici, care nutreau sentimente sincere de dragoste şi respect pentru eminentul conducător

de oşti, vroiau să discute cu el problemele ce-i frămîntau. Se legau discuţii aprinse, mai ales dacă se nimerea ca unul dintre aceştia să fi fost participant direct la război. Mareşalul întreba în ce sector al frontului a luptat, cum o duce, unde lucrează.

Răspunzînd la întrebări, nu ascundea adevărul, nu tindea să edulcoreze situaţia grea în care se trezise ţara în timpul războiului sîngeros.

În 1950, cu ocazia propunerii de candidaţi pentru Sovietul Suprem al U.R.S.S., Uzina de motociclete din Irbit l-a desemnat pe Gheorghi Konstantinovici Jukov drept candidatul ei.

Se pregătea să se deplaseze la întîlnirile preelectorale. Călătorea, de obicei, în vagonul de serviciu, dar la unele din aceste întîlniri s-a deplasat şi cu jeep-uri, iar în localităţile greu accesibile, chiar cu sănii ruseşti trase de cai. A fost în locurile cele mai îndepărtate.

În iulie 1951, mareşalul a făcut parte din delegaţia guvernamentală care a întreprins o vizită în Republica Populară Polonă cu ocazia sărbătorii naţionale a acestei ţări — aniversarea Renaşterii Poloniei. La Varşovia, delegaţia a fost întîmpinată de membri ai guvernului Republicii Populare Polone, inclusiv de ministrul apărării naţionale al acestei ţări, mareşalul K.K. Rokossovski.

În ajunul sărbătorii, la Teatrul de operă a avut loc adunarea festivă a reprezentanţilor oamenilor muncii din oraş şi ai Armatei Poloneze. Printre oratori a fost şi G.K. Jukov.

A doua zi, la Varşovia, a avut loc parada Armatei Poloneze. Ea a fost primită de K. K. Rokossovski. Se întîlneau din nou camarazii de arme, fiecare dintre ei într-o postură oficială complet nouă !

Atunci, în vara anului 1951, pentru prima oară după anul 1946, mareşalul Jukov reapărea pe arena internaţională. Ne bucurau din suflet aceste schimbări, atitudinea ceva mai caldă faţă de el şi ne puneam mari speranţe în viitor.

La plenarele Comitetului regional Sverdlovsk al P.C.U.S., la conferinţele de partid şi cu activul de partid, G.K. Jukov se întîlnea deseori şi discuta îndelung cu un veteran bolşevic, P. P. Bajov, povestitorul din Ural.

În 1952, organizaţia de partid din Sverdlovsk l-a ales pe Jukov delegat la cel de-al XIX-lea Congres al P.C.U.S., iar la congres a fost ales membru supleant al C.C. al P.C.U.S.

După Congresul al XIX-lea, Jukov s-a întors la vechiul său post din Sverdlovsk, iar spre sfîrşitul lui februarie 1953 a fost rechemat la Moscova.

În martie 1953 — imediat după moartea lui Stalin — mareşalul Uniunii Sovietice G.K. Jukov a fost numit prim-adjunct al ministrului apărării al U.R.S.S. şi comandant al trupelor de uscat. Ocupa acelaşi post în care fusese numit în martie 1946.

În 1954, colectivul Combinatului metalurgic din Nijnii Taghil l-a propus candidat pentru Sovietul Suprem al U.R.S.S. A plecat din nou la Sverdlovsk şi apoi la Nijnii Taghil.

Întîlnirile preelectorale au fost foarte calde şi cordiale.

Îmi amintesc că, în perioada campaniei electorale, vizitînd secţia de laminate a combinatului metalurgic, Gheorghi Konstantinovici a observat că muncitorii aveau mănuşi rupte, palmele fiindu-le arse în timp ce mînuiau, cu cleşti de oţel, blocurile de metal încins. Jukov a dat imediat ordin comandantului Regiunii militare Ural să cedeze combinatului mantalele soldăţeşti de postav reformabile, din care ulterior s-au confecţionat mănuşi corespunzătoare pentru muncitori.

În calitate de comandant al regiunii militare, mareşalul acorda multă atenţie pregătirii fizice şi sportului în unităţile militare. Nu întîmplător, din rîndul acestor militari au ieşit sportivi minunaţi, aşa cum a fost halterofilul A. Vorobiov.

Iar echipa de hochei cu mingea a Clubului Sportiv al Armatei din Sverdlovsk a fost deseori printre medaliaţii campionatului Uniunii Sovietice.

Înainte de plecarea echipei de hochei pentru cantonament şi concurs la Moscova, mareşalul se întîlnea nu o dată cu membrii acesteia, se interesa de ce ajutor ar avea nevoie.

La Sverdlovsk erau teatre minunate : Teatrul de operă şi balet „Lunacearski" ; Teatrul de comedie muzicală ; Teatrul dramatic. Gheorghi Konstantinovici mergea de-

seori la spectacole, dar cel mai mult la Teatrul de comedie muzicală. Îi plăceau foarte mult artiştii acestui teatru.

Deseori mergea şi la Casa ofiţerilor regiunii, unde îşi dădeau adesea concursul artişti din Moscova. Îmi aduc aminte că mareşalul a fost la concertul lui A. Vertinski, la gale de filme.

Citea mult — literatură istorică, beletristică şi, mai ales, militară, atît de autori sovietici, cît şi de autori străini.

Era la curent cu toate evenimentele ce aveau loc în lume, pe care le urmărea permanent.

La sfîrşitul anului 1952, G. K. Jukov m-a transferat din Sverdlovsk la Moscova, iar din ianuarie 1953, am lucrat la comisariatul militar al raionului Krasnaia Presnia.

În aprilie 1953, mareşalul m-a chemat pentru o discuţie.

Cînd am intrat în cabinetul său, mareşalul s-a ridicat de la birou şi s-a îndreptat spre mine. M-a întîmpinat cu multă căldură, salutîndu-mă părinteşte.

G.K. Jukov m-a chestionat amănunţit despre noul meu loc de muncă, despre viaţa mea şi a familiei mele — nu ne văzusem de 4 luni — iar în încheiere mi-a spus:

— Te cunosc, mă cunoşti pe mine şi îmi cunoşti şi familia, de aceea îţi propun să lucrezi din nou cu mine.

Am mulţumit pentru încrederea şi cinstea de a lucra din nou cu mareşalul iubit, în calitate de ofiţer cu însărcinări speciale.

Mareşalul mi-a spus că i-au fost propuşi unii ofiţeri cu care lucrase in trecut, dar că a răspuns că-şi va alege singur oamenii. Primul dintre ei am fost eu. Desigur, auzind despre întoarcerea lui Jukov la Moscova, doream să-l văd şi năzuiam din toată inima să lucrez cu el. Să fiu sincer, aveam în minte speranţa că mareşalul nu mă poate uita. Plecînd din Sverdlovsk la Moscova, îmi spusese:

— Ştii unde stau, îmi ştii vila, poţi să vii oricînd, iar dacă ai nevoie de vreun ajutor, vino neapărat!

Am fost încîntat de această încredere, am apreciat-o în mod sincer, o voi păstra în inimă şi o voi ţine minte pînă la sfîrşitul vieţii.

Mi-am început activitatea cu forţe noi şi cu multă energie.

Curînd, mareşalul i-a chemat şi pe ofiţerul N.I. Pucikov, care lucrase cu el din primii ani ai războiului, pe şoferul A.G. Kazarin şi alte cunoştinţe vechi.

Aşa s-a alcătuit un mic colectiv de oameni care gîndeau la fel şi împărtăşeau aceleaşi idei. Cu toţii îl cunoşteam bine pe mareşal, familia lui, ne cunoşteam unul pe altul, lucram bine împreună.

În 1956, la plenara C.C. al P.C.U.S., care a avut loc după Congresul al XX-lea al partidului, Jukov a fost ales membru supleant al Prezidiului C.C. al P.C.U.S.

În anul 1957, împreună cu N. I. Pucikov am avut fericirea să-l însoţim pe mareşal în India şi Birmania.

La 23 ianuarie, G.K. Jukov şi generalii şi ofiţerii care-l însoţeau au plecat de pe aeroportul Vnukovo spre Taşkent, iar a doua zi, au decolat de pe aerodromul din Taşkent cu direcţia Delhi.

Mareşalul Jukov a făcut vizite Preşedintelui Republicii India, doctorul Prasad, primului ministru al Indiei, Jawaharlal Nehru, şi ministrului apărării, doctorul Katdju.

În cabinetul lui Jawaharlal Nehru am văzut doi băieţi ; erau nepoţii săi. Unul avea pe atunci 12 ani. Era Rajiv Gandhi.

Poporul indian se pregătea, în acele zile, pentru sărbătoarea sa naţională. Capitala indiană era împodobită sărbătoreşte. La 26 ianuarie 1957, poporul indian marca cea de-a 7-a aniversare a proclamării Republicii India.

În piaţa centrală a oraşului se strînsese o mulţime de lume, în tribune erau numeroşi oaspeţi. Locuitorii oraşului Delhi au întîmpinat cu aplauze apariţia în tribuna centrală a mareşalului Uniunii Sovietice G. K. Jukov.

A început parada militară. După tehnica de luptă, a trecut o subunitate de cămile.

După parada militară, demonstraţia populară a fost deschisă de o coloană de elefanţi. Solemn, fără grabă, elefanţii înaintau împodobiţi cu valtrapuri pitoreşti.

Jukov a vizitat locul unde a fost incinerat Mahatma Gandhi, eminentul om politic al Indiei, şi a depus o coroană de flori.

La Delhi a vizitat Fortul Roşu, unde, în 1947, Jawaharlal Nehru a ridicat steagul Indiei independente, iar în vechiul oraş Agra a vizitat celebrul Taj-Mahal.

Mareşalul a fost oaspetele multor instituţii şi unităţi militare, a fost pe nave, în şcoli militare.

A observat că în India se acordă o mare importanţă pregătirii fizice.

La exerciţiile de călărie, unul dintre elevi a dat dovadă de o bună pregătire, iar directorul şcolii, generalul Habibula, i-a spus mareşalului că ceea ce făcuse acesta poate face şi el însuşi. Jukov a replicat :

— Daţi-mi un cal, o să vă arăt că pot şi eu.

Generalul a răspuns că nu se îndoieşte, întrucît ştie că, în trecut, Jukov a fost cavalerist.

Oriunde apărea — în instituţii militare sau în uzine, în parcuri sau grădini, la recepţii sau întîlniri — Jukov era primit cu aclamaţii.

În India, Jukov a văzut peste tot ofiţeri şi generali bine făcuţi, ordonaţi, cu o ţinută elegantă. A urmărit cu deosebită atenţie acest lucru şi, întors acasă, a emis un ordin prin care toţi ofiţerii de stat major, generalii şi mareşalii erau obligaţi să facă sport de trei ori pe săptămînă. Gheorghi Konstantinovici se ducea el însuşi, foarte regulat, la aceste exerciţii în grupul de mareşali, la bazinul de înot al Clubului ŢSKA. Jukov îi întreba pe mulţi mareşali dacă asemenea exerciţii nu sînt prea grele pentru ei ; toţi spuneau însă că le sînt foarte utile şi necesare, că le dau mai multă vioiciune, că le sporesc capacitatea de muncă, că le întăresc sănătatea.

În iunie 1957, Plenara C.C. al P.C.U.S. l-a ales pe G. K. Jukov membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S.

În iulie — august 1957, în Regiunea militară Bielorusia s-au efectuat mari manevre militare la care G. K. Jukov a asistat ca ministru al apărării.

Înainte de începerea lor, a avut loc şedinţa activului de partid al participanţilor la manevre. Generalul-locotenent Pronin, locţiitor al şefului Direcţiei Politice a Armatei Sovietice şi al Flotei militare a U.R.S.S., a prezentat un raport privind concluziile lucrărilor plenarei

C.C. El s-a oprit asupra modului cum s-au desfăşurat lucrările plenarei şi a spus că, datorită liniei ferme şi consecvente a C.C., sprijinită de ministrul Apărării, Jukov, principiile leniniste au putut fi apărate într-o luptă grea. A luat cuvîntul şi primul adjunct al ministrului Apărării al U.R.S.S., mareşalul R.I. Malinovski, care a subliniat, de asemenea, rolul lui G.K. Jukov în activitatea şi hotărîrile plenarei.

După cum se ştie, la această plenară au fost scoşi din Prezidiul C.C. al P.C.U.S. şi din Comitetul Central, Malenkov, Molotov, Kaganovici şi o serie de alte persoane, care fuseseră implicate în crimele din perioada cultului personalităţii lui Stalin şi care se împotriveau hotărîrilor Congresului al XX-lea al partidului.

La 3 octombrie 1957, mareşalul Jukov s-a deplasat la Sevastopol, iar în seara aceleiaşi zile, pe crucişătorul „Kuibîşev", escortat de două contratorpiloare, „Blestiaşcii" şi „Bîvalîi", s-a dus în Iugoslavia la invitaţia guvernului acestei ţări. Îmi aduc aminte cum am ascultat pe crucişător ştirea TASS privind lansarea primului satelit artificial al Pămîntului, la 4 octombrie 1957 !

La Belgrad, G.K. Jukov l-a vizitat pe preşedintele Iugoslaviei, Iosip Broz Tito, şi pe secretarul de stat pentru apărarea naţională, Ivan Goşniak.

Mareşalul Jukov a călătorit mult prin Iugoslavia, a vizitat unităţi militare, a asistat la manevre.

Din Iugoslavia, mareşalul s-a deplasat cu avionul în Albania.

La sfîrşitul lui octombrie 1957, mareşalul Jukov a plecat spre Moscova la bordul unui avion „TU—104". La aeroport a fost condus de întreaga conducere a Partidului Muncii din Albania, pionierii i-au oferit buchete de flori.

Pe aeroportul din Moscova, Jukov a fost întîmpinat de mareşalul Konev, care i-a transmis să se prezinte imediat la şedinţa Prezidiului C.C. al P.C.U.S., fără să mai treacă pe acasă.

Îmi aduc aminte că mareşalul a întrebat :

— De ce atîta grabă ?

De la această şedinţă, mareşalul a ieşit foarte amărît ;

nu îl văzusem niciodată aşa în cei 15 ani de activitate în comun.

Ajungînd pe strada Granovski şi ieşind din maşină, mareşalul mi-a spus :

— Astăzi, la orele 19, se va transmite la radio eliberarea mea din funcţia de ministru.

Iar peste o zi, Plenara C.C. al P.C.U.S. a hotărît scoaterea sa din Prezidiul C.C. al P.C.U.S. şi din C.C. al P.C.U.S.

Ce s-a putut întîmpla în aceste ultime patru luni? mă gîndeam eu atunci. Căci, doar la plenara C.C. al P.C.U.S. din iunie 1957 Gheorghi Konstantinovici fusese avansat, fiind ales membru al Prezidiului C.C. al partidului nostru. Greşiseră oare atunci? Nu, nu greşiseră. A săvîrşit oare ceva în ultimele patru luni? Dar în întreagă această perioadă a fost la vedere. Probabil că cineva s-a speriat de ceva. Da, s-a speriat de principialitatea sa partinică, de cinstea şi de spiritul de dreptate ale lui Jukov.

Şi în lipsa lui, pe cînd se găsea în vizită de prietenie în Iugoslavia şi Albania, s-a pregătit destituirea sa din toate funcţiile.

Nu cred că cineva se aştepta la aşa ceva! Chiar în cele mai rele timpuri pentru Jukov — în 1946—1947 — nu se întîmplase un asemenea lucru.

De ce şi pentru ce au avut o asemenea răfuială cu eroul naţional, cu celebrul conducător de oşti, de patru ori Erou al Uniunii Sovietice, mareşalul Uniunii Sovietice, Gheorghi Konstantinovici Jukov?

După destituirea sa, G.K. Jukov, într-o plimbare pe care am făcut-o împreună, la vila sa, mi-a spus că la fiecare zece ani (1937—1947—1957) l-a ajuns o mare năpastă.

Jukov a fost trimis la odihnă. Dar într-o asemenea situaţie, în floarea vîrstei, putea oare fi vorba de odihnă pentru marele truditor, a cărui viaţă a fost foarte strîns legată, din anii săi cei mai fragezi, de serviciul militar, de organizarea şi întărirea forţelor armate sovietice?!

Mareşalul Jukov a primit demiterea din 1957 foarte greu, chiar mai greu decît numirea sa în calitate de comandat al Regiunii militare Odessa sau, ulterior, în

aceea de comandant al Regiunii militare Ural. Acele numiri le acceptase ca un soldat fidel Patriei. Atunci continua să fie strîns legat de viaţa militară, pe cînd acum îl rupeau de munca sa iubită, de armata sa dragă.

G.K. Jukov, ca şi A.V. Suvorov, a iubit armata şi a crescut o dată cu ea, timp de mai bine de 40 de ani. Nu concepea viaţa lui în afara armatei. Din inima lui fusese acum smuls esenţialul.

Unii s-au străduit chiar să fie scos din evidenţa de partid a Ministerului Apărării. Pînă la sfîrşitul vieţii sale, el a figurat în evidenţa organizaţiei de partid a Uzinei constructoare de maşini electrice „Memoria revoluţiei din 1905", de pe lîngă comitetul de partid al raionului Krasnaia Presnea.

Am rămas cu el pînă la 15 martie 1958, cînd i s-a comunicat că este pus în retragere. Dar pot oare fi puşi în retragere asemenea oameni ? Îmi amintesc că înainte mareşalii Uniunii Sovietice nu erau puşi în retragere. Se vede că împotriva lui G.K. Jukov au fost adoptate hotărîri arbitrare. Trezindu-se pe linie moartă, mareşalul Jukov m-a rugat să-i fac o listă de date şi locuri ale prezenţei sale pe fronturile Marelui Război pentru Apărarea Patriei. Am găsit o asemenea listă şi am înmînat-o mareşalului. Mi-a spus :

— Am să scriu cum a fost războiul pentru armata noastră şi pentru poporul nostru. Poate, după moartea mea, o va găsi vreun arhivar, o va citi şi va afla adevărul despre marea bătălie a Armatei Roşii şi a poporului sovietic.

Autoritatea lui Jukov în popor a fost întotdeauna mare, indiferent de unde bătea vîntul. Mi s-a spus că, la o expunere organizată la Moscova, conferenţiarul a primit un bileţel : „Unde este Jukov, de ce nu lucrează, cu ce se ocupă ?"

Conferenţiarul a răspuns astfel : „A refuzat ce i s-a propus, iar acum se află la odihna binemeritată".

La următoarea întîlnire cu mareşalul, acasă la el, i-am relatat această întrebare şi răspunsul dat. Mareşalul a zîmbit :

— Păi ce-ar putea să spună, dacă nu mi-au propus nimic ?

După o pauză lungă, mareşalul Jukov a apărut pentru prima dată în public, la Palatul Congreselor din Kremlin, la adunarea festivă consacrată celei de-a XX-a aniversări a Victoriei, în mai 1965. Am îndrăznit o dată şi l-am întrebat pe Gheorghi Konstantinovici :

— Cum se simt oare acum, întîlnindu-vă pe dumneavoastră, unii dintre militarii care s-au lăsat duşi de curentul din anii 1957—1960 ?

Mareşalul mi-a răspuns :

— Se simt ca nişte găini bătute de ploaie şi de piatră ; le-am spus însă că nu sînt ranchiunos şi că nu trebuie să se justifice faţă de mine.

Da, mareşalul totdeauna a fost cinstit şi sincer, şi-a apărat ferm punctul său de vedere, nu s-a lăsat dus de nici un curent, oricît l-a costat acest lucru.

Raporturile noastre de serviciu s-au întrerupt la 18 martie 1958. Să fiu sincer, mi-a fost foarte greu să mă despart de el. Lucrînd cu dînsul, ne-am apropiat atît de mult, îmi era atît de familiar încît îmi era greu să-mi închipui cum voi putea lucra şi cum voi putea trăi fără Jukov, şi dacă aşa ceva se putea, în general. La despărţire, la vilă, mareşalul mi-a dat fotografia sa, în uniformă de gală, cu toate ordinele. Pe spate a scris o scurtă dedicaţie :

„Pentru S.P. Markov
G.Jukov, 15 martie 1958"

Mareşalul m-a sărutat călduros. Fără să vreau, mi-au dat lacrimile şi mi s-a oprit respiraţia. Gheorghi Konstantinovici mi-a spus :

— De ce te necăjeşti ? O să ne mai întîlnim, doar. Sună-mă şi treci pe la mine.

Nu-mi puteam reveni.

Acum, alături de această fotografie, în biblioteca mea este şi cartea lui *Amintiri şi reflecţii*. Pe foaia de titlu, mareşalul mi-a dat următoarea dedicaţie :

„Stimatului Serghei Petrovici Markov,
în amintirea muncii în comun.
G.Jukov
15. VII. 1969"

Desigur, acestea sînt cele mai scumpe cadouri, de neuitat. Dar tot atît de scumpă pentru mine este memoria care o păstrez în inima mea despre eminentul conducător de oşti — dîrz şi hotărît, exigent, dar drept, atent şi binevoitor, un om de omenie.

După prima ediţie a cărţii *Amintiri şi reflecţii*, cînd trebuiau precizate unele detalii privind rănirea generalului de armată N.F. Vatutin, m-a sunat Galina Alexandrovna.

Mi-a spus că va vorbi cu mine Gheorghi Konstantinovici. M-a prevenit să-l ascult cu atenţie şi să răspund la întrebări clar, fără să mă grăbesc. Apoi a transmis receptorul.

După acea discuţie cu mareşalul, m-am amărît foarte mult : în urma congestiei cerebrale pe care-o avusese, nu mai vorbea foarte clar, se vedeau urmele bolii grele.

În 1966, noi, ofiţerii care lucrasem mulţi ani cu mareşalul Jukov, am hotărît să-l felicităm pe Gheorghi Konstantinovici cu ocazia celei de-a 70-a aniversări a zilei sale de naştere.

Am discutat dinainte cu Galina Alexandrovna cum e mai bine să facem ; mă nelinişte cum o să privească toate astea sărbătoritul. Galina Alexandrovna a spus :

— Cred că lui Gheorghi Konstantinovici o să-i facă plăcere că nu l-aţi uitat. Veniţi de ziua lui.

Am pregătit un cuvînt de salut, am cumpărat un mic dar — un aparat de radio „Riga—10".

La 2 decembrie, orele 12,00, am sunat la uşa locuinţei sale. Ne-a deschis Galina Alexandrovna. Eram opt persoane — eu, N.I. Pucikov, M.E. Gromov, A.G. Kazarin, N.I. Batalov ş. a.

Gheorghi Konstantinovici ne-a întrebat pe fiecare cum o ducem. Galina Alexandrovna ne-a invitat la masă. Am rostit cuvîntul de salut în cinstea sărbătoritului, în numele tuturor i-am urat multă sănătate, succese in activitatea de definitivare a cărţii, precum şi sănătate şi bu-

năstare întregii familii şi i-am oferit cadoul. Gheorghi Konstantinovici a mulţumit pentru felicitări şi urări, spunînd :

— Voi faceţi totul ca la carte.

— Şcoala dumneavoastră, am răspuns noi.

Am trecut apoi la amintiri, mareşalul era bine dispus, ţinea minte perfect evenimentele din perioada războiului. Peste puţin timp au venit să-l felicite reprezentanţii revistei „Voenno-istoriceskii jurnal". I-am mulţumit lui Gheorghi Konstantinovici pentru primirea călduroasă, ne-am luat rămas bun şi am ieşit din apartament. Această aniversare a mareşalului am reţinut-o pentru totdeauna. E drept, acum mulţi dintre noi nu mai sînt în viaţă.

Exact peste un an, în ajunul zilei de naştere a lui Gheorghi Konstantinovici, i-am făcut o vizită şi l-am felicitat. Am vorbit de treburi curente şi Gheorghi Konstantinovici mi-a spus că în a doua jumătate a lunii decembrie pleacă cu Galina Alexandrovna la odihnă, în Podmoskovie, la sanatoriul „Arhanghelskoe".

În timpul odihnei la sanatoriu, i s-a întîmplat o nenorocire — Gheorghi Konstantinovici a avut o nouă congestie cerebrală şi a fost transportat în stare gravă la spital.

A ieşit din spital peste o jumătate de an, locuia la vilă, avea nevoie de tratament şi era sub observaţia atentă a medicilor şi, în primul rînd, a Galinei Alexandrovna.

Odată, eram la mareşal acasă. A venit de la şcoală Maşa ; era pe atunci în clasa I sau a II-a. Gheorghi Konstantinovici a spus :

— Maşa este încă mică, iar anii mei zboară.

— Galina Alexandrovna e tînără, i-am răspuns eu.

— Aş fi vrut s-o ştiu pe Maşa cu studiile complete.

S-a întîmplat însă că părinţii ei au dispărut unul după altul, cînd de-abia terminase clasa a zecea. A intrat la institut, l-a terminat cu brio. Fata a îndeplinit dorinţa tatălui.

M-am străduit să menţin contacte cu fiicele lui Gheorghi Konstantinovici : Era, Ella şi Maşa.

De fiecare dată cînd vin la locuinţa lui G.K. Jukov, mă cuprinde emoţia. Totul aminteşte aici, încă, de prezenţa gazdei binevoitoare. Acolo, însă, mă întîmpină acum, uneori, fiul Mariei Gheorghievna — nepotul mareşalului, Egor, elev în clasa a II-a, care mă roagă adesea să-i povestesc despre bunic.

Tot ce este mai bun în viaţa mea este legat de mareşalul G. K. Jukov. Sînt foarte fericit că soarta m-a legat de dînsul.

V. P. SIMIN

ÎNTÎLNIREA CONSĂTENILOR

Într-una din serile lui august 1939, după un meci de fotbal, am venit acasă la noi cu prietenul meu de şcoală, Jenia Timonin, ne-am spălat pe faţă şi am început să cinăm. Tata citea ziarul „Izvestiia" şi nu era atent la discuţia noastră despre fotbal. Mama gospodărea lîngă o plită rusească. Deodată, tata spuse înflăcărat :

— Mamă, uită-te, Egor Jukov a devenit Erou al Uniunii Sovietice !

— Care Egor ? bombăni mama de lîngă plită.

— Cum care, al nostru, din Strelkovka, fiul Ustiniei...

— Ei nu ? ! Păi ăsta de tînăr era viteaz, nu era ca alţii de-o seamă cu el.

Tata şi-a adus aminte cum, în tinereţe, venind de la Moscova — unde lucra atunci într-un atelier de blănărie — să-şi vadă părinţii, în sat, Gheorghi, împreună cu un prieten de-al său, s-au dus la dans, la Uzina Ugodski, şi a invitat-o de cîteva ori la rînd pe Mania Melnikova.

S-a apropiat atunci de el un flăcău, Filia, a scos pistolul tip „Nagan" (lucra la poştă, transporta valori poştale şi avea permis de port-armă) şi l-a ameninţat pe Gheorghi :

— Dai de dracu, dacă mai dansezi o dată cu Mania !

Egor, fără să stea pe gînduri, i-a luat din mînă pistolul şi l-a aruncat în urzici, s-a dus din nou lîngă Mania şi au reînceput să danseze.

Peste 33 de ani, Gheorghi Konstantinovici mi-a povestit acelaşi lucru. Era la vila mareşalului din Sosnovka...

Pe vremea aceea însă, în satul nostru tot timpul se discuta că, iată, avem şi noi acum un Erou al Uniunii Sovietice.

De atunci am început să tai din ziare şi reviste articolele în care se vorbea despre Jukov. Aceste tăieturi le-am păstrat pînă în septembrie 1943. În noaptea spre 30 septembrie 1943, Regimentul 37 puşcaşi de gardă, în care luptam, a trecut Niprul. În lupte crîncene, pe malul drept al Niprului, mi-am pierdut raniţa, în care aveam acest jurnal atît de drag inimii mele.

La sfîrşitul anului 1944, armata noastră, a 61-a, a fost transferată lîngă Varşovia, în componenţa Frontului 1 bielorus, aflat sub comanda lui G. K. Jukov. Eram mîndru că fac parte din trupele aflate sub comanda lui. Se spunea despre el pe front : „Unde-i Jukov, e şi victoria !"

Pînă la sfîrşitul războiului, n-am avut însă norocul să-l văd pe Jukov.

Am fost inclus în lista celor care plecau la Moscova pentru a participa la Parada Victoriei.

Am sosit la Moscova la 4 iunie 1945. A fost constituit un regiment reprezentînd Frontul 1 bielorus. Locuiam la Sokolniki, ne pregăteam de paradă, făceam cunoştinţă cu Moscova. Şi, iată, în sfîrşit, repetiţia generală pe aerodromul central. Ştiam deja că mareşalul Uniunii Sovietice, G. K. Jukov, fusese împuternicit să primească Parada Victoriei, şi că mareşalului Uniunii Sovietice, K. K. Rokossovski, îi fusese încredinţată comanda acesteia.

Pe aerodrom au fost aduse două camioane „Studebaker". La tribuna improvizată din aceste camioane, a urcat mareşalul Jukov. Mi s-a tăiat respiraţia : acesta este, oare, eroul războiului, consăteanul meu drag ? !

S-a dat comanda : „Pentru defilare... !" Am trecut prin dreptul tribunei. Văd faţa lui fermă, privirea dură, bucuria pe care ochii nu i-o puteau ascunde.

Toate acestea s-au repetat în Piaţa Roşie şi senzaţia a fost de o sută de ori mai puternică. Nu-mi venea să cred că e adevărat ; de noi s-au apropiat, călare, mareşalii Jukov şi Rokossovski ; Jukov ne-a salutat, ne-a felicitat, pe noi, ostaşii, cu ocazia Victoriei. Apoi cuvîntarea de

neuitat rostită de G. K. Jukov de la tribuna Mausoleului.

Aşa l-am văzut pentru prima dată pe Jukov.

După război, m-am întors în locurile natale, am lucrat ca adjunct al preşedintelui comitetului executiv raional şi apoi ca secretar al comitetului raional al P. C. U. S. Prima vizită i-am făcut-o lui Jukov la sfîrşitul anului 1966, cînd l-am invitat pe mareşal la adunarea solemnă consacrată celei de-a 25-a aniversări a eliberării localităţii Kaluga. Jukov ne-a primit cu căldură, dar n-a putut veni din cauza bolii.

Cam pe la mijlocul lunii am primit un pachet recomandat în care se afla cartea lui G. K. Jukov, *Amintiri şi reflecţii*. Sub dedicaţia „Soldatului sovietic" erau cuvintele „Consăteanului meu Viaceslav Simin, drept amintire. Cu cele mai bune urări. G. Jukov".

Chiar acolo, la poştă, m-am aşezat la masă şi i-am scris o scrisoare de mulţumire, iar venind acasă am început să citesc imediat această carte minunată. Într-adevăr, această carte nu îşi află egal între celelalte cărţi dedicate Marelui Război pentru Apărarea Patriei.

La sfîrşitul lui noiembrie 1971, seara, a sunat telefonul :

— Vorbeşte Klavdia Evghenievna (soacra lui Jukov). Pe 2 decembrie, cu ocazia celei de-a 75-a aniversări a zilei de naştere, Gheorghi Konstantinovici invită la el la vilă pe consătenii săi. Ar dori să vă vadă şi pe dumneavoastră.

Emoţionat, am rugat-o să-i transmită mulţumiri lui Gheorghi Konstantinovici.

Şi iată, am găsit vila, am intrat pe poartă. Se aflau acolo deja trei maşini cu număr de Kaluga. Deci, consătenii mei sosiseră. Intrînd am văzut un grup de oameni prinşi într-o discuţie. Printre ei — primul secretar al comitetului raional de partid Ugodsko-Zavodsk, O.F. Plastinin ; preşedintele comitetului executiv raional, A. P. Zîkin ; redactorul ziarului raional, S. A. Rattas. În faţa lor, în fotoliu, stătea zîmbitor Gheorghi Konstantinovici. În acel moment, primea felicitări de la primul secretar al comitetului orăşenesc de partid din Obninsk, I. V. Novikov, şi de la preşedintele comitetului executiv al consiliului orăşenesc, N. S. Antonenko.

Am deschis mapa cu felicitarea, am scos o cutiuță cu medalia jubiliară și cu o voce sugrumată de emoție, am spus :

— Dragă Gheorghi Konstantinovici ! Permiteți-mi, din partea consătenilor dumneavoastră din Ugodsk, care locuiesc acum la Moscova, să vă felicit din toată inima cu ocazia jubileului, să vă doresc multă sănătate și toate cele bune !

Galina Alexandrovna ne-a invitat la masă. Gheorghi Konstantinovici s-a ridicat din fotoliu și, sprijinindu-se cu greu în baston, s-a apropiat de masă. S-a legat o discuție prietenească. Plastinin i-a transmis salutări din partea consătenilor. S-au depănat amintiri despre Marele Război pentru Apărarea Patriei. Unul dintre noi s-a referit la luptele crîncene de lîngă Leningrad și, prin asociație, a venit vorba și despre recent apărutul roman al lui A. Ceakovski, *Blocada.* Gheorghi Konstantinovici ne-a spus că autorul l-a vizitat și că i-a făcut acestuia o serie de observații critice în legătură cu volumul său, în speță în legătură cu faptul că o serie de episoade, direct legate de el, și mai ales întîlnirea cu Voroșilov, sînt prezentate inexact, adăugînd că nici ședința Consiliului militar nu s-a desfășurat deloc așa cum este prezentată în roman.

Apoi discuția a trecut la desfășurarea bătăliei Moscovei. Gheorghi Konstantinovici a cerut amănunte cu privire la acțiunile detașamentului de partizani din raionul Ugodsk-Zavodsk, despre moartea curajosului comisar, fost președinte al comitetului executiv raional, M. A. Gurianov, căruia i s-a decernat *post-mortem* titlul de Erou al Uniunii Sovietice.

— În decembrie 1941, a spus mareșalul, am trimis două divizii de pușcași pentru eliberarea teritoriului raionului Ugodsk-Zavodsk și a altor raioane din regiunea Kaluga, dînd personal instrucțiuni cum ar fi mai bine să se traverseze prin păduri.

Apoi, G. K. Jukov a relatat despre arestarea lui Beria.

— M-a chemat N. S. Hrușciov, în cabinetul căruia se afla G. M. Malenkov. Salutîndu-mă, Hrușciov a spus :

— Împreună cu Gheorghi Maximilianovici am hotărît să-ţi dăm o misiune foarte importantă. Mîine va avea loc şedinţa Prezidiului C. C. al partidului. Pe ordinea de zi vor figura şi probleme militare. La şedinţă este necesar să fie arestat Beria. În afară de noi trei, nu cunoaşte nimeni acest lucru, şi nici nu trebuie să-l ştie. Problema este extrem de serioasă. Trebuie să-ţi iei oameni de încredere, de exemplu cum sînt generalii Batiţki, Moskalenko şi doi aghiotanţi pe care-i ştii bine şi în care ai încredere. Să luaţi cu voi şi arme.

Am ascultat cu răsuflarea tăiată, iar mareşalul a continuat :

— Puteam să mă aştept la orice, la o misiune oricît de complicată şi de importantă ar fi fost, mă obişnuisem cu acestea pe front, chiar şi după război, dar aşa ceva...

Gheorghi Konstantinovici a făcut o pauză prelungită, s-a încruntat.

— Reflectînd puţin, am spus că misiunea este, într-adevăr, mai mult decît complexă, dar că va fi îndeplinită.

Am convenit că generalii Batiţki, Moskalenko şi alţii vor fi convocaţi la o anumită oră în holul de aşteptare din faţa sălii de şedinţe a Prezidiului C. C., iar aghiotanţii vor veni cu mine.

Malenkov m-a avertizat încă o dată să nu spun nimănui absolut nici un cuvînt despre operaţiunea ce urma să aibă loc, să stăm cu toţii în hol şi să aşteptăm semnalul — un sunet de sonerie din sala de şedinţe.

— De îndată ce va suna soneria, intraţi şi faceţi-vă treaba...

Seara, acasă, am luat din cabinet două pistoale şi încărcătoarele lor. Să fiu drept, nu puteam să-mi amintesc dacă trăsesem sau nu vreodată cu ele.

Dimineaţa, la birou, am chemat la mine aghiotanţii, le-am ordonat să stea pe loc şi să nu plece nicăieri fără permisiunea mea.

La ora stabilită, am sosit cu toţii în holul de aşteptare, am stat mult, am discutat între noi, generalii încercînd să ghicească pe ce probleme vor fi audiaţi sau ce însărcinări vor primi, nebănuind absolut deloc ce misiune urmau să îndeplinească. Deşi în aparenţă eram calm, în sinea mea eram foarte emoţionat şi încordat la limită. Timpul se

scurgea, tensiunea nervoasă creştea, iar soneria nu se mai auzea. Puteţi să vă imaginaţi prin ce-am trecut în aceste minute (am aşteptat peste o oră), în capul meu erau tot felul de idei, prea viclean şi perfid era acest duşman cu care trebuia să ne luptăm şi neapărat, orice ar fi fost, trebuia să-l învingem.

Deodată s-a auzit soneria pe care o aşteptam cu atîta emoţie şi nerăbdare. Am dat comanda generalilor şi aghiotanţilor.

— Drepţi ! Mergem să-l arestăm pe Beria.

I-am încredinţat un pistol lui Batiţki şi i-am ordonat să stea lîngă uşa ce ducea spre coridor, să nu lase pe nimeni să intre sau să iasă din holul de aşteptare. Al doilea pistol i l-am dat unui aghiotant.

— Cu toţii, după mine !

Am deschis brusc uşa spre sala de şedinţe şi m-am aruncat spre fotoliul în care era aşezat Beria, l-am apucat de coate. L-am ridicat printr-o smucitură în sus *. Aveam forţă pe atunci, dar aveam în mine şi o ură nemărginită faţă de el. Am spus cu voce tare :

— Beria, eşti arestat !

Camarazii mei i-au pipăit pe loc buzunarele costumului, de frică să nu aibă arme asupra lui. Am văzut pe masă, în faţa sa, o mapă groasă de piele. Gîndindu-mă că ar putea avea în aceasta vreo armă, am împins-o cu forţa de-a lungul mesei. Glisînd în lungul mesei, mapa a căzut la picioarele lui Hruşciov. Beria s-a făcut alb ca varul. N-a reuşit să spună nici un cuvînt. L-am dus în camera alăturată. Am ordonat aghiotantului să-i scoată cureaua de la pantaloni şi să-i taie toţi nasturii (aşa făceam în timpul războiului civil, cînd conduceam prizonierii luaţi pentru informaţii).

Aveam o ură nemărginită faţă de Beria. M-am apropiat de el şi, privindu-l în ochii speriaţi, i-am spus :

— Canalie ! Ai dat de dracu ! Ai vrut să bagi în puşcărie toată ţara, ai să răspunzi acum pentru tot !

Generalii — înalţi, solizi — l-au înconjurat şi astfel l-am scos din clădire.

---

* Asemenea gesturi ale lui G. K. Jukov se explică prin temerea ca Beria să nu apese butonul secret, aflat sub tăblia mesei, pentru a-şi chema garda — n. red. ruse.

Ca să nu fim controlaţi la ieşirea din Kremlin, am hotărît să intrăm cu toţii într-o maşină. Garda ne ştia pe toţi după figură. Pe Beria, cu căluş la gură, l-am pus jos, în spate, între picioarele lui Serov, Batiţki şi Moskalenko. Presupunerea noastră s-a adeverit, garda ne-a salutat, dar n-a oprit maşina. Din Kremlin am mers direct la arestul garnizoanei, unde toată garda fusese schimbată cu ofiţeri şi unde fusese considerabil mărit numărul de posturi, atît în interior, cît şi în exterior.

A doua zi, sub o gardă întărită, Beria a fost transferat în buncărul din curtea interioară a statului major al Regiunii militare Moscova.

Curtea interioară a statului major, de formă pătrată, era înconjurată de clădiri ; în fiecare colţ fusese amplasat cîte un tanc cu echipaj alcătuit numai din ofiţeri. Ţevile tunurilor de pe tancuri erau îndreptate spre buncăr...

Gheorghi Konstantinovici şi-a încheiat relatarea, a oftat adînc, şi a adăugat :

— Da, a fost o operaţiune extrem de serioasă şi complexă.

— Ce-a spus Beria la proces ?

G. K. Jukov s-a încruntat şi a răspuns tăios :

— Mi s-a ordonat să-l arestez pe Beria, l-am arestat ! L-a judecat, însă, mareşalul Konev. Întrebaţi-l pe el !

ELENA RJEVSKAIA

ÎN ACEA ZI DE TOAMNĂ TÎRZIE

1

Într-o dimineaţă, pe la ora nouă, mama m-a chemat la telefon. Şi, ea, care nu excela prin a avea o ureche foarte fină, a adăugat în mod neaşteptat : Un glas milităros !

— Elena Moiseevna ? Jukov la telefon. O voce plină, lipsită însă de emfază militară.

Acest simplu „Jukov“, neîntărit de grad, riscînd să se confunde cu o mulţime de oameni neînsemnaţi purtînd acelaşi nume de familie, m-a cucerit.

— Bună ziua, Gheorghi Konstantinovici, i-am răspuns eu cu oarecare temere. Nu ştiam dacă-i spusesem bine numele întreg ; nu avusesem pînă atunci ocazia să-i vorbesc. Îmi pare bine să vă aud.

Mi-a spus că ar vrea să ne întîlnim.

— Ce spuneţi ?

Am răspuns afirmativ. El, monosilabic :

— Cînd ?

Eu, după el :

— Cînd ?

— Puteţi mîine, la orele şaisprezece ?

Nu l-am auzit clar.

— La ora patru, a repetat el, coborînd la nivelul unui civil.

— Pot.

Şi-a notat adresa mea.

Am încercat să explic : o casă în spatele unui gard de fier.

— O s-o găsească ! m-a oprit el. Notaţi în agenda dumneavoastră : mîine, la orele şaisprezece.

Era 1 noiembrie 1965.

Telefonul ăsta nu picase chiar aşa neaşteptat. În aceeaşi toamnă, cu aproximativ o lună şi jumătate în urmă, într-o seară, mi-a telefonat o femeie, necunoscută mie, Mirkina, redactor la A.P.N. * Mi-a spus că mă sună la rugămintea mareşalului Jukov, care mi-a citit cartea şi ar dori să mă întrebe dacă n-aş fi de acord să mă întîlnesc cu el în legătură cu memoriile la care lucra. Mirkina mi-a spus că Jukov îşi termină memoriile, pe care deja A.P.N. le cumpărase.

Am ezitat o clipă. Am răspuns afirmativ, explicînd însă că a doua zi dimineaţă plec pentru două săptămîni la Casa de creaţie din localitatea Peredelkino. Ne-am luat rămas bun. Interlocutoarea mea mi-a spus că Jukov e „mare". În perioada aceea nu se vorbea prea bine despre el.

Aflat în seara aceea la mine, fratele meu, aflînd despre ce e vorba, a tăbărît pe mine :

— Ce tot îi dai cu Peredelkino ? ! Ia te uită la ea ! Să ai posibilitatea să-l vezi pe Jukov ! Cum să pleci ? !

M-am întors de la Peredelkino după două săptămîni. Nu mă mai sunase nimeni din partea lui Jukov. Şi iată că peste o lună, cînd credeam că întîlnirea amînată de mine nu va mai avea loc, mi-a telefonat el însuşi.

Seara i-am dat telefon lui Mirkina — îi aveam numărul de la prima convorbire — comunicîndu-i că a doua zi mă duc la Jukov.

Auzind că am de gînd să mă duc împreună cu un cunoscut scriitor, care dorea să-l vadă şi el pe mareşal, şi-a pierdut firea şi mi-a spus :

— Imposibil ! Cu tot respectul pentru el, imposibil ! Înţelegeţi-mă, chiar aşa este. Jukov este traumatizat, nu se întîlneşte cu nimeni. Pentru el, orice persoană nou cunoscută este un şoc. Înţelegeţi-mă... Este un om în vîrstă, are 69 de ani. Este un om încăpăţînat.

* Agenţia de Presă „Novosti".

2

Cu vreo douăzeci de minute înainte de ora fixată, a sunat telefonul. O voce plăcută de femeie :

— Vorbesc din însărcinarea lui Gheorghi Konstantinovici. Maşina va fi la dumneavoastră peste cincisprezece minute. Numărul maşinii este 34—27.

Cînd am coborît, lîngă trotuarul de dincolo de gardul casei noastre era o maşină mare, neagră, cu un aspect neobişnuit, avînd un far galben sub radiator.

Văzînd că mă îndrept spre maşină, şoferul mi-a deschis portiera, privind în afară :

— Ai noştri s-au dus să vă caute...

Imediat aveau să apară cei pe care el îi numise „ai noştri", o fetiţă mică şi o femeie în vîrstă, cu o faţă blîndă, ovală, îmbrăcată modest, cu un pardesiu închis şi o basma înflorată, de lînă, pe cap.

Ne-am dat mîna.

— Klavdia Evghenievna, s-a prezentat femeia.

Uitîndu-se la fetiţă, a adăugat : Iar ea este Maşa, fiica lui Gheorghi Konstantinovici.

I-am întins mîna fetiţei, reprimîndu-mi un trecător sentiment de jenă : mai degrabă putea fi luată drept nepoata.

Bătrînul „ZIS" negru („Cu o maşină ca asta mergea şi Stalin", mi-a spus şoferul la întoarcere) a pornit. În pîntecele său uzat, gemînd, zdrăngănind, se simţeau adunaţi toţi kilometrii parcurşi pînă atunci. Simţeam că merg nu doar pe Prospekt Leningradski, spre centură, ci chiar în trecut, timpul derulîndu-se invers.

Priveam cu atenţie la însoţitorii mei. Nici unul din cei trei nu avea ceva anume care să arate că trăieşte în apropierea unui om celebru.

Şoferul, lîngă care mă aşezasem, un om mic de statură, de-o şchioapă, era îmbrăcat într-un palton albastru ponosit. Capul, tras între umeri, îi era acoperit cu o pălărie uzată de fetru, de culoarea nisipului, cu o panglică îngustă, cu boruri îndoite şi cu margini care, pe alocuri, atîrnau zdrenţăros. Se vedea că fusese în armată după pantalonii săi de croială civilă, făcuţi însă dintr-o stofă

albastră, cu țesătura în diagonală, provenită dintr-o uniformă de ofițer. Accelerația era apăsată de un pantof negru uzat. Nimic din înfățișarea sa nu indica apartenența la ceata trupeșă de șoferi ai capitalei. Și pălăria asta pe care, în general, nu știu dacă o mai poartă cineva în Moscova ? ! Era tăcut — nici aplomb, nici temperament specific oamenilor de profesia lui —, concentrat și întrucîtva înduioșător. Semăna cu un meseriaș sau era pur și simplu un om fără rost. Pe undeva așa și era : odinioară îl ducea pe ministrul apărării, iar acum mai mult pe soția lui, de la vilă la serviciu, și pe fiică, de la școală și „la muzică".

Puștoaica avea o față deschisă, ochii cenușii, iar numele Mașa i se potrivea de minune. Se vedeau dinții din față, schimbați, mai mari decît ceilalți.

Mașa era elevă în clasa a doua a școlii speciale de limbă engleză de pe Prospekt Kutuzov. Doar 25 de minute cu mașina de la vilă.

— Ai aer curat, totuși, la vilă, spuse femeia în favoarea vieții în afara Moscovei.

Mașa era îmbrăcată modest, dar elegant : o căciuliță de lînă roz pe cap, o haină albastră cu gaică, în carouri, lipsită de stridență, pantaloni albaștri. Se întorcea de la școala de muzică. Femeia o întrebă de notele pe trimestrul întîi, trecute în carnet. Pian — 4, solfegiu — 4.

— Păi, așa. Toți au la fel, răspunse dezinvolt Mașa.

Se simțea în purtarea femeii o anume distanță. Am crezut că este educatoarea ; era, de fapt, soacra lui Jukov. Pentru ea, însă, Mașa era în primul rînd „fiica lui Gheorghi Konstantinovici" și abia după aceea nepoata ei.

Anturajul modest, simpatic, al mareșalului Jukov — nici un fel de excese — m-a surprins plăcut, eu așteptîndu-mă să văd cine știe ce altceva.

În această companie neîmpovărătoare mă apropiam de obiectivul călătoriei.

Nu avusesem ocazia să-l văd pe Jukov în timpul războiului. Eram traducătoare la statul major al unei armate care intra în componența Frontului 1 bielorus pe care-l comanda. Atunci, și mai ales după război, am

auzit nu o dată că era dur, sever, necruțător cu oamenii ; de aceea, atitudinea mea față de el era complexă. Aceleași sentimente le încercasem și în mașină, în drum spre el.

Ulterior, aveam să citesc următoarele rînduri scrise de el : „Mi s-a reproșat că eram exagerat de exigent, dar eu consideram că aceasta era o calitate indispensabilă a unui comandant-bolșevic. Privind în urmă, cred că, într-adevăr, uneori eram exagerat de exigent și nu totdeauna reținut și tolerant față de faptele subalternilor mei...

Desigur, acum aceste greșeli au devenit mai evidente, experiența vieții te învață multe."

Mașina mergea pe linia de centură. Am depășit indicatorul spre Rublevo. Curînd am ieșit din șosea și am intrat în pădure.

Înaintam pe un drum îngust, asfaltat, ce tăia o pădure rară de foioase. Era uscat și destul de cald. Pe margine — mesteceni cu trunchiuri subțiri. În stînga noastră, dincolo de mesteceni, o tînără pereche se strecura prin pădure. Nu se simțea prezența pazei. Șoferul l-a claxonat pe un milițian care mergea pe bicicletă în fața mașinii în care ne aflam și acesta a cedat drumul. În rest — nici mașini, nici pietoni.

Vila lui Jukov nu era departe de linia de centură. Am ajuns drept în fața porții verzi de lemn. Șoferul a coborît din mașină s-o deschidă. La poartă, ciudat, nu era nimeni — nici portar, nici pază.

Mașa, care, pe măsură ce ne apropiam de sfîrșitul drumului, devenea tot mai neastîmpărată, a vrut să iasă din mașină și s-o ia la fugă, dar femeia a reținut-o.

Am intrat pe teritoriul vilei trecînd pe lîngă ghereta paznicului, în care nu se afla însă nimeni. Șoferul a mai coborît o dată să închidă poarta. Alături de gheretă, un pavilion de serviciu, de două etaje, destinat pazei — mi-a explicat șoferul la întoarcere — de asemenea nefolosit. În stînga, după un gard de lemn sculptat, începea o livadă, desfrunzită acum de toamnă.

Mă pregătisem să fiu cu ochii în patru, să privesc în jurul meu, dar mi s-a întîmplat un ghinion. Chiar cînd

am trecut de poartă, mi-a sărit un nasture de la haină. M-am aplecat după el, l-am găsit, iar cînd m-am îndreptat, l-am văzut pe Jukov chiar în fața mea, în dreptul casei, pe cărarea asfaltată.

— E tata, a spus Mașa.

3

Distanța de la poartă pînă la casă era foarte mică. Mașina mergea încet. Nu mă mai uitam în jur — în față era spatele negru al lui Jukov în haina de piele. În așteptarea noastră, se plimba tinerește, cu pas ușor ; îndepărtîndu-se de casă, nu a auzit din primul moment zgomotul roților mașinii. Dar, iată-l, s-a întors. Mașina s-a oprit lîngă treptele casei și fetița a sărit prima. Am ieșit și eu. Jukov a venit politicos în întîmpinarea mea, m-a salutat și mi-a spus :

— N-am avut ocazia să ne întîlnim atunci ! Avea în vedere Frontul 1 bielorus, Berlinul.

I-am răspuns că de la mine pînă la el era o distanță uriașă și am lăsat să cadă nasturele de la palton în buzunar.

Dacă acolo, pe front, aș fi apărut în fața lui fără un nasture la manta, aș fi terminat întîlnirea aceea destul de ciufulită.

Am urcat scările cu pantă dulce. Fațada casei cu două niveluri avea în dreptul intrării principale o colonadă din acelea care încă de pe atunci erau considerate drept exces arhitectural. Dar, chiar din momentul în care am urcat în mașina neagră, veche, hodorogită, intrasem într-o lume materială diferită de acest punct de vedere.

Ușa cu glasvand ne-a lăsat să trecem în vestibul. În stînga — o scară ce ducea la etaj, în dreapta — un cuier.

Luîndu-mi haina și observînd că am urmărit-o cu privirea pe Mașa — care și-a lepădat grăbită paltonașul și s-a apropiat de oglindă — Jukov m-a întrebat : „Poate aveți cumva nevoie de oglindă ?“ „Da, am răspuns eu cu degajare. Un mic moft“. Și m-am privit în oglindă, urmînd-o pe Mașa.

Vestibulul, cam de trei metri lăţime, avea la ambele capete uşi cu glasvand, una spre exterior, prin care intrasem, şi alta spre interior, dincolo de care se întindea ceva grandios — un salon scăldat solemn în lumina puternică a lustrei de cristal, deşi de-afară venea încă suficientă lumină.

Am intrat în salon.

— Ei, unde ne aşezăm ? a întrebat Jukov. Uite-aici, arătă el spre dreapta, unde, lîngă o fereastră frumoasă şi largă, ce începea aproape de la podea, se aflau o masă lăcuită şi două fotolii. Pe masă, un număr din revista „Voenno-istoriceskii jurnal".

— Vasilevski mi-a trimis articolul său, spuse Jukov arătînd spre revistă. Mai tîrziu, în timpul discuţiei, i-a lăudat articolele pentru că puneau la punct pe un militar celebru care relata fără scrupule o serie de evenimente.

Chiar din primul moment al întîlnirii, văzîndu-l pe Jukov de-aproape, am avut o nedumerire : unde a dispărut celebra bărbie din fotografii — aspră, voluntară, necruţătoare. Cu o jumătate de an în urmă, în zilele celei de-a douăzecea aniversări a Victoriei, cînd după mulţi ani a ieşit pentru prima dată în lume pentru a participa la banchetul de la Casa Centrală a Scriitorilor, l-am văzut de departe, în carne şi oase, figura lui nepărîndu-mi-se cu nimic deosebită de cea din fotografii. Iar acum — nu-mi venea să cred ochilor —, nimic din toate acestea, doar maxilarul neregulat şi bărbia puţin ieşită în afară.

Era ciudat, cu totul surprinzător, să-l vezi pe mareşalul Jukov în civil. Trebuia să mă obişnuiesc şi cu asta. În imaginaţia noastră el se contopea cu uniforma militară.

Trupul său plin era de-a dreptul comun în costumul maro, în carouri bleu-vert estompate. Fără cravată, gulerul moale al cămăşii maronii, închisă cu nasturi, nu strîngea, lăsa liber gîtul gros, deja fleşcăit de ani, pe care gulerul tare al uniformei militare îl aduna în postamentul îndîrjit şi hotărît al feţei sale de medalie. Acum, cînd postamentul lipsea, faţa părea să-şi fi pierdut fermitatea trăsăturilor.

Figura exprimă încă o anumită vigoare. Ea este subliniată și de tunsoarea scurtă, tinerească, a părului său cărunt. Ochii — nici mici, nici mari — atenți. Trăsăturile feței nu sînt prea mobile, maxilarul neregulat parcă le îngheață, reducîndu-i mimica, din care cauză fața pare aspră.

Cu atît mai surprinzător apare zîmbetul, sincer, tineresc, cuceritor.

Faptul că mareșalul Jukov era în civil conferea întîlnirii noastre un caracter privat. Ea se desfășura însă într-un salon, unde vizitatorului nu-i era simplu să se desprindă în întregime de o atmosferă solemnă. În concepția arhitectului, era un salon festiv, oficial, cu ferestre mari, frumoase, care dădeau drept în grădină. Totul aici era colosal : masa, așezată în lung spre ușa de la intrare, întinzîndu-se pe toată lungimea salonului, pe mijlocul acestuia. Un bufet masiv, așezat într-o firidă largă, pe peretele din partea opusă ferestrelor, un covor imens. Totul aici era din acele zile de demult, cînd am învins. Aici nu pătrunsese moda anilor ce au urmat.

Deasupra lambriurilor de stejar era plafonul cu un aspect strict funcțional. Lîngă pereți — scaune simple, așezate administrativ, putînd fi apropiate de masă pentru banchet sau pentru ședință. Se pare că salonul nu fusese aranjat de către el personal, ci de către administrația care se ocupa de gospodărirea vilei și aveai senzația că, dacă te miști în fotoliu, vei auzi zgomotul ușor al numărului de inventar. În salon, elementele vieții de toate zilele sînt minime — o fructieră cu mere mici, pe o masă imensă, acoperită cu o față de masă albă, scrobită.

Cînd am urcat treptele casei, șoferul a făcut un pas înainte, a salutat cu mîna la tîmplă, adresîndu-se de sub pălărie : Tovarășe mareșal ! și i-a întins lui Jukov un plic.

Ajuns în salon, Jukov a deschis plicul, a scos o fotografie, privind-o cu atenție.

— Eu am rugat să mi-o trimită. Iată, aici sînt eu, a spus el, întinzîndu-mi fotografia.

Din dispoziția sa, șoferul i-a procurat această veche fotografie de la una din rudele sale. Din fotografie te priveau doi tineri în costume demodate. Unul din ei, pe

scaun, luat din profil, cu păr des, pieptănat cu cărare într-o parte; din buzunarul de la pieptul hainei de culoare închisă i se vedea o batistă.

— Îi recunoaşteţi ? a întrebat Jukov.

Observînd că tînărul care stătea jos avea o bărbie proeminentă, am răspuns afirmativ. Dar, privindu-l pe cel de-al doilea, care stătea în picioare, am remarcat că şi acesta avea aceeaşi bărbie. M-am încurcat, care din ei o fi Jukov ? M-am ferit să fac precizări.

— Sînt eu, cu vărul meu. Clar, bărbiile erau asemănătoare, din familie. Ne-am fotografiat la Moscova. De-abia mă-ntorsesem din primul război mondial. Sînt moscovit.

Pe spatele fotografiei era menţionat: „1917".

Jukov a întins fotografia fetiţei care se învîrtea pe lîngă noi:

— Ei, mă recunoşti ? Şi s-a mirat sincer că nu-l recunoaşte. Uite, ăsta sînt eu ! De parcă, peste aproape o jumătate de secol, ar fi trebuit să fie recunoscut în acel flăcău.

Avea o singură fotografie unde era foarte tînăr, a spus el. A luat-o Vail (parcă aşa l-a numit el pe cel despre care vorbea), ca să-i facă un portret. Dar Vail a fost arestat şi i s-a luat tot ce avea.

— Ce interesant e să vezi cum arătai !

Nu era indiferent faţă de fotografiile sale din tinereţe, ca şi faţă de portretele sale de mai tîrziu, surprinzîndu-l, totuşi, relativ tînăr. Şi acest sentiment se trezea în el de fiecare dată cînd apărea cea mai mică ocazie.

Într-un dosar german privind conducerea Armatei Roşii care îi căzuse în mînă — şi în care, spunea el, despre Uborevici şi alţii se afirma în încheiere: arestaţi, executaţi — era urmărită, de asemenea, întreaga carieră militară a lui Jukov, incluzînd şi un portret al acestuia.

— Excelent portret, spuse el înflăcărat. De unde l-or fi luat ? ! *

Chiar şi atunci cînd a venit vorba despre numirea lui în funcţia de comandant al Frontului de Vest, despre bătălia de lîngă Moscova — i-am spus lui, celui căruia în acei ani i s-a uzurpat gloria, că, răsfoind recent la biblioteca „V.I. Lenin" ziarele din anul 1941, am văzut sub portretul lui, publicat cu ocazia victoriei din decembrie, scris cu cerneală, cu litere mari de tipar de către unul din cititori : „Gloria şi conştiinţa noastră" — Jukov a reacţionat prompt :

— Acolo eram tînăr !

— Păi toţi sînt tineri în acele fotografii — Rokossovski, Leliuşenko...

Era complexul unui om neconsumat, oprit din mers în toată puterea lui, aruncat în cea mai apăsătoare existenţă, în inactivitate, şi care acum, cînd sconta să se întoarcă la o viaţă activă, avea atîta nevoie de acei ani pierduţi.

În întreaga noastră discuţie, Jukov lăsa să transpară sentimentul omenesc al regretului faţă de tinereţea care s-a dus. Acest sentiment era, probabil, accentuat de tinereţea soţiei şi de vîrsta fragedă a fiicei.

Apoi, totuşi, cu un zîmbet vioi, a întrebat mai vesel :

— Şi, deci, se mai află încă acolo ? ! Se referea la ziarul cu acea însemnare sub fotografia lui, din colecţia pe decembrie 1941 a Bibliotecii „V.I. Lenin".

---

* Despre acest dosar, Goebbels — în acea vreme comandant al apărării Berlinului — nota în jurnalul său, la 18 martie 1945 : „Marele Stat Major mi-a prezentat un dosar conţinînd biografiile şi portretele generalilor şi mareşalilor sovietici...". Uitînd de consideraţiile sale dispreţuitoare, insolente, din anul 1941, stupefiat, cu o lună şi jumătate înainte de căderea Berlinului, încerca să găsească explicaţia ofensivei victorioase a trupelor sovietice : „Toţi aceşti generali şi mareşali nu au mai mult de 50 de ani. Au în spate o bogată activitate politico-revoluţionară, sînt bolşevici convinşi, oameni extrem de energici, iar faţa lor arată că au rădăcini în popor... Într-un cuvînt, sînt nevoit să ajung la concluzia neplăcută că în conducerea militară a Uniunii Sovietice se află oameni care, prin toate datele lor, sînt mai buni decît ai noştri."

Aceste însemnări conţin ecouri ale respectului trezit de forţa învingătorului şi ale dispreţului faţă de generalii săi, care se retrăgeau şi pe care, urmîndu-l pe Hitler, îi numea „trădători".

În cartea sa*, a scris : „Cînd sînt întrebat ce am reținut cel mai mult din războiul trecut, răspund totdeauna : bătălia pentru Moscova".

Zîmbind, întinerea. Zîmbetul sublinia ceva simpatic, parcă păstrat înlăuntrul său. Acum nu mai semăna deloc cu oficialul mareșal Jukov, prezent la banchetul de la Casa Scriitorilor, cu toate decorațiile pe pieptul uniformei, cusute, după unii, special pentru această a douăzecea aniversare a Victoriei, prima sa ieșire la manifestări publice după mulți ani.

Ar putea părea că dau excesiv de multe detalii, că despre o mare personalitate trebuie scris numai esențialul. Dar despre Jukov-comandantul, despre faptele și planurile sale strategice, despre bătăliile sale celebre vor scrie, și nu o dată, oameni competenți. Eu, însă, aș vrea să relatez despre întîlnirea cu el, cu toate acele detalii fără de care imaginea este lipsită de viață.

— Ai fost la muzică ? a întrebat-o el pe fetița care se așezase alături de noi.

Răspunzînd afirmativ, aceasta a tulit-o imediat după carnetul de note, întinzîndu-i-l. Ținîndu-l in fața ochilor, Jukov și-a pus ochelarii cu rama subțire, mîhnindu-se sincer la vederea notelor de „patru".

Mașa, însă, așezîndu-se în fotoliul aflat puțin în spatele lui, fără să se fîstîcească cîtuși de puțin, răspunse imperturbabil :

— Toți au așa !

— Numai la purtare „cinci", dar de asta nu mă-ndoiam, spuse el foarte concentrat.

A considerat necesar să-mi explice că profesoara are obiceiul de a nu pune de la început note de „cinci", pentru a-i determina pe elevi să se străduiască.

Este bine întrucîtva, a spus el. Se vedea însă că era necăjit, căci pentru el succesele Mașei la școala de muzică într-adevăr erau foarte importante. În plus, îl afecta faptul că fusesem martoră a realizărilor modeste ale fetiței.

---

* G. K. Jukov, *Vospominaniia i razmîșleniia*, Izdatelistvo Agenstva Peciati Novosti, Moskva, 1969 g.

„Totdeauna i-am invidiat pe cei ce cîntă bine la acordeon“, scria în cartea sa Jukov. Copilăria i-a fost, însă, dură.

O cunosc pe profesoara Mașei. Mi-a spus că Jukov era de obicei prezent la serile școlii de muzică consacrate examinării elevilor. Stătea, asculta, suferea pentru Mașa.

Mașa a fost chemată.

— Du-te și mănîncă ! i-a spus el.

Mașa i-a luat carnetul din mînă și, trecînd pe lîngă masa imensă, l-a pus repede pe fața de masă, iar deasupra o văzuță înaltă și subțire, fără flori — mama mea avea una la fel —, producție a anilor '30.

Era uimitor cît de degajat se mișca fetița în acea sală măreață, îmbrăcată în fustiță albastră cu pliuri și un pulover de lînă, cu garnitură albă la gît.

Micuță de statură, distona cu amploarea sălii și sublinia imensitatea mesei, bufetului, covorului. Dar atitudinea ei familiară față de toate aceste obiecte arăta că sala, cu tot ce era acolo, era de fapt sufrageria familiei. Lustra de cristal din tavan, destinată să lumineze întreaga sală în timpul festivităților și sărbătorilor, intervenea cu furia luminii sale în atmosfera intimă a familiei reunite în jurul mesei gigantice, acoperită cu o față de masă imensă.

Mașa a zbughit-o undeva.

Mareșalul Jukov trebuia să treacă la fondul și scopul întîlnirii noastre. Am observat că mă studia atent. În pauza mică ce s-a creat s-a auzit dintr-o dată clipocitul apei, plescăituri, niște zgomote vii, neașteptate. Vizavi de noi, în deschizătura dintre bufet și peretele frontal al sălii, ce ducea probabil spre bucătărie, se vedea o chiuvetă albă. Mașa dăduse drumul la robinet și se spăla pe mîini.

Jukov a spus că mi-a citit cartea *. Relatam în aceasta cum, în zilele căderii Berlinului, ostașii noștri găsiseră cadavrul lui Hitler care se sinucisese, ca și despre anchetarea împrejurărilor sinuciderii sale și identificarea cadavrului. Luasem parte la aceasta ca traducător militar.

— Mi-a plăcut cartea. Dar am simțit nevoia să vă văd totuși. E cu totul altceva...

Am vorbit despre evenimentele din Berlin, despre Cancelaria Reich-ului, ne-am oprit tangențial asupra altor subiecte și amintiri comune. M-a întrebat despre serviciul meu în armată.

— Și eu scriu. Am ajuns cu relatările pînă la Berlin. Și am vrut să mă văd cu dumneavoastră.

Se stabilea un ton confidențial, iar discuția se apropia încetul cu încetul de esențial.

Amănuntele acestei întîlniri nu le reproduc din memorie, întrucît le-am notat chiar atunci, pe loc. La fel reproduc, pe bază de notițe, afirmațiile lui Jukov.

Mareșalul Jukov a spus :

— Nu știam că Hitler a fost descoperit. Dar, iată, am citit despre asta la dumneavoastră și sînt acum convins. Deși nu faceți referiri la arhive, așa cum se obișnuiește... Vă cred însă, cred în conștiința dumneavoastră de scriitor. Eu scriu memorii, a repetat el. Am ajuns la Berlin... Și, iată, trebuie să hotărăsc cum să scriu despre asta, spuse el domol, fără inflexiuni, gînditor. Nu știam acest lucru. Dacă voi scrie despre asta chiar așa, că nu știam, se va interpreta că Hitler n-ar fi fost găsit. Dar din punct de vedere politic ar fi greșit. Asta le-ar conveni naziștilor.

Tăcu o clipă, și apoi spuse :

— Cum s-a putut să nu știu ?

Vroia să lămurească acest lucru cu ajutorul meu. Era principala lui întrebare pentru mine. Trebuia să prevăd că-mi va fi pusă o asemenea întrebare. Nu știu însă de

* Numea „carte“ manuscrisul șapirografiat pe care i-l dăduse A.P.N. care încheiase cu mine contractul pentru editarea sa în străinătate. Lucrarea nu apăruse încă la noi, fiind publicată doar în revista „Znamea“.

ce; în drum spre mareşalul Jukov, nu m-am gîndit la acest lucru.

Într-adevăr, cum s-a putut întîmpla ca tocmai comandantul trupelor care au luat cu asalt Berlinul să nu ştie că ostaşii săi, cucerind Cancelaria Reich-ului, în subsolul căreia se afla Führerul cu rămăşiţele statului său major, l-au găsit pe Hitler care se sinucisese. Un fapt atît de important şi prestigios pentru un conducător de oşti, care şi-a adus trupele la Berlin !

Era îndreptăţit să întrebe şi altfel : cum au îndrăznit să nu-i raporteze despre aceasta ? Avea toate motivele să fie cuprins nu numai de perplexitate, ci şi de furia cea mai cruntă, dacă ar fi ştiut împotriva cui s-o dezlănţuie şi dacă multe alte lucruri din anii premergători întîlnirii noastre nu ar fi fost mai aproape de furia lui şi mai importante. El a întrebat doar : cum s-a putut întîmpla ?

Ştiam, în ce mă priveşte, că tot ce ţinea de descoperirea şi identificarea cadavrului lui Hitler în acele zile de mai era păstrat în cel mai strict secret şi că totul se raporta direct lui Stalin — din dispoziţia acestuia —, ocolind comandamentul frontului, adică pe mareşalul Jukov. De ce aşa, ar fi putut explica doar Stalin însuşi.

— Nu se poate ca Stalin să fi ştiut, a respins Jukov hotărît. Eram foarte apropiat cu Stalin. El mă întreba : Unde-i Hitler ?

— A întrebat ? Cînd ?

— În iulie, pe nouă sau pe unsprezece iulie.

— La data aceea Stalin ştia totul demult, verificase şi se convinsese.

— Şi totuşi el mă întreba : unde e Hitler ?

— După cît se pare, nu vroia să dea de înţeles că el ştie.

— De ce ?

Era la 2 noiembrie 1965, în jurul orei cinci. Erau aprinse lustra strălucitoare şi aplicele de pe pereţi. Dincolo de fereastră era livada cu pomii cu trunchiuri înnegrite şi crengi desfrunzite, ici-colo cîteva frunze răsucite, ce păreau nişte pui de pasăre zgribuliţi. Stăteam în fotolii comode, moi, despărţiţi de o măsuţă rotundă — locţiitorul lui Stalin, eroul celebrelor bătălii, renumitul conducător de oşti care primise capitularea Germaniei la Berlin, iar în

Piața Roșie, la Moscova, călare pe un cal alb, parada Victoriei trupelor noastre și o simplă traducătoare militară, implicată în ceea ce el trebuia să fi știut cu peste douăzeci de ani în urmă.

Puteam oare să cred că, vreodată, voi fi într-o asemenea situație în fața lui ? Dar nu este oare incredibilă însăși această situație ?

Mareșalul Jukov mă întreba : „De ce ?"

De ce trebuia să se ascundă de el. Poate că, hotărînd să nu facă public faptul, Stalin nu l-a împărtășit nimănui. Este posibil ca un răspuns mai complet să se afle și în complexitatea și în instabilitatea relațiilor dintre cei doi oameni. În aceste raporturi, Jukov apărea totdeauna cu franchețea sa organică, prețuită atîta timp cît fusese război. În mod firesc, nu m-am antrenat în discutarea subiectului și nu dispuneam de un răspuns exhaustiv privind hotărîrea lui Stalin de a nu face public faptul. Acum văd aceste lucruri mai clar. Dar acesta este un alt subiect. Atunci am emis doar niște presupuneri. Pe una Jukov a respins-o imediat, față de cealaltă nu a avut obiecții, vedea un anumit sens în ea. Dar cum s-a putut să-i fie ascuns adevărul ? Această stupiditate era de neînțeles pentru el.

— Dacă această chestiune ținea de N.K.V.D., Beria era doar de față la această discuție cu Stalin. El tăcea, spuse Jukov, care credea sincer că, dacă tăcea, însemna că nu știa.

În acel moment, nu mi-am amintit că în arhive există un document care stabilește că Beria știa. Răsfoind peste cîteva zile unele documente, am dat din nou de acesta: era o notă telefonică detaliată, transmisă pe „scurt", adresată lui Beria la 23 mai al aceluiași an, 1945, cînd ancheta încheiată fusese din nou, pas cu pas, reverificată de generalul trimis de Stalin.

— Și Serov doar se afla acolo, la Berlin. Stă și acum cu mine în același bloc, pe strada Granovski. L-am întrebat. Zice că nu știe.

Generalul Serov știa însă, dacă nu chiar atunci, ceva mai tîrziu oricum. Documentele atestă acest lucru. Iar pentru Jukov continua să rămînă un secret.

Nu mă opresc acum asupra felului cum se proceda atunci, în mai, asupra felului cum se realiza informarea „în sus". Aceasta ar necesita o prezentare detaliată și m-ar îndepărta de intîlnirea cu Jukov. Mă gîndesc, totuși, că aş fi putut atunci, în discuție, să-l ajut pe Gheorghi Konstantinovici să lămurească cîte ceva. Probabil că ar fi avut nevoie de așa ceva. Dar, dintr-odată, discuția noastră a luat o turnură neașteptată.

— Aș vrea să vă rog, mi-a spus mareșalul Jukov cu aceeași voce egală, dar deja nu atît de meditativă, să mă ajutați cumva în această problemă. Și, apoi, accentuat, grav : Căci, de felul cum voi scrie eu *depinde soarta cărții dumneavoastră.*

S-a lăsat în fotoliu, picior peste picior. Și, dintr-odată, i-a apărut bărbia grea, amenințătoare.

— Dacă voi scrie că acest lucru nu-mi este cunoscut, *nu veți fi crezută.*

A spus acest lucru mai dur decît reușesc eu să-l redau aici. Nu este vorba numai de cuvinte, ci și de felul în care sînt pronunțate, de atitudinea sa, de această bărbie, devenită dintr-odată grea. Nu mă ruga (deși a fost pronunțat acest cuvînt), ci *mă determina*, nu mi se adresa, ci pur și simplu mă silea să execut, și încă cu mult zel, întrucît formula o amenințare.

S-a creat o pauză încordată. Odată terminată, Jukov m-a întrebat :

— Aveți extrase din documente ? V-au rămas ?

— Doar în măsura în care le-am folosit, am răspuns sec, închizîndu-mă în mine. Mi-au reînviat vechile prejudecăți.

— Altceva în plus ?

— Cîte ceva din jurnalele lui Goebbels.

— Dar fotografii ? !

— Nu am. Sînt însă în cartea mea, în ediția italiană.

Cele publicate nu-l interesau.

Ceea ce mi-a cerut era de-a dreptul insignifiant. Ar fi întîlnit întreaga mea disponibilitate de a-l ajuta. Dar ceva s-a blocat în mine. Încrederea stabilită la început a dispărut, iar discuția continua cu greu. Îmi displăcea să-l ajut cu ceva, ca și cum aș fi făcut asta din teamă pentru cartea mea. La vremea aceea, cartea mea era deja tradusă

în multe țări, iar faptele relatate în ea erau recunoscute ca incontestabile. Am spus doar că martorii principali ai identificării — tehnicianul dentar al lui Hitler și asistenta medicului său stomatolog — au dat declarații sub jurămînt, în fața unui tribunal din R.F.G., că l-au identificat pe Hitler după dantură, adică exact ceea ce am scris eu în partea respectivă, confirmînd prin aceasta că Hitler a fost găsit de către noi. Aceste depoziții, fotografia lor prestînd jurămîntul, amintirile lor — toate aceste materiale au fost publicate în Occident.

— Ei, ce nu scriu acolo ! a bombănit Jukov.

Imediat după aceasta a repetat însă că a crezut întru-totul ce am scris în cartea mea. Și că nu se îndoiește că Hitler a fost găsit. Îl frămîntă însă altceva. A recunoscut sincer că acum se află, după cum s-a exprimat, într-o situație delicată. După Victorie, la Berlin, la o conferință de presă cu corespondenții sovietici și străini, răspunzînd la o întrebare, a spus că nu știm nimic despre Hitler, cum de fapt și era pentru el la vremea respectivă. Și acum, confirmînd că Hitler fusese atunci găsit, el s-ar fi contrazis. Aceasta îl neliniștea.

Anticipînd, voi spune că peste cîtva timp, mai exact în februarie 1966, m-a sunat redactorul A. Mirkina ; mi-a spus că Gheorghi Konstantinovici și-a terminat memoriile și mi-a reprodus din manuscrisul său acel pasaj unde, vorbind despre Hitler, îl trimite pe cititor la cartea mea, ca și cum s-ar solidariza cu aceasta. Această soluție era generoasă, întrucît nu înlătura ceea ce-l preocupa. După cum am mai spus, discuția noastră pe acest punct a fost încordată, eu m-am închis în mine, riscînd a nu fi prea convingătoare.

Rîndurile sale erau destinate ediției pentru străinătate, care apărea înaintea celei în rusă și, judecînd după ecourile din presa străină, rămăseseră în textul inițial. În ediția pentru cititorul sovietic, aceste rînduri nu mai figurau ; referindu-se pe scurt la acest aspect, Jukov scria : „M-am convins că nu există motive de îndoială în privința sinuciderii lui Hitler".

5

Jukov nu fuma, eu de asemenea. În discuția noastră, deloc ușoară, n-aveam de unde să așteptăm să intervină un element de destindere, dacă n-ar fi fost Mașa. Ea a apărut însă din nou, a dat fuga din livadă, fără să-și scoată paltonul, ținînd în brațe un cățeluș cu părul lung și creț. S-a așezat la masa noastră, și-a apropiat scaunul și, ținînd cățelușul pe genunchi, îl strîngea tare.

— Încetează ! a spus Jukov.

N-a dat nici o atenție ordinului său. Am continuat să discutăm. Jukov i-a repetat Mașei să înceteze.

— Nu vezi ce murdar e ?!

Cățelușul alb, mic, cu părul lung și creț, era într-adevăr foarte murdar, mai ales pe labe și pe burtă. Dar Mașei nici prin gînd nu-i trecea să se supună. Întorcînd cățelușul pe spate, ba îi închidea nările cu degetele, ba îl prindea cînd de-o labă, cînd de cealaltă, jucîndu-se cu ghearele sale murdare.

Tatăl îi repetă să lase cățelul în pace, dar Mașa continuă imperturbabilă.

Iar el, în fața căruia tremurau toți — și ai noștri, și inamicul (îmi amintesc poșta neexpediată, capturată la nemți ; scrisorile ostașilor erau pline de luări de adio, întrucît în unitățile germane se aflase că aici, pe frontul nostru, apăruse Jukov ; și era doar la mijlocul războiului), el, căruia i se supuneau fără să crîcnească toți și toate, de la general pînă la soldat, el, cu faima lui de cruzime și cu voința lui de fier, era neputincios în a cere supunere unei fetițe de opt ani. Într-adevăr, aceasta era mai complicat decît să ții în mînă o oaste de milioane *.

* Generalul M. A. Milstein — care era în statul major al lui Jukov în perioada bătăliei pentru Moscova, în calitate de loctiitor al șefului serviciului de informații — mi-a relatat următoarele : statul major era la Perhușkovo, unde G. K. Jukov ocupa o clădire separată, înconjurată de cîteva rînduri de santinele. Apropiindu-se de această clădire pentru raportul de fiecare seară, Milstein era tentat ca, la ordinul santinelei : „Parola !“ — și aceasta se schimba de cîteva ori în douăzeci și patru de ore — să răspundă greșit cu riscul de a fi împușcat ! Iaca, decît să intri în această clădire, uneori preferai să mori, o asemenea frică inspira Jukov, care, de altfel, îl aprecia pe Milstein.

Jukov vorbea cu ea serios, molcom, fără o duioşie ascunsă, dar şi fără o intonaţie părintească, predicatoare sau, ceea ce era posibil la o asemenea diferenţă de vîrstă, slăbiciune de bunic, vorbea fără iritare şi fără zîmbet, dar şi fără autoritate, ca de la egal la egal.

Fata nu încerca nici un fel de frică. Dar nici nu avea nimic sfidător în felul ei de a fi, nimic îndărătnic, sau pur şi simplu ceva de copil răsfăţat. Era altceva. Ea era liberă, nesupusă, firească. Şi vioaie. Şi, fără îndoială, cu instinctul său acut de copil, simţise de mult dependenţa lui Jukov faţă de ea.

La scurt timp după naşterea fetiţei, activitatea sa fusese brusc întreruptă şi singura măsură vie a scurgerii timpului era această fiinţă mică în creştere. Soţia pleca la serviciu în oraşul tumultuos. El rămînea acasă. Vă puteţi imagina, şi asta fără nici o exagerare, că el a crescut în izolarea sa această copilă, venită tîrziu, urmărind pas cu pas mugurii dătători de viaţă. Fata l-a ajutat fără să ştie. Ea este principalul personaj în microgarnizoana sa actuală, altădată atît de vastă.

Maşa a mai stat puţin, continuînd să se joace cu căţelul, apoi a plecat.

— Documentul acela al meu, către Stalin, nu-l aveţi ? a întrebat Jukov.

Încă de la începutul discuţiei noastre i-am spus că în arhivă există un document conţinînd comunicarea descoperirii cadavrelor lui Goebbels şi ale membrilor familiei sale, trimis lui Stalin sub semnăturile mareşalului Jukov şi a membrului Consiliului militar al frontului, generalul Teleghin.

— Acesta îl am, deşi nu garantez că în întregime.

Continuînd să fiu afectată de tonul cu care abordase pînă atunci subiectul, răspundeam sec, fără tragere de inimă. Scriu despre asta acum, conştientă că nu am fost sensibilă, că nu mi-am dat atunci pe deplin seama de situaţie. Şi aceasta nu era deloc simplă, nu era normală. Mareşalul Jukov mi se adresa mie pentru documente care-i erau necesare lucrării sale, pentru documente de care nu dispunea, deşi sub unele din acestea stătea semnătura sa. Aceasta putea răni chiar şi un om care îşi făcea mai puţine scrupule. Jukov se purta însă simplu, firesc.

M-a întrebat de arhivele în care am lucrat. I-am spus. Despre una din ele mi-a împărtășit niște impresii mai vechi :

— Acolo sînt lucruri serioase, esențiale. Și unele lucruri ciudate... Delicate, a adăugat el, cu zîmbetul care-i împrospăta și îi întinerea atît de mult fața.

M-a întrebat din nou despre mine, despre serviciul în armată.

— Am fost acolo, în Cancelaria Reich-ului. În grădină. În ziua în care a fost luată. A doua oară pe 4 mai. Nu m-au lăsat jos, a spus el cu franchețea care-l deosebea avantajos de alți autori de memorii. Acolo, jos, era periculos.

— Da, în subteran tot timpul răsunau împușcături răzlețe.

— Am văzut în grădină acest rotund, cum îi zice... ?

— Buncărul hitlerist ?

— Da !

— Probabil că atunci v-au și informat că lîngă el au fost găsiți Goebbels și soția acestuia. Judec după comunicarea semnată în acest sens de dumneavoastră către Stalin.

Ține minte că i s-a spus despre Goebbels.

— Pe doi sau pe unu mai mi s-a raportat că un număr de tancuri au ieșit din centura berlineză, într-o direcție oarecare. Am ordonat să fie urmărite. Credeam că Hitler ar fi putut să plece cu aceste tancuri *.

Își mai aducea aminte că peste cîteva zile i s-a adus la cunoștință găsirea maxilarelor lui Hitler.

I-am spus că erau niște ecouri deformate a ceea ce se întîmplase în realitate. Nu s-au găsit maxilarele separate. Expertiza medico-legală, întreprinsă cu ocazia autopsiei făcute lui Hitler, a stabilit maxilarele drept principala piesă anatomică pentru recunoașterea cadavrului acestuia, operațiunea de identificare propriu-zisă mergînd, de asemenea, pe această cale.

* Vorbind despre acest lucru în cartea sa, Jukov scria : „În zorii zilei de 2 mai, un grup de tancuri a fost descoperit la 15 km nord-vest de Berlin. O parte din ele au fost incendiate, o parte din ele au fost distruse. Printre echipajele moarte nu s-a descoperit nici unul din capii hitleriști".

Oamenii implicaţi în această misiune au îndeplinit-o cu sentimentul unei imense responsabilităţi, înţelegînd că orice neclaritate în legătură cu moartea lui Hitler este periculoasă. Aceasta i-ar fi slujit intenţiei de a dispărea fără urmă, de a se transforma într-un mit şi, prin aceasta, de a-i agita şi de a-i activiza pe adepţii Führerului. Poporul nostru, care a dat totul pentru victoria asupra fascismului, avea dreptul să ştie că s-a pus punct războiului. Pentru că fascismul era personificat în primul rînd de către Hitler.

— În orice caz, noi am aşteptat atunci foarte mult un comunicat oficial. Unii au sperat chiar la titlul de Erou, aşa cum a propus comandantul Berlinului, generalul Berzarin, pentru cel care îl va găsi pe Hitler.

— Nu aveau pentru ce să le dea titlul de Erou, bombăni Gheorghi Konstantinovici.

Aşa şi este. Cercetările nu s-au desfăşurat sub rafale de foc, nimeni nu şi-a riscat viaţa. A fost o şansă şi, mai mult decît atît, un noroc foarte mare, precum şi rezultatul perseverenţei unor persoane hotărîte să obţină dovezi exhaustive în timpul anchetei. Am reuşit să realizăm acest lucru. Dar, printr-o hotărîre a comandantului suprem descoperirea cadavrului lui Hitler a fost transformată într-un secret de nepătruns. Iar eu, doar peste mulţi ani, am putut să fac cunoscută această „taină a secolului" în paginile revistei „Znamea".

Atunci însă, în acele zile de mai, ziarele trupelor aliate de ocupaţie au publicat materiale cu titluri ca : „Ruşii au găsit cadavrul lui Hitler", „Căutările eroice între dărîmăturile Berlinului în flăcări s-au soldat cu succes". Neîntîlnind nici o confirmare în presa noastră, ei au tăcut, considerînd poate că au fost induşi în eroare de către cei ce le-au pus la dispoziţie informaţiile.

În ce mă priveşte i-am spus că atunci exista impresia că comandamentul frontului nu manifestă vreun interes deosebit pentru căutarea lui Hitler. Jukov n-a obiectat. Indirect, chiar, a confirmat, spunînd că i s-a raportat despre „găsirea maxilarelor". Nu ştiu de ce acest lucru nu l-a făcut să ceară să i se raporteze totul în această privinţă.

Cînd în noaptea de 30 aprilie—1 mai, în Berlinul asediat, s-a prezentat un parlamentar — şeful Marelui Stat Major al trupelor de uscat ale Wehrmacht-ului, generalul Krebs, cu solicitarea de a încheia un armistiţiu şi cu comunicarea scrisă a lui Goebbels, cu privire la sinuciderea lui Hitler, ambele raportate mareşalului Jukov, acesta l-a sunat pe Stalin. În cartea sa, Jukov a relatat astfel convorbirea avută :

„Am raportat comunicarea primită cu privire la sinuciderea lui Hitler... Am cerut indicaţii.

I. V. Stalin a răspuns :

— A dat de dracu, ticălosul. Păcat că n-am reuşit să-l prindem viu. Unde-i cadavrul lui Hitler ?

— După comunicarea generalului Krebs, cadavrul lui Hitler a fost ars.

— Transmiteţi-i lui Sokolovski — a spus «Supremul» — să nu ducă nici un fel de tratative, nici cu Krebs, nici cu alţi hitlerişti, să nu accepte nimic în afară de capitularea necondiţionată. Dacă nu va fi ceva extraordinar, să nu mă sunaţi pînă dimineaţa. Vreau să mă odihnesc puţin. Astăzi avem parada de 1 Mai."

Indicaţii privind anchetarea împrejurărilor sinuciderii lui Hitler şi în legătură cu confirmarea acesteia nu s-au dat nici atunci, nici mai tîrziu. Numai după ce totul s-a încheiat, iar principalii martori ai identificării — nemţii şi „probele materiale" — au fost trimişi la Moscova, comandantul suprem l-a întrebat pe mareşalul Jukov : dar unde-i Hitler ? Jukov nu avea un răspuns. Dacă această întrebare i-ar fi fost pusă mai înainte, se înţelege că mareşalul Jukov ar fi cerut date de la toate serviciile trupelor care intrau sub comanda lui şi ar fi fost, în consecinţă, la curent cu cele petrecute. Întrucît însă alte întrebări n-au urmat, el putea să considere în mod greşit, că „Supremul" era satisfăcut de prima sa comunicare privind sinuciderea lui Hitler. Şi cu asta, punct. În ziarele noastre de atunci au început să apară ştiri TASS, ba că Hitler, travestit în femeie, ar fi debarcat în Argentina, ba că se ascunde la Franco. Problema dacă Hitler era în viaţă sau se sinucisese şi mai ales dacă a fost găsit, a fost transferată din rîndul chestiunilor militare în sferele politicii înalte, iar Jukov putea să se dea de-o parte şi deliberat, căci nu mai era

de competența sa. Mai ales că, în mai, mareșalul Jukov a fost extrem de ocupat cu toate acele probleme imperative care i-au revenit într-o situație cu totul nouă, unele din ele cu totul neobișnuite. Se înfăptuia o colosală reorganizare a întregii activități. Era nu numai comandantul șef al trupelor sovietice de ocupație, ci și autoritate principală a administrației militare sovietice. Trebuia să cuprindă toate sferele : de la cele diplomatică, militară, politică, pînă la cea economică. Într-un cuvînt, își intra în drepturi o zi nouă, cu probleme și preocupări noi și complexe, împingîndu-l pe învinsul Hitler în ziua de „ieri".

Cam așa îmi imaginez eu toate acestea.

Informarea privind ancheta în curs mergea direct la Stalin. Puteam să-mi imaginez cum anume.

— Oricum, ar fi trebuit să știu despre asta, m-a oprit Jukov. Eram doar locțiitorul lui Stalin.

Dar chiar el însuși a scris în cartea sa că lucrurile se petreceau astfel. De exemplu, în ajunul războiului, șeful Direcției de informații, generalul Golikov, transmitea informații importante dar care nu mergeau la autoritățile corespunzătoare — șeful Marelui Stat Major, Jukov, ministrul apărării, Timoșenko, ci, ocolindu-i, direct la Stalin. „Nu știu care anume din informațiile culese îi erau raportate personal lui I.V. Stalin de către generalul F.I. Golikov", scria Jukov. „Știri importante de acest fel, pe care I.V. Stalin poate că le primea direct, nu mi le comunica." Astfel că, referitor la acea perioadă, Jukov n-ar fi putut spune : „Eram foarte apropiat de Stalin". Aceasta s-a realizat în timpul războiului. Și acum îl interesa nu atît faptul însuși al descoperirii cadavrului lui Hitler, de care nu se îndoia, cît mai ales ceea ce, în lumina acestui fapt, era greu de explicat pentru el. Ar fi vrut să creadă că Stalin însuși nu știa nici el acest lucru. Or, explicațiile mele îl lipseau de o asemenea posibilitate. Iar cu franchețea sa, Jukov n-a putut întrezări în faptul că a fost ocolit semnul prevestitor al viitoarelor sale înlăturări atît de dure, care au urmat curînd. Căci întrebarea despre Hitler i-a fost pusă după parada Victoriei. În primul an după încheierea războiului, I.V. Stalin l-a rechemat pe Jukov de la Berlin și l-a numit șef al trupelor de uscat ; la puțin timp, a fost însă

înlocuit din acest post și, retrogradat, a fost trimis să comande o regiune militară.

— Cînd se pregătea parada Victoriei, credeam că „Supremul“ va primi-o el însuși, a spus Jukov. Era un om cu voință. Și se pare, la început se pregătea pentru aceasta. A încercat. Fără succes.

În ce mă privește am înțeles lucrurile așa : Stalin a încercat să se antreneze în călărie, dar fără succes și a renunțat în cele din urmă la intenția de a primi parada. În anii aceia parada nu se primea altfel decît călare. Cu numai cîteva zile înainte de paradă, Stalin l-a chemat pe Jukov și, în mod surprinzător pentru el, l-a întrebat dacă nu s-a dezvățat să meargă călare.

— Nu, nu m-am dezvățat !

— Iată ce e, va trebui să primiți Parada Victoriei. Parada o va comanda Rokossovski.

Am răspuns :

— Vă mulțumesc pentru o asemenea onoare, dar nu ar fi mai bine să primiți parada dumneavoastră înșivă. Sînteți comandantul suprem, prin drept și obligații, dumneavoastră se cuvine să primiți parada.

I.V. Stalin a spus :

— Sînt deja bătrîn să primesc parade. Primiți-o dumneavoastră, sînteți mai tînăr.

La zece fără trei minute eram călare pe cal sub arcadele turnului Spasski.

Rokossovski a comandat : „Paradă, drepți !“ La a zecea bătaie a ceasului din turnul Spasski, în ropotul aplauzelor, mareșalul Jukov a ieșit pe un cal alb în Piața Roșie. Fanfara a intonat „Slavă“ de Glinka. Și toată floarea armatei, care a făcut războiul, a aceleia care a supraviețuit, a încremenit în fața lui. Viteji mareșali, generali, maiori, simpli soldați. Apoi el a urcat la tribuna Mausoleului alături de Stalin. Aparatul de fotografiat i-a imortalizat în această ipostază.

Autorul acestei fotografii, cunoscutul fotocorespondent E. Haldei, vizitîndu-l pe Gheorghi Konstantinovici în ultimii ani de viață ai acestuia, i-a dat niște fotografii. Mi-a povestit, el însuși. Privind această fotografie, în care se află alături de Stalin în tribuna Mausoleului, cu ocazia Paradei Victoriei, Jukov și-a amintit : ploua, și el a

vrut să ducă mîna la chipiu pentru a înlătura apa de pe cozoroc, dar, uitîndu-se la Stalin, n-a îndrăznit s-o facă. Stalin stătea imperturbabil și imobil sub șiroaiele de apă ce se scurgeau de pe cozoroc.

6

Cînd soacra a venit s-o cheme pe Mașa la masă, Jukov i-a spus :

— Spuneți să ne servească cafea. Beți cafea ?

— Da !

Peste puțin timp, ea însăși a adus un șervet, potrivit ca mărime, făcut dintr-o pînză dură, l-a întins pe masa la care stăteam și a pus în fața noastră cîte o ceașcă de cafea, farfurioare și un platou cu „Petit four", cum se numeau acele prăjiturele pînă la război.

Am băut cafeaua, continuînd discuția.

— Stalin nu putea să se ascundă de mine, spuse Jukov cu încăpățînare, cu fermitate soldățească. Nu era simplu să accepte așa ceva. Cunoșteam toate gîndurile sale. Am luat masa cu el de vreo sută de ori. Am lucrat la reședința lui cînd era bolnav. Am fost foarte apropiat de el, ca nimeni altul, pînă la sfîrșitul anului patruzeci și șase, cînd ne-am certat. Ultimele cuvinte le-a însoțit cu un zîmbet.

Poate că ar fi trebuit să nu mă jenez să-l întreb în ce a constat acea ceartă cu Stalin și din ce cauză s-a produs. Mi-era penibil să-l întrerup însă cu o asemenea întrebare, și, apoi, ar fi putut să se închidă în sine. Oricum, nărăvașul cal alb, cu triumfătorul călăreț pe el, mareșalul Jukov, care nu împlinise încă patruzeci și nouă de ani, a fost și el unul din acele puncte iritante, care au dus la ruptură.

Am întrebat doar :

— Scrieți despre Stalin ?

Răspunsul a fost afirmativ.

Gheorghi Konstantinovici m-a invitat să servesc prăjituri, a servit și el, iar cînd a terminat cafeaua a cerut și ceai, întrebîndu-mă dacă doresc și eu. Am refuzat.

Soacra lui, o femeie încă nu bătrînă, de vîrstă mij-

locie — puțin adusă de spate — i-a luat ceașca goală și s-a întors cu ea plină cu ceai tare.

— La începutul războiului, Stalin nu poseda suficiente cunoștințe militare, avea doar experiența răboiului civil. A mai învățat după Stalingrad. Hitler l-a păcălit. Stalin n-a vrut război. Noi nu eram pregătiți. Pînă în anul treizeci și nouă, nu am avut de fapt o adevărată armată regulată, erau contingente teritoriale. Stalin nu dorea război. După părerea mea, el era gata să facă concesii. Cînd soseau informații că diviziile germane se grupează la frontierele noastre, Stalin i-a scris. Hitler i-a răspuns — am citit asta — că și-a dat cuvîntul, iar cuvîntul lui e cuvînt. Asigura că are alte intenții. La noi se credea că se are în vedere operațiunea „Leul" *.

Operațiunea „Leul" — reprezenta planul de invadare a Angliei de către armata germană. Se știe că această invazie era așteptată în acea vreme cu încordare.

„Toate gîndurile și acțiunile sale — scrie Jukov despre Stalin din anii aceia de dinainte de război — erau pătrunse de un singur gînd, anume de a evita războiul și de convingerea că va reuși acest lucru" ; „nimeni atunci nici măcar nu se gindea să pună la îndoială considerațiile sale și aprecierile sale asupra situației". Probabil că și Marele Stat Major, care din februarie 1941 era condus de G.K. Jukov, îl urma și, odată cu informațiile privind pregătirea atacului de către nemți, pe masă erau puse și prognozele care infirmau aceste date și împingeau războiul nedorit undeva departe.

Acum, cînd scriu, mă gîndesc la reflecțiile lui Stendhal, care a servit în trupele lui Napoleon, cu privire la faptul că statului și cîrmuitorului „îi poate servi drept reazem doar ceea ce este în stare să i se opună, și că instituțiile reprezentative care nu opun nici o rezistență, atunci cînd e nevoie, practic nu există".

Jukov a scris că nu încearcă „să-și decline partea sa de răspundere pentru deficiențele din acea perioadă".

Terminîndu-și ceaiul, Gheorghi Konstantinovici și-a luat vechea poziție — picior peste picior, în mocasini

* De fapt, See Löwe" — „Leul de mare".

moi, balansîndu-l ușor pe cel de deasupra în spațiul liber dintre masă și fereastră. Mîinile se odihneau pe genunchi, una peste alta. Prin gesturi mici, limitate, mîinile luau parte la discuție. Ba punea mîna pe masă, mișcînd degetele parcă pentru a întări cele spuse, ba își acoperea cu palma mîna cealaltă, așezată pe genunchi. Și în această poziție calmă continua discuția. Vorbea tot așa, cadențat :

— Desigur, a distrus... A distrus toată fruntea armatei... Am intrat în război fără fruntea armatei. Nu mai aveam pe nimeni. Asta, desigur, nu este de iertat.

În ce mă privește, am spus că fărădelegile și-au pus amprenta peste tot și că este o rușine. Jukov n-a obiectat.

A sunat telefonul. S-a ridicat, a mers în diagonală spre fundul sălii, unde, lîngă perete, de partea cealaltă, în dreapta bufetului, se afla un telefon. I-a răspuns cuiva : „E de gardă". Am înțeles că era vorba de soție și că, probabil, aceasta era medic. Mi s-a confirmat ulterior.

S-a întors și a continuat să vorbească...

— E adevărat, Hitler l-a păcălit pe Stalin, a spus el, referindu-se la faptul că germanii au fabricat și au strecurat documente care-l „demascau" pe Tuhacevski ca fiind colaboratorul lor. Dar cum a putut să nu-l cheme, să nu discute cu el ? !

„Gigant al gîndirii militare — l-a numit Jukov pe M.N. Tuhacevski în cartea sa. Stea de primă mărime în pleiada militarilor patriei noastre".

Vorbesc din nou de fărădelegile comise și de consecințele tragice ale acestora pentru țară. Jukov este de acord. Se simțea că a trăit profund Congresul al XX-lea al partidului.

După moartea lui Stalin, în 1953, mareșalul Jukov a fost transferat din Regiunea militară Sverdlovsk la Moscova, numit adjunct al ministrului, apoi ministru al apărării al U.R.S.S. A fost membru al Prezidiului C.C. al partidului. A lucrat din nou cu toată capacitatea sa.

Acum însă era de opt ani scos din toate funcțiile, din rîndurile Prezidiului și ale membrilor C.C. al partidului, nu mai fusese ales deputat al Sovietului Suprem al U.R.S.S., fusese complet înlăturat de la orice activitate

de stat, de partid şi obştească. Rămînea trecutul — ani de glorie eroică. Prin ei era legat de Stalin.

— Inexact scrie acest ambasador, a spus el, în dorinţa de a echilibra oarecum cele afirmate puţin mai înainte.

— Maiski ?

— Da, el. Că Stalin a fost buimăcit, că o săptămînă întreagă n-a primit pe nimeni. Se desfăşura o muncă de reorganizare generală, de aceea nu primea. Cît priveşte faptul că n-a vorbit el însuşi... Molotov era doar preşedintele Sovietului Comisarilor Poporului*. Stalin în general nu vorbea des. Era nevoie de ceva timp pentru a vedea cum vor evolua evenimentele. De aceea, prima dată a vorbit pe 3 iulie. Dar buimăcit a fost doar două ore... Două ore a fost complet buimăcit. Două ore nu s-a adoptat nici un fel de hotărîre. Nu s-a întreprins nimic.

Două ore de război început, două ore fără ordin de a răspunde cu foc, de a lupta, de a rezista. Două ore în care au pierit trupele noastre, avioanele noastre, care n-au decolat de pe aeroporturi, populaţia... Două ore de completă buimăceală — Stalin neputînd crede în „perfidia" lui Hitler — ne-au costat nenumărate victime şi le-au asigurat germanilor succes în înaintare.

Cît de dramatic sînt redate în cartea lui Jukov aceste ore în care s-a aşteptat permisiunea lui Stalin de a începe acţiunile de răspuns. Cînd aproape peste patru ore, în sfîrşit, au început să se transmită către regiunile militare directiva ministrului apărării — şi anume de a-l arunca înapoi şi a-l distruge pe inamic — „în raportul de forţe şi situaţia creată — scrie mareşalul Jukov — o asemenea directivă s-a dovedit a fi în mod evident nerealistă şi n-a putut fi tradusă în viaţă". Era tîrziu.

7

Grădina se pierdea după fereastră, scufundîndu-se încet în amurgul dens, pînă cînd a fost înghiţită de întunericul serii de toamnă. Trăgeam cu coada ochiului, nu

* Molotov îndeplinise această funcţie între 19 decembrie 1930 — 6 mai 1941. La 6 mai I. V. Stalin devenise preşedintele Consiliului Comisarilor Poporului.

mă uitam direct pe fereastră, fiind prinsă de interlocutorul meu.

Vorbea, destăinuindu-se cu plăcere, simţind nevoia să împărtăşească ceva ce-l obseda, ceva tainic şi, după cum mi s-a părut, pe care nu-l mai spusese pînă acum.

...— Situaţia era disperată. Nici nu vă puteţi imagina. Căci, practic, nu exista nimic : nici oţel, nici pulbere. Nimic. Şi totuşi le luam de undeva. De unde nu se lua ? Era un miracol. Eram de faţă cînd a venit Malîşev : „Nu avem oţelul necesar". Trebuia să facem tancuri. Stalin se uită la el şi-i spuse : „De ce-mi spuneţi mie asta ? Căutaţi ! Aţi primit sarcina ? Îndepliniţi-o !" Şi, închipuiţi-vă, au găsit ! 300 mii tone. Şi atunci, Malîşev a scris : „Există 300 mii tone oţel. Rog aprobaţi folosirea lui". Era fundamentul Palatului Sovietelor. Stalin a pus rezoluţia : „Aprob. Cîştigăm războiul, îl construim din nou". Numai el putea aşa ceva *.

L-am întrebat dacă Stalin avea farmec personal.

— Nu, a spus categoric Jukov, dînd din cap. Mai degrabă, dimpotrivă. Era groaznic. Ştiţi ce ochi avea ? ! Ce privire tăioasă... Uneori era bine dispus. Dar asta se întîmpla rar. Cînd avea succese în treburile internaţionale sau în cele militare. Atunci i se întîmpla, uneori, chiar să şi cînte. Nu era lipsit de umor. Dar asta se întîmpla rar. Veneau la el cu groază. Da, cînd chema, oamenii se duceau la el cu groază.

Redau aceste cuvinte în întregime, pentru a sublinia şi a da ce i se cuvine dîrzeniei lui Gheorghi Konstantinovici Jukov. Din prima zi a războiului, prezentîndu-se în faţa comandantului suprem, cu rapoartele zilnice, el şi-a apărat propria-i evaluare a evenimentelor, propriul plan de acţiune. I-a fost dat să cunoască „toată greutatea furiei

* Fundaţia Palatului Sovietelor s-a pus în locul catedralei lui Christos Mîntuitorul în anii treizeci. Catedrala fusese construită în secolul trecut „drept recunoştinţă Bunului Dumnezeu" pentru victoria asupra lui Napoleon „şi drept amintire secolelor ce vor urma". Construcţia a durat vreo 50 de ani. Dar fundaţia Palatului Sovietelor, oricît metal i-au pus, se afunda în acel teren nepotrivit, unde rezistase catedrala. Construcţia s-a oprit. În acele zile hotărîtoare, fundaţia Palatului neridicat a fost folosită pentru tancuri. După război, pe acest loc s-a făcut bazinul de înot „Moskva".

lui Stalin", scrie el. „Ştiind că are dreptate într-o problemă sau alta, Gheorghi Konstantînovici putea să-i obiecteze destul de categoric lui Stalin, lucru pe care nimeni altul nu l-ar fi îndrăznit" nota în memoriile sale generalul Stemenko. Acelaşi lucru l-au scris Rokossovski şi alţi comandanţi.

Jukov vorbea lent, încet, întrebîndu-mă uneori : „Poftim ?", iar eu eram nevoită să vorbesc tare.

Am fost prevenită că are o uşoară surzenie. Am crezut că aceasta a venit odată cu vîrsta. De fapt, în primul război mondial suferise o contuzie puternică, fiindu-i afectat auzul ; în războiul civil fusese rănit la mînă şi la picior, iar în cel de-al doilea război mondial, în scurtele-i scrisori adresate acasă, publicate acum, recunoştea uneori că nu aude bine, că-l doare piciorul şi uneori capul. E puţin probabil ca vreun om, care l-a văzut pe front pe hotărîtul, energicul, neobişnuit de mobilul Jukov, să bănuiască acest lucru. Unde nu l-a aruncat Marele Cartier General ! Apărea dintr-o dată în cele mai importante sectoare ale frontului. În Berlinul căzut îi spunea lui Konstantin Fedin : şoferul a calculat că „am parcurs cu el în timpul războiului 175 000 de kilometri. Deci, de cîte ori am ocolit Pămîntul ? Şi nu am mers doar cu el... S-au prăpădit de asemenea, trei avioane, ca nişte cizme".

O mulţime de oameni au lucrat la G. K. Jukov în statele majore, l-au observat în diferite situaţii, de război şi de pace, au luptat sub comanda lui în zilele marilor evenimente, în zilele faptelor lui de comandant de oşti. Şi doar foarte puţini, aşa cum mi se întîmplă mie acum, l-au văzut pe Jukov în anii grei ai vieţii lui de om retras.

În discuţia noastră, s-a referit la starea precară a lui Stalin după război. L-am întrebat dacă Stalin n-a fost cumva bolnav.

— După război, poate că a fost. Acesta l-a zguduit. El însuşi îmi spunea în patruzeci şi şapte (nu cumva Jukov a greşit menţionînd această dată, căci mai înainte îmi spusese că s-au certat în patruzeci şi şase ?) : „Sînt cel mai nefericit om. Mă tem chiar şi de umbra mea !" A fost zguduit de război. Beria îl chinuia, îl speria.

Că nu știu ce agent ar fi trecut granița cu misiunea de a-l omorî...

— Ca să demonstreze că îl apără, că îl salvează ? ! am întrebat eu. Ca să se afirme ? !

Jukov a confirmat că da, pentru asta.

— Și, în acest scop, acționa prin altcineva. Nu personal. Mai mult prin Malenkov. Am fost martor la așa ceva. Odată, Jukov îl însoțea pe Stalin.

— Geamurile de la mașină erau uite așa (mi-a arătat cu degetele grosimea geamurilor, vreo zece centimetri). În față era șeful gărzii personale a lui Stalin. Stalin mi-a indicat să mă așez pe locul din spate. M-am mirat. Mergeam așa : în față — șeful gărzii personale, Vlasic, în spatele său — Stalin, în spatele lui Stalin — eu. L-am întrebat după aceea pe Vlasic de ce m-a așezat acolo ? „Păi, mereu face așa. Dacă vor trage din față, să mă nimerească pe mine. Din spate — pe dumneavoastră".

În toiul acestei discuții, Mașa a apărut din nou din grădină, în palton, cu o căciuliță tricotată. S-a îndreptat în fugă direct spre taică-său, arătîndu-i de la distanță un ou în palma desfăcută doar pe jumătate.

— Ai găsit ? a întrebat-o el cu interes, participînd la preocupările și bucuriile ei.

A dat afirmativ din cap și, fără să întîrzie, a zbughit-o abil spre bufet.

Am întrebat :

— Ce fel de ou e ? Mie mi s-a părut mic, ca de porumbel.

— De găină ! s-a mirat el de întrebarea mea. Avem zece găinușe. Le creștem. Îi plac. Se bucură atît de mult cînd găsește un ou, spuse el cu aparte și profundă seriozitate.

Trăise la o scară atît de mare, încît mărunțișurile, lucrurile obișnuite e puțin probabil că intrau altădată în cîmpul lui de vedere.

Și, iată, zece găinușe...

Iar fetița vioaie, cu ochi cenușii, cu o frunte luminoasă, aleargă spre bufetul uriaș, ca dintr-o poveste și, de parcă nu s-ar fi întîmplat nimic, pune pe el oul găsit.

— Pe mine Stalin m-a salvat, a spus el dintr-o dată posomorît, Beria şi Abakumov vroiau să mă distrugă. Au răscolit la el în cabinet, au deschis seiful. Au găsit ceva, ori hărţi operative ale războiului încheiat, ori ceva de acest gen — totul depăşit, învechit, însă care trebuia predat. Au fabricat un dosar. Pentru încălcarea instrucţiunilor privind păstrarea materialelor a primit mustrare sau mustrare severă (n-am auzit bine).

Mi s-a părut că el, cu francheţea-i specifică, credea sincer că acţiunile acestora erau independente, neaprobate într-un fel sau altul.

I-au arestat pe generalii care au lucrat cu el, printre aceştia pe generalul Teleghin, membru al Consiliului Militar al Frontului 1 bielorus.

— N-au reuşit însă să fabrice un complot antistalinist avîndu-l drept cap pe Jukov, a spus el cu vioiciune.

L-am întrebat dacă scrie despre toate astea în cartea sa. Jukov a tăcut. După aceea, a spus :

— Am dat două capitole unui redactor, să le citească (se pare, redactorului publicaţiei „Voenno-istoriceskii jurnal" ; tocmai avea în mînă această revistă, pe care o luase din nou de pe masă). Acesta a spus : „Sînt de nepreţuit. Dar imposibil de publicat. Cine va permite ?"

Vorbea despre aceasta, mîndrindu-se întrucîtva de cele scrise şi simţindu-se liber în activitatea sa. Nu se trecuse încă la redactare, nu dăduse încă de dificultăţile legate de avizarea manuscrisului şi ale acelei situaţii, pe care o cunosc literaţii : *cine va permite?* Se manifesta rezervat, deşi, mai mult decît probabil, nu putea să nu-şi dea seama de dramatismul tăcerii din jurul său. Comandanţii trupelor aliate şi generalii germani îşi scriseseră memoriile. Multe din personalităţile noastre militare — de asemenea. Şi unii dintre ei — cu reproşuri la adresa sa, căci, deocamdată, el nu era în măsură să răspundă.

L-am întrebat dacă în cartea sa se referă numai la război sau la tot ce i-a precedat.

El, semievaziv :

— Şi una, şi alta. Încă n-am terminat.

A adăugat ferm :

— Cartea mea nu va avea un caracter eroic. Cum au realizat soldaţii şi ofiţerii fapte de vitejie — e un lucru pe care nu îl veţi găsi în cartea mea. Scriu despre ceea ce s-a consumat în sfera mea. Cînd citesc ce scrie un comandant de front, despre cum trăgea un ofiţer cu mitraliera, sau ceva de genul acesta... ştiu că n-a văzut cu ochii lui aşa ceva, ştiu că a citit-o undeva. Asta nu ţine de sfera unui comandant de front. Trebuie să scrii doar despre ceea ce tu însuţi ştii.

— La noi se publică astfel de lucruri despre război, încît e imposibil să le citeşti, a spus el. Să luăm Istoria Războiului pentru Apărarea Patriei. Nu se poate citi. Trebuie rescrisă.

Afirma că la noi se scrie greşit despre armata germană.

— N-o prezintă la valoarea ei. Nu se ştie cum ar fi evoluat lucrurile dacă ar fi luptat numai cu noi ; ei nu au luat în considerare că vor trebui să lupte pe două fronturi, cu noi şi cu partizanii.

— O asemenea armată nu mai fusese niciodată. În nici o ţară burgheză — a continuat el. Au întins frontul cînd au ieşit spre Volga, l-au rărit, l-au slăbit. Iar aceasta, se înţelege, este sortit eşecului.

Asta în ce priveşte Marele Stat Major. Pe soldaţii şi ofiţerii armatei germane, Jukov îi aprecia, însă, foarte mult.

— La noi ei sînt prezentaţi caricatural, li se reduc meritele. Greşit ! Ce cîştigăm din asta ? ! Împotriva cui am luptat ? Am luptat împotriva celei mai puternice armate. Asemenea soldaţi şi ofiţeri nu mai existaseră. Ei au luptat pînă la ultimul om. Au opus rezistenţă. Iată, în momentul capitulării, ei hotărăsc să nu ni se predea nouă, ci Aliaţilor, şi ies organizat, se strecoară.

Am început să vorbim despre memoriile pe care le publicase un comandant. Jukov s-a referit la ele cu indignare :

— ...Sînt seci ! Şi cum sînt scrise ! Fără nici un simţ autocritic. Nu are nici o greşeală. Toată operaţiunea se desfăşoară ca la carte. Nici o singură greşeală. Şi cît de

bine ar prinde asta ! Dacă s-ar aborda lucrurile cum trebuie. Cît de dificil este acest om, o știu bine. Cum de n-a pomenit nici măcar o dată despre greșelile sale ! A fost de două ori destituit. A deschis frontul lîngă Veazma, continuă el insistent. Au căzut în mîinile nemților șase sute de mii, au pierit. Șase sute de mii de oameni din vina lui. Iar el — nici un cuvînt despre asta. Nicăieri, nici un cuvînt. Ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic. A deschis nemților calea spre Moscova. Totul a fost lăsat descoperit. Nu vă închipuiți ce a fost. Descoperit totul pînă la Moscova. Stalin a vrut să-l trimită în fața tribunalului militar. L-am apărat eu : „Vom mai avea nevoie de el. Dați-mi-l locțiitor..."

Jukov respingea cu indignare memorii de un asemenea fel, în care desfășurarea evenimentelor militare era înfrumusețată, lipsită de dramatism, fără greșeli, căderi, catastrofe. Se putea presupune că, spunînd acest lucru, avea în vedere propriile memorii, opuse unei asemenea scrieri lineare, memorii pe care în acel timp era pe punctul de a le termina. S-ar putea ca în prima variantă să fi fost mai multe exemple în acest sens. În cartea publicată scrie despre greșelile din operațiunea „Berlin", ca și despre alte greșeli.

Cînd a apărut această carte, cu numele autorului pe copertă, dedicată soldatului sovietic, ea a stîrnit un interes enorm și a determinat un torent de scrisori adresate de cititori mareșalului Jukov. La vremea respectivă nu mai era același izolat, îl vizitau corespondenți de presă, colaboratori ai muzeelor — și ai editurilor.

În tot cursul lungii noastre discuții, Jukov n-a spus niciodată : „Eu am luat hotărîrea" sau că, într-o împrejurare critică, a rezistat ori i-a înfrînt pe nemți, cum se întîmplase de fapt. Or eu, auditoarea lui, făceam parte din breasla celor care scriu. Dar el nu se preocupa să facă impresie. Iar dacă mă înșel, atunci o făcea foarte abil, încît n-am observat acest lucru.

Iată, sînt un număr de ani de cînd era nevoit să privească de departe cum dispăreau sau se reduceau, cum erau știrbite numele lui, meritele sale, prestigiul său. Nu

se publicau fotografiile lui *. Dar despre aceasta n-a spus nici un cuvînt. Şi cu o demnitate firească, de asemenea, nici un cuvînt despre meritele sale.

O singură dată s-a lăudat, mai exact şi-a lăudat memoria. Dar şi atunci, indirect, criticîndu-l pe un militar care — spunea Jukov — îi atribuia lui Stalin, în memoriile sale, o intervenţie, pe care acesta, de fapt, n-o avusese În legătură cu aceasta, el mi-a spus :

— Am o memorie bună, extraordinară. Acum mai pot uita cîte ceva. Dar ceea ce a fost, ţin minte totul. După aceea, verific după documente, şi totul este exact.

— Simulam pe atunci războiul cu Germania, a spus el. (Era un joc strategic, de stat-major). Cu puţin înaintea războiului. Eu comandam armatele germane. Am dat trei lovituri. Exact ca în planul „Barbarossa". „Militarii pot să plece", a spus Stalin în Biroul Politic. A ridicat mîna şi a plecat capul. Jukov l-a imitat. Aşa făcea el totdeauna, cînd îşi lua rămas bun.

Spunea asta în sensul că, în Biroul Politic, unde s-au tras concluziile jocului de stat-major, Stalin n-a intervenit, în orice caz în prezenţa lor, şi că memorialistul acuzat de el a denaturat adevărul. Mie mi s-a părut însă interesant faptul relatat de el cu privire la acel joc de stat-major. Şi faptul că, ulterior, la Berlin, Jukov, care cîndva „comandase" „armatele germane" şi Hitler, în buncărul său, se aflau atît de aproape, fiecare cu statele lui majore şi cu planurile lui.

Am spus asta. M-a ascultat în tăcere. N-a reacţionat.

— L-aţi citit pe Eriomenko ? a întrebat el despre memoriile acestuia în care se afirma că, în elaborarea operaţiunii de la Stalingrad, în conducerea acţiunilor militare, au participat numai Hruşciov şi el, Eriomenko. Nu-i adevărat... L-am întrebat : „Cum ai putut să scrii aşa ceva ?" Iar el : „M-a rugat Hruşciov". Eu însă, oricine m-ar fi rugat, n-aş fi scris un neadevăr.

---

* Am fost la vremea respectivă, şi mai tîrziu, în Muzeul Forţelor Armate. În mijlocul sălii Victoriei — uniforma mareşalului Rokossovski, într-o vitrină de sticlă, uniformă pe care a purtat-o atunci cînd a comandat parada Victoriei. În sala Victoriei nu era însă nici o urmă a mareşalului Jukov, a celui care a primit această paradă.

Era credibil.

Era hotărît să-şi apere punctul de vedere. A spus-o la 2 noiembrie 1965, cînd era pe punctul de a-şi termina memoriile, care au primit bunul de publicare abia la 24 decembrie 1968. Între aceste două date, Jukov s-a zbătut pentru carte. Şi, bolnav, chinuit de dorinţa arzătoare de a-şi vedea lucrarea apărută în timpul vieţii, a cedat insistenţelor, sfaturilor, observaţiilor. Cîte ceva a dispărut din carte, pe-alocuri accentele s-au schimbat, cîte ceva s-a adăugat : „Cartea mea nu va avea caracter eroic", spunea el chiar cu o anumită ostentaţie. „Scriu despre ceea ce a fost în sfera mea..." Şi totuşi, „ofiţerii cu mitraliere" şi soldaţii care s-au evidenţiat, prezenţi în memoriile comandanţilor de front, fapt criticat de el ca fiind un material închiriat, luat din cărţi, nu trăit de către aceştia, aşa cum ar trebui să procedeze un memorialist care se apucă de scris, au apărut pe alocuri în cartea sa, preluate probabil din rapoartele direcţiilor politice, datorită zelului unora.

Nu a apreciat exact capacitatea sa de rezistenţă faţă de o asemenea catastrofă cum ar fi fost interdicţia tipăririi cărţii.

Şi aceasta te duce cu gîndul la scriitori : n-au fost făcuţi dintr-un material tot atît de dur, iar prin natura talentului, ei sînt şi fragili, şi sensibili, şi labili ; şi totuşi, nu rareori rezistă. Poate că rezistenţa face parte din această profesie.

9

Pe măsură ce timpul întîlnirii noastre se scurgea, ea devenea tot mai firească. Partea dificilă a discuţiei trecuse. Gheorghi Konstantinovici era tot mai deschis faţă de mine. Deseori se apleca spre mine peste masă şi-şi însoţea cuvintele cu un zîmbet vioi. Surîsul îi lumina faţa, ochii afundaţi parcă ieşeau din pînda posomorîtă, erau mai apropiaţi de interlocutor, priveau mai dispuşi, mai atent. Nici o rigiditate pe faţa lui, un Jukov viu, neînchistat, încă tînăr.

— Nemții aveau ordinul să urmărească unde-i Jukov, a spus el. De aceea, telegramele cifrate adresate lui Stalin le semnam cu numele Konstantinov. Acum, dacă le găsiți, nici nu vă veți da seama că acest Konstantinov eram chiar eu. Konstantinov — fără nici o inițială. Aveam eu însumi un comandant de corp de armată cu numele Konstantinov.

I-am povestit că eu, în calitate de traducător, aveam obligația să aflu de la nemți, mai ales de la ofițerii căzuți prizonieri, părerile lor privind părțile noastre slabe și tari. Nu rareori mi se evocau ca avantaje : tancul „T-34", rezistența soldatului, Jukov...

Asculta concentrat, gîndindu-se la ceva.

Din cînd în cînd, undeva în partea din spate a casei, suna un alt telefon. De vreo două ori, în salon a apărut un om în vîrstă, foarte slab, în costum negru. Fără să se uite spre noi, a traversat salonul, pe lîngă perete, dispărînd spre bucătărie, și revenind de acolo. Probabil era vreo rudă sau cineva din personalul casei.

Jukov mi-a repetat că scrie acum despre operațiunea „Berlin".

— Mă refer acolo la dumneavoastră. La *Sfîrșitul lui Hitler*... Și s-a poticnit, zîmbind, străduindu-se să-și amintească titlul sofisticat al cărții mele, dat de către APN ediției pentru străinătate. *Sfîrșitul lui Hitler fără mit și detectivism.*

Nu l-am întrebat la ce anume se referă. S-ar putea să fi avut în vedere chiar referirea pe care apoi mi-a citit-o la telefon redactorul cărții sale.

Telefonul a sunat din nou, Jukov s-a ridicat greoi, dar a traversat ușor tot salonul, îndreptîndu-se spre aparatul așezat la o oarecare distanță.

Întorcîndu-se, a întrebat zîmbind, fără să-și ascundă curiozitatea :

— Pe dumneavoastră cum de nu v-a înrobit APN prin contract ?

Îl preocupa faptul că, în afară de APN, cartea mea apare și într-o altă editură pentru cititorul sovietic, pe cînd manuscrisul lui aparținea acum în întregime APN.

I-am explicat că, încă înainte de oferta APN de a edita cartea mea în străinătate, am avut contract cu editura „Sovetskii pisatel“, lucru pe care APN îl știa.

M-a rugat să-i trimit noua mea nuvelă, de care am amintit în discuție și care trebuia să apară în curînd în numărul din noiembrie al revistei „Novîi mir“.

M-am uitat la ceas.

— Am stat prea mult. Probabil ați obosit.

A spus :

— Ei, pentru prima întîlnire... În sensul că, într-adevăr, pentru prima noastră întîlnire, era suficient.

Dar nu mă lăsa să plec. Se vedea că nu se săturase de vorbit.

Am mai stat, am mai vorbit. M-a întrebat dacă-i dau acel document : al lui către Stalin despre găsirea cadavrului lui Goebbels (copia, bineînțeles).

Am promis.

Ridicîndu-mă să plec, am spus că mă flatează faptul că l-a interesat cartea mea și că-l voi ajuta cu plăcere, pe măsura puterilor mele, dar nu pentru că de asta poate depinde soarta cărții mele. Am să mă uit printre documente dacă nu e ceva care să-i poată fi de folos.

A trebuit să-i spun, de asemenea, că, în documentele semnate de el în acele zile tumultuoase, s-au strecurat greșeli, și eu aș putea să-i atrag atenția asupra lor. Jukov a primit cu plăcere propunerea mea *.

* Așa, de exemplu, în comunicarea din 3 mai 1945, adresată lui Stalin, semnată de mareșalul Jukov și generalul Teleghin, membru al Consiliului militar al frontului, se spune că trupul neînsuflețit al lui Goebbels, care se sinucisese, a fost găsit „pe teritoriul Cancelariei Reich-ului din Reichstag ! Au mai fost și alte greșeli de acest fel. E clar că Jukov a semnat documentul citindu-l în fugă. (Și aceasta arată cît de departe era el de cercul de probleme cuprinse în comunicare). La o citire mai atentă, el n-ar fi putut să nu observe această scăpare, ca și altele. Deși punctul de comandă al frontului se afla destul de departe de Berlin, care căzuse în ajun, hărțile operative erau pe deplin valabile — și acolo se vedea clar că sînt două clădiri diferite, Reichstag-ul și Cancelaria Reich-ului, aflate la o distanță de 500 de metri una de cealaltă, printre care trecea linia de delimitare a armatelor de asalt vecine. Mai tîrziu, acest document a fost redat integral în memoriile publicate de către un comandant, fără comentarii).

— Simţeam nevoia să vă văd, a spus el, repetînd cuvintele de la începutul întîlnirii. E cu totul altceva...

Această frază, spusă de el la începutul şi la sfîrşitul întîlnirii noastre (că a te întîlni e „ceva mai mult" decît a te cunoaşte după cartea citită) era singura consideraţie vagă, neterminată, din toată discuţia noastră şi, de aceea, cu atît mai cuprinzătoare, plasînd-o într-o altă categorie.

Am păşit pe covor, apoi pe preşul de pe parchet, către uşa cu glasvand, prin care se ieşea din salon. Discuţia noastră durase aici peste patru ore. Şi, deşi atenţia mi-a fost concentrată asupra lui Jukov şi, întrucîtva, acaparată de el, ştiam că iau cu mine imaginea acestui salon, cu obiectele sale.

Am ieşit în vestibul. Am vorbit despre scriitori. A spus că-i cunoaşte personal pe Simonov, Smirnov şi Kremlev. A lăudat proza militară a lui Simonov.

— Ne cunoaştem de la Halhîn-Gol, comandam acolo, iar el, pe atunci încă tînăr, era un ziarist începător. *Tovarăşi de arme* e mai slabă, dar în *Nimeni nu se naşte soldat* s-a întrecut pe sine.

Pe aceasta din urmă, Jukov a lăudat-o foarte mult.

— Cum vi se pare ?

De-abia începusem s-o citesc, aşa că i-am răspuns evaziv că vreau s-o parcurg toată.

— Iar eu citesc şi nimic nu-mi trezeşte nici o obiecţie, a spus el.

Am tăcut. În aer parcă plutea ceva nerostit. Cred că pentru el această întîlnire a noastră era ciudată. Se referise la o taină veche, la faptul că îi fusese ascunsă, că nu i se împărtăşise. Era o durere sesizabilă, deşi estompată de vreme.

În timp ce-mi ţinea haina să mă îmbrac, mă chestiona curios :

— Aveţi familie, copii ?

— O fată. Soţ.

— Ei, dacă aveţi o fată, sigur că aveţi şi soţ.

— Poate fi şi altfel.

— Şi soţul cu ce se ocupă ?

S-a bucurat aflînd că soțul meu este și el scriitor. În acest moment, probabil, s-a clarificat pentru el cum a reușit această femeie să scrie o carte. Sînt unii care își închipuie că pentru fiecare scrie altcineva. Și nu s-a abținut, m-a întrebat, nu fără viclenie, cum lucrăm.

— Fiecare pentru el însuși, am răspuns eu, pricepînd, dar intrînd în jocul lui.

— Și la mașină ? Cine din voi bate la mașină ? a continuat el vesel.

— Înainte îi dactilografiam eu lucrările, acum a învățat și el.

— Mai veniți să respirați aer curat aici, spuse el. Era deschis, drăguț. Un om obișnuit. N-aveți vilă ?

— Nu.

— Deci, n-aveți nici griji. Asta nu-i vila mea. Stau aici de douăzeci și cinci de ani. Unde stați vara ?

— Închiriem la Zvenigorod.

Nu-i spunea nimic numele acestei vechi localități din suburbia Moscovei.

M-a rugat încă o dată în legătură cu documentele :

— Cînd le veți pregăti, sunați-mă, aghiotantul meu va veni după ele.

A ieșit să mă conducă pînă la intrare, fără palton, doar în costum.

— O să răciți.

— Sînt viguros, a spus el.

Mașina neagră era chiar la scară. Se pare că șoferul în acest timp n-a părăsit mașina.

Am coborît scările. Sus, în terasa descoperită de deasupra intrării, au apărut Mașa și bunica ei, își luau zgomotos și vesel rămas bun de la mine, unul dintre vizitatorii atît de rari în acea vreme.

Acolo, sus, probabil că totul e altfel, mai cald, mai intim.

Cu voce joasă, puțin răgușită, șoferul l-a întrebat pe „tovarășul mareșal“ cînd să vină mîine

Jukov s-a adresat celor de sus :

— Mașa merge mîine ?

Și, primind un răspuns afirmativ din partea soacrei, i-a spus șoferului la ce oră să vină.

Ultima strîngere de mînă a lui Jukov. Maşina a pornit. Maşa şi bunica ei îmi făceau cu mîna. Farurile luminau cărarea dreaptă, asfaltată, flancată de grădina întunecoasă, inaccesibilă vederii. Lumina lor a căzut pe casa cu două niveluri, scufundată în întuneric, nelocuită, înainte destinată gărzii. Fără să stingă farurile, şoferul a oprit maşina, a deschis poarta, apoi s-a întors ; de partea cealaltă a porţii, a ieşit din nou, s-o închidă. Era ciudat faptul că în acest intuneric beznă, de toamnă, nu se simţea nicăieri prezenţa paznicului.

I-am împărtăşit şoferului ultima mea impresie :

— Gheorghi Konstantinovici, slavă Domnului, este încă viguros.

M-a aprobat, adăugînd de la sine ceva afirmativ.

Nu-mi puteam închipui că, peste şase zile, Jukov va avea un preinfarct, că eu, probabil, voi fi ultimul din oamenii din afara anturajului său care l-a văzut atît de viguros şi vioi, în cel mai bun moment al vieţii lui din ultimii ani : îşi termina cartea, scriind-o retrăia războiul, era fericit în viaţa personală şi, după cum mi s-a părut, spera să revină la activităţi de stat.

Am ieşit pe şoseaua de centură. Şoferul, cu pălăria sa veche, conducea concentrat maşina care gemea din cînd în cînd. Un bătrîn „ZIS".

— Cu o maşină ca asta mergea şi Stalin, spuse el.

A. D. MIRKINA

CU CAPUL SUS

I

În vara anului 1965, Editura Agenției de presă „Novosti" a primit o telegramă de la Biroul A.P.N. din Paris :

„Editura pariziană «Opera Mundi» este dispusă să scoată o serie de 20 de cărți ale celor mai cunoscuți oameni politici și militari din timpul celui de-al doilea război mondial".

Urma lista autorilor avuți în vedere.

Din această listă ne-a atras atenția numele mareșalului Uniunii Sovietice, G.K. Jukov.

Editura A.P.N., care concură la editarea operelor autorilor sovietici peste hotare, a hotărît să se adreseze cu această propunere mareșalului Jukov.

Dar cum s-o facă ? !

După Plenara C.C. al P.C.U.S. din octombrie 1957, G.K. Jukov fusese, în mod surprinzător, scos din Prezidiul C.C. și din C.C. al P.C.U.S., fusese eliberat din funcția de ministru al apărării al U.R.S.S. În „Pravda" se publicase un articol foarte dur, plin de învinuiri, la adresa sa. Numele lui Jukov, cunoscut în întreaga lume, dispăruse cu desăvîrșire din paginile presei noastre, despre el se vorbea cu multă prudență.

Cum să pregătești în aceste condiții apariția memoriilor sale ? !

Ni se va permite, oare, să le publicăm ? !

Dar, ca și în perioadele cele mai negre, s-au găsit oameni curajoși, principiali, care au sprijinit intenția Agen-

ției de presă „Novosti" de a edita memoriile mareșalului căzut în dizgrație. Ei înțelegeau cît de importantă poate fi o lucrare veridică despre Marele Război pentru Apărarea Patriei, cît de mult ar însemna ea pentru restabilirea adevărului istoric. Jukov este cel care putea să facă foarte mult în acest sens.

Din păcate, erau și mulți adversari.

Acest lucru avea să iasă la iveală mai ales ulterior. Deocamdată, însă, directorul ne-a spus :

— Chestiunea a fost convenită. Acționați !

E ușor de spus „acționați", dar cum ? !

Înainte de toate trebuia aflată adresa mareșalului Jukov.

Cineva ne-a spus că fiica sa, Ella, lucrează la Comitetul Unional al Radiodifuziunii.

Am luat-o pe strada Piatnițkaia. Convenisem să ne întîlnim la intrare. A apărut o femeie tînără, foarte grațioasă, cu trăsături fine, care nu semăna deloc cu tatăl ei. Intenționam să vorbim cîteva minute, dar ne-am plimbat în jurul clădirii Radioului mai mult de o oră. I-am vorbit de comanda primită, i-am spus că, în cazul că mareșalul își va da acordul, am putea edita această carte și în U.R.S.S. și în străinătate. Ella mi-a răspuns :

— Tata lucrează deja de cîțiva ani buni la memoriile sale de război. După cîte știu, a pus deja ceva pe hîrtie. Ce-i drept, nu speră ca ele să poată fi publicate acum ; scrie, după cum zice el, „pentru istorie".

— O să ne zbatem ca această lucrare să fie publicată (cît de mult vroiam să cred ceea ce spuneam !). Vă rog să-i transmiteți acest lucru lui Gheorghi Konstantinovici.

A trecut o săptămînă. Am trăit toate aceste zile ca pe ace : oare va fi de acord ? oare va primi ?

La 5 iulie, am primit mult așteptatul telefon :

— Tata vă roagă să veniți mîine, la orele 11, la vilă. Vă convine ?

N-am dormit aproape toată noaptea. „Derulam" în minte posibilele turnuri ale discuției pe care urma să o am cu mareșalul.

La ora 10,30 a venit să mă ia Ella Gheorghievna cu soțul, Victor Alexandrovici, într-o mașină mare, neagră,

un vechi „ZIS-110". Această mașină, cu numărul MȘ 34-27, se află de mult la dispoziția mareșalului Jukov.

De la locuința mea, situată pe Kutuzovskii Prospekt, pînă la vila mareșalului, aproape de șoseaua Rublevskoie, erau vreo douăzeci de minute de mers cu mașina. Am trecut de spitalul Kunțevo, la postul de miliție am cotit la dreapta. Milițianul a ieșit din cabină și a salutat. Știa a cui este mașina.

Încă o cotitură la dreapta și intrăm pe o minunată alee de mesteceni.

Iată și vila. Un gard înalt, masiv, poarta verde, sub felinar o placă : „Strada Sosnovka, nr. 5". Șoferul iese din mașină, deschide poarta. Intrăm pe teritoriul vilei. Din nou, șoferul iese să închidă poarta. Nu există paznic. Pe o alee asfaltată, mașina se apropie de intrarea unei clădiri cu două niveluri, flancată de coloane.

Am ieșit din mașină. Jukov a venit în întîmpinarea noastră cu un pas ferm, larg, într-o cămașă bleu-gri, cu guler rever, mînecă scurtă, cu pantaloni gri, viguros, îndesat, cu trăsături puternice, expresive, o privire ageră, pătrunzătoare. Am simțit cum mi se înmoaie picioarele. Gheorghi Konstantinovici s-a apropiat de mine. Fața i s-a luminat parcă din interior, iar el a devenit cu totul altul, simplu, abordabil, o gazdă ospitalieră ce-și primește binevoitor oaspetele.

— Sînt bucuros să vă cunosc, mi-a spus el amabil, strîngîndu-mi cu putere mîna. M-a condus în casă.

În spatele unei uși duble, cu glasvand, un vestibul nu prea mare. De acolo se intra în holul pe peretele căruia se afla o fotografie mare : comandantul Frontului de Vest, generalul de armată G.K. Jukov, în mijlocul statului major al frontului, în localitatea Perhușkovo, lîngă Moscova. Din hol, se intra în sufragerie, o încăpere foarte mare, cu ferestre imense, pe tot peretele. La început, aceasta mi s-a părut împodobită festiv : o masă mare ovală, cu o față de masă albă, lîngă perete un bufet masiv de stejar, în colțul stîng — un ceas cu cuc, alături — o măsuță cu bustul mareșalului, operă a lui Vucetici, și o machetă a tancului „T-34" dăruită de muncitorii din Celeabinsk... Vizavi — o măsuță rotundă și două fotolii comode. La o privire mai atentă, am putut remarca că totul are o

anume alură cazonă și învechită. Acoperirea pereților cu lambriuri din lemn de stejar băițuit, așa cum era la modă pînă la război, conferea încăperii aspectul unui birou de serviciu. Totul era făcut așa ca și cînd niște mîini străine, indiferente, ar fi aranjat cîndva acest interior, l-ar fi predat și ar fi dispărut.

Gheorghi Konstantinovici spuse :

— Vila este a statului, mobila la fel. După cum vedeți, pe fiecare obiect au pus un număr de inventar. Vila asta mi-a dat-o Stalin după bătălia Moscovei, pentru folosință pe viață. De îndată ce voi muri, o vor lua imediat înapoi. (N-a greșit. Nici nu s-a terminat înmormîntarea, că i s-a și cerut familiei mareșalului — o fată de 16 ani, Mașa și soacra, Klavdia Evghenievna — să elibereze de îndată vila).

Am trecut în camera alăturată — un salon pentru oaspeți. Un pian deschis, cu note pe el.

— Fata mea cea mică exersează. Vino încoace, Mașa !

A intrat o fetiță de vreo opt ani, blondă, cu ochi albaștri, care semăna foarte mult cu soția mareșalului. Pe perete — o fotografie mare a Galinei Alexandrovna, împreună cu mareșalul.

— Galina Alexandrovna este medic, lucrează la Spitalul Militar Central „Burdenko". Acum este de gardă.

Pe un perete întreg — copia de autor a celebrului tablou *Odihna de după luptă* de I. Neprințev, dăruită de către acesta mareșalului.

Vizavi — o fotografie din anul 1945 : un grup de comandanți de front, avîndu-l în mijloc pe G.K. Jukov.

Am întrebat :

— Care dintre ei a rămas cu dumneavoastră după 1957 ?

— Niciunul ! a răspuns el dur.

Nu era chiar așa. Aveam să aflu, ulterior, că G.K. Jukov avea relații calde, prietenești cu mareșalul A.M. Vasilevski. Fuseseră în timpul războiului camarazi apropiați de arme. După război se încuscriseră, aveau două nepoate comune — Sașa și Tania. Fidel și prieten devotat pînă la sfîrșitul vieții i-a rămas mareșalul I.H. Bagramean. Deseori acesta venea la vila lui G.K. Jukov și nu

o dată fuseseră împreună la odihnă în sudul ţării. A avut întîlniri şi cu alţi camarazi de arme.

În acel moment, însă, el a răspuns chiar aşa. Trecuseră doar cîţiva ani de la plenara din octombrie 1957, cînd Jukov fusese destituit din toate posturile. Rănile erau încă prea proaspete. În acel an groaznic pentru el, a simţit dintr-o dată un gol uriaş în jurul său.

— Iată cabinetul meu, aici lucrez.

Camera era foarte plăcută, plină de lumină. Biroul — acoperit cu postav verde, lîngă fereastra cu trei canaturi ; de-a lungul peretelui — un fotoliu comod. Jukov s-a aşezat cu spatele la fereastră. Lumina îi cădea pe hîrtiile de pe birou.

— Luaţi loc, a spus el amabil. Haideţi să discutăm.

M-am aşezat în faţa sa, de cealaltă parte a biroului. Lîngă pereţi — rafturi cu cărţi ; pe birou — cărţi deschise, foi de manuscris. O atmosferă de lucru, creatoare. Abia acum am simţit că mă aflu în casa mareşalului Jukov.

— Deci, doriţi să-mi propuneţi editarea lucrării. Mi-a comunicat Ella.

Am confirmat.

— A.P.N. ? ! Ce fel de editură e asta ? !

— Editura noastră e nouă, a fost creată în anul 1964. Prin birourile pe care A.P.N. le are în diferite ţări, primim comenzi din partea editurilor străine pentru a pregăti manuscrise ale unor autori sovietici.

— Citesc multă memorialistică de război. Trebuie să spun că în prezentarea războiului sînt destule denaturări atît la foştii generali hitlerişti, cît şi la aliaţii noştri. Există, de asemenea, multe inexactităţi şi în literatura noastră memorialistică. Eu nu pot să scriu decît adevărul. Vreau să scriu despre oameni şi fapte, aşa cum le-am văzut şi aşa cum le apreciez eu. E dificil. În timpul lui Stalin — o situaţie, în timpul lui Hruşciov — o altă situaţie, iar acum — o a treia. În plus, apar fapte noi, are loc reevaluarea şi reconsiderarea lor... Pe de altă parte, despre multe lucruri este încă prematur să se vorbească...

În acea zi, care a fost sortită să marcheze începutul colaborării de mai mulţi ani a mareşalului cu Editura A.P.N., am stabilit parametrii viitoarei cărţi. În discuţia ce a durat peste trei ore, Jukov a fost surprinzător de

deschis. Cu un om necunoscut ! Și încă în situația complexă în care se afla ! După masă ne-am plimbat prin grădină.

— Ce frumos e aici ! am spus eu.

— Da, natura totdeauna este frumoasă, te împacă cu adversitățile. Uite, un cer atît de albastru deasupra capului îți dă putere să trăiești. Și mestecenii, parc-ar fi din satul meu natal.

M-am însuflețit. Probabil că a surprins ceva, pentru că m-a întrebat imediat :

— Ați fost prin părțile noastre ?

— Da.

— Cu ce ocazie ?

I-am povestit...

În locuința din Moscova, pe strada Sretenka, unde am stat cu părinții pînă la război, trăiau în comun mai multe familii. Înghesuiți, dar în bună înțelegere. Sufletul micii noastre colectivități era Ekaterina Fedotievna — tanti Katia, cum îi spuneam cu toții. O femeie într-adevăr minunată : înțeleaptă, dreaptă, bună... Tanti Katia lucra la domiciliu — tricota niște basmale mari. În serile lungi de iarnă făcea franjuri la aceste basmale, prinse pe un taburet răsturnat și ne povestea viața ei din sat, de unde fusese luată, la vîrsta de 16 ani, ca slujnică la Moscova. Nouă, copiilor, ne plăcea foarte mult să ascultăm despre „satul mătușii Katia". Povestind despre năzdrăvăniile băieților, amintea de Egorka — un băietandru teribil de curajos, atamanul și sufletul jocurilor, care totdeauna lichida cinstit certurile copiilor...

Împreună cu fiul mătușii Katia, cu care copilărisem, am început să mergem în vacanțele de iarnă și de vară în satul mătușii Katia, de lîngă Maloiaroslaveț. Satul se numea Strelkovka. După cum știu acum milioane de oameni, acesta este satul natal al lui Gheorghi Konstantinovici Jukov. Iar acel Egorka, din amintirile mătușii Katia, avea să fie viitorul mareșal al Uniunii Sovietice.

Mi-o amintesc bine pe mama lui Gheorghi Konstantinovici — Ustinia Artemievna, o femeie viguroasă, impunătoare. Deseori, spre seară, cu mîinile muncite așezate pe genunchi, stătea pe prispa casei noi și mari, care ieșea în evidență printre celelalte izbe înnegrite de vreme.

Această casă o construise Gheorghi Konstantinovici pentru mama lui, către sfîrşitul anilor '30.

Ultima dată, înainte de război, am fost la Strelkovka în vara anului 1940. Şi, deşi celor veniţi li se spunea cu mîndrie: „Aceasta e casa Eroului Uniunii Sovietice, Jukov", faptul nu mi-a rămas întipărit în memorie. Doar în timpul războiului, cînd noi, elevii de ieri, ne maturizaserăm dintr-o dată, iar numele comandantului Frontului de Vest, după zdrobirea germanilor lîngă Moscova, devenise larg cunoscut, am făcut o legătură între toate acestea: povestirile mătuşii Katia despre Egorka, satul Strelkovka pe care îl îndrăgisem şi eroul bătăliei pentru Moscova, generalul de armată Jukov.

I-am spus toate acestea lui Gheorghi Konstantinovici.

— Da, Katia Jukova era un om bun, o ţin minte, am fost prieten cu fratele ei, Gleb, iar cu sora mai mică, Nadia, am fost coleg de clasă. Nu sîntem rude, deşi ne cheamă Jukov. Pe tatăl meu, un prunc de două luni, l-au abandonat la orfelinat, de acolo l-a luat să-l crească o văduvă fără copii, Annuşka Jukova, din satul Strelkovka. De aici ne vine numele.

— Casa noastră din sat au ars-o nemţii în timpul războiului, a continuat Jukov. Au aflat că este casa mamei unui general şi atunci s-au grăbit s-o distrugă în primul rînd. Din fericire, reuşisem să-i scot pe ai mei. Nu era însă casa în care m-am născut. Aceea se dărîmase. Am fost foarte săraci. De-abia în anii '30, cînd eram comandant în Armata Roşie, am trimis materiale de construcţie şi bani pentru a-i ridica mamei o casă. După război, aproape de locul unde fusese cîndva casa noastră bătrînească, am început să ridic o nouă locuinţă, cu două camere, cu trei ferestre pe o parte şi cinci pe alta. Le-am spus să facă din ea o bibliotecă. Iar serile să vină acolo fetele să danseze. Cînd eram tînăr îmi plăcea tare mult să dansez. Ce fete frumoase erau în satul nostru!

— Vă mai duceţi pe la Strelkovka? l-am întrebat eu.

— Da, am fost anul trecut cu Galina Alexandrovna. M-am dus la mormîntul tatălui meu. M-am întîlnit cu consătenii. Numai femei! Fostele mele prietene, cu care am dansat altădată — bătrîne, îmbrăcate îngrozitor de sărăcăcios. De ce, zic, trăiţi atît de prost, parc-aţi fi cerşetori?

Păi sîntem cerşetori. După război, n-am reuşit să ne ridicăm case, nu avem nici izbe, ci doar nişte magazii. Grădinile ni le-au ciopîrţit, vacile ni le-au luat.

Am auzit că acum le e mai bine — au loturi ajutătoare, cresc animale.

Le-am spus :

— Luaţi casa mea, folosiţi-vă de ea.

— N-avem mijloace s-o terminăm.

I-am spus lui Voroşilov :

— De ce nu te duci la Hruşciov să-i spui în ce stare a ajuns satul ?

Mi-a răspuns : „Nu mă duc ! Vreau să fiu înmormîntat în Piaţa Roşie".

— Iar eu am să cer să mă înmormînteze la Ugodsk, lîngă tatăl meu...

Ne-am plimbat mult pe alei, am intrat în livadă.

Crengile erau grele de mere. In fundul livezii — o clădire, nici casă, nici magazie.

— E grajdul. Înainte, pe cînd eram ministru, aici erau cîţiva cai. Deseori, dis-de-dimineaţă, ieşeam la plimbare călare. Îmi plac caii, sînt un vechi cavalerist.

Ulterior, au fost multe povestiri cu acest iz amar — „înainte" — deci „pînă atunci", în acea altă viaţă. În spatele casei — o fîntînă arteziană abandonată („aici ţineam peştele viu adus de la pescuit"). În căsuţa cu două niveluri, aflată lîngă poartă, era înainte paza.

— Acolo, în corpul acela, locuieşte acum vărul meu, Mihail Pilihin, cu soţia. Oricum, e mai vesel aşa !

Ne-am întors în casă. Era încă destulă lumină, dar în sufragerie fusese aprinsă deja lustra. A fost pusă masa. Trebuie să spun că niciodată după aceea, poate doar în ocazii festive, de sărbători, nu am mai fost servită atît de generos. Ulterior a fost „prozaic". Zile de lucru obişnuite. În acea zi însă vroia să-şi sublinieze atenţia faţă de mine.

— Vă rog, luaţi loc, să gustăm ce ne-a dat Dumnezeu, a spus ospitalier Gheorghi Konstantinovici.

Luînd o sticlă cu coniac, s-a plecat peste masă spre mine. În faţa mea era un păhărel mic şi un pahar mare de cristal. Mi-a turnat coniac în paharul mare.

— Ce faceți, Gheorghi Konstantinovici ! ! am strigat cu fără să vreau. Eu nu beau !

— N-am nevoie de un redactor care nu bea, glumi mareșalul (el însuși a băut în toată seara doar un păhărel mic).

— E lege, spuse el. Nu beau și nu fumez. M-am lăsat de fumat încă înainte de război, după ce m-am îmbolnăvit de bruceloză. M-am lăsat așa deodată. Am rupt pachetul de țigări și l-am aruncat. În timpul războiului și după aceea, în cele mai grele zile, n-am fumat nici măcar o țigară, deși îmi crăpa buza.

Apoi, s-a încruntat din nou.

— În '47 așteptam în fiecare zi să fiu arestat. Îmi pregătisem un geamantănaș cu schimburi. Fuseseră închiși toți colaboratorii mei apropiați. Știți cum era pe atunci ? Soarta oamenilor se hotăra la masa de prînz sau la cea de seară. Discutau despre niște treburi, pronunțau numele unor oameni. Deodată Stalin spunea „Lavrenti, măsuri !" Beria se ridica, ieșea în camera alăturată. Forma un număr de telefon : „Ivanov, Semionov, Stepanov". În aceeași seară, acești oameni erau ridicați.

Cînd germanii atacau lîngă Moscova, vreo 200-300 de oameni din corpul de comandă superior al armatei se aflau închiși, din 1937, în temnițele de pe Lubianka. I-au împușcat pe toți atunci. Ce oameni au murit ! Iar pe front, în acest timp, regimentele erau comandate de locotenenți. Cel mai rău îmi pare de Tuhacevski. Un om cu un imens talent militar. Deștept, educat, puternic — practica halterele — și frumos.

Jukov s-a lăsat în fotoliu și a repetat :

— Era surprinzător de frumos ! Am lucrat două luni cu el la elaborarea statutului pentru cavalerie la Inspectoratul de cavalerie al Armatei Roșii. Era un comandant cu o gîndire cuprinzătoare, clarvăzătoare. Încă în anii '30 prevăzuse că viitorul aparține blindatelor și aviației, nu cavaleriei, cum gîndeau mulți pe atunci. El a fost, de asemenea, la originea creării armelor noastre reactive.

Voroșilov însă nu-l prea avea la suflet. Îl invidia pentru talentul, pentru cultura sa vastă. În ce-l privește, Voroșilov era un strateg mediocru. În războiul civil nu existaseră avioane, nu existaseră tancuri. El se face foarte

vinovat de lichidarea corpului superior de comandă al armatei. El, Molotov și Kaganovici — toți sînt vinovați, nu numai Stalin și Beria. La plenara din iunie 1957, cînd a fost condamnat grupul antipartinic Malenkov, Molotov, Kaganovici, am dat citire scrisorii unui mare comandant militar, arestat în 1937. A fost un om extrem de cinstit. Înainte de a fi împușcat, i-a scris o scrisoare lui Stalin :

„Tovarășe Stalin, mîine voi fi împușcat. Nu sînt cu nimic vinovat. Am luptat cinstit pentru puterea sovietică și n-am fost niciodată trădător". Apoi urmau cîteva cuvinte calde la adresa lui Stalin.

Pe această scrisoare, Stalin a scris lăbărțat, într-un colț : „Minte ! Să fie împușcat ! Stalin".

Apoi urmau semnături :

„De acord. Molotov".

„De acord. Ticălosul ! Pentru un cîine, o moarte de cîine. Beria".

„Monstrul. Voroșilov".

„Licheaua. Kaganovici".

Știau cu toții foarte bine că era un om extrem de devotat partidului. Budionnîi se ținea de-o parte. Nu se amesteca în nimic. Nu purta pică nimănui. Îl înjurau, iar el doar își răsucea mustața. Am fost împreună la cursurile de perfecționare a corpului de comandă. N-a făcut singur nici o lucrare. „Ce temă avem ? Ah, asta... Ei, eu am plecat la vînătoare !"

Revenind ! Nu-i adevărat că nu puteai să-l contrazici pe Stalin ! Eu l-am contrazis, i-am argumentat, și nu o dată !

M-am contrazis cu el în legătură cu operațiunea „Elnea". Planul meu : lovitura principală din stînga, iar din spatele frontului să fie aduse trupele de rezervă.

(Desenează cu mîna pe masă planul avut în vedere).

„De ce de rezervă ? a spus Stalin. N-am luptat așa în timpul războiului civil".

N-am fost de acord. M-am contrazis și iar m-am contrazis.

„Bine, plecați ! Să fie cum ziceți dumneavoastră, dar veți răspunde cu capul !"

A fost de acord cu planul meu privind bătălia Moscovei, cu cel privind bătălia Stalingradului, de asemenea.

În general, după Stalingrad s-a încrezut în mine și nu mi-a mai pus bețe în roate. Am să scriu toate astea. Nu știu încă cum, dar Stalin trebuie prezentat în două planuri : pe de o parte, rolul său în timpul războiului, în calitate de comandant suprem și, pe de altă parte, caracterul său contradictoriu, violența și cruzimea sa... Unii spun că nu știa nimic despre represiunile din 1937. Nu-i adevărat, știa !

Arma principală era Beria. Un om groaznic, perfid și viclean. Mă pîndea din toate părțile, urmărea cu tot dinadinsul să fabrice „un complot militar", strîngea lațul în jurul meu. Dar Stalin i-a spus :

— Nu ți-l dau pe Jukov. Îl cunosc.

Nu el m-a arestat pe mine, ci eu pe el. S-a purtat ca ultimul laș.

Jukov a tăcut. Gîndurile i s-au dus spre altceva.

— Ei, nu ! Dacă tot ți-e dat să mori, atunci primește-ți moartea cu demnitate !

Mi s-a părut că s-a îndreptat din tot corpul, a devenit din nou inabordabil și de o sobrietate maiestuoasă. Se simțea în el o uriașă forță lăuntrică.

S-a înserat. Am început să mă pregătesc de plecare. Am spus :

— Ella cu Victor Alexandrovici v-ar putea ajuta la lucrare. Sînt amîndoi ziariști, oameni apropiați dumneavoastră, vor putea înregistra pe banda de magnetofon ceea ce ați dori să vă amintiți. Aceasta ar ușura și ar grăbi redactarea cărții.

Ah, cît de puțin îl știam atunci pe Jukov !

— Nu ! Voi scrie singur totul. Apoi, vom vedea.

I-au oferit ajutorul lor pentru redactarea cărții atît Konstantin Simonov, cît și Serghei Smirnov, dar Jukov a refuzat. Îl știa bine și-l aprecia pe Simonov, ca scriitor și ca om, avea o părere excelentă despre Smirnov. Înțelegea că, din punct de vedere literar, prin participarea lui Simonov și a lui Smirnov, cartea ar fi avut de cîștigat. Dar aceasta n-ar mai fi fost opera lui, ci a scriitorului.

— Am să reflectez asupra propunerii dumneavoastră, a spus el strîngîndu-mi mîna. Ei, Annușka, sunați-mă ! mi-a spus duios la despărțire. Îmi dați voie să vă spun așa, doar sîntem din același sat ? ! Am să reflectez asupra

propunerii Editurii A.P.N. Vă voi comunica hotărîrea mea.

Am fost fericită !

Desigur, ulterior, nici pomeneală de „Annușka" ! Au fost zile trudnice de lucru, activitate intensă, boală, necazuri, un caracter dur, lupte grele pentru adevăr. Dar pe atunci nu bănuiam încă nimic din toate acestea.

2

18 august 1965. De-abia m-am întors de la Sosnovka. Astăzi a fost semnat contractul cu mareșalul Jukov privind editarea cărții. Am găsit și un titlu de lucru : *Amintiri și reflecții*. Galina Alexandrovna era acasă. M-a întîmpinat foarte amabil. O femeie drăguță, un tip de rusoaică autentică, se potrivea cu Jukov. Amabilă, prietenoasă, deschisă. În ochi, o umbră de neliniște, de îngrijorare de neînțeles.

— Poftiți, am adus proiectul contractului.

— Bine, să ne uităm !

Gheorghi Konstantinovici și-a pus ochelarii cu rama subțire de aur și a început să studieze atent, foarte serios, contractul.

— Ei bine, totul e în regulă. Însă cu o condiție *sine qua non* : cartea trebuie să fie publicată înainte de toate în U.R.S.S., de-abia după aceea în străinătate.

Cu acest singur amendament, contractul a fost semnat.

Anticipînd, voi spune că această condiție a fost îndeplinită. Cartea mareșalului Jukov, *Amintiri și reflecții*, a fost editată în 27 de țări, în 18 limbi. Prima dată însă, ea a apărut în Uniunea Sovietică, în aprilie 1969. De atunci, a fost editată în țara noastră de nouă ori în limba rusă, cu un tiraj total de peste 6 milioane de exemplare ; a fost publicată în șapte republici unionale, în limbile naționale respective.

De data aceasta, Gheorghi Konstantinovici n-a mai fost atît de deschis și comunicativ, ca la prima noastră întîlnire. A fost reținut, concentrat. Cînd Gheorghi Konstantinovici a ieșit, Galina Alexandrovna mi-a explicat :

— Totdeauna e așa înainte de o treabă serioasă. Îl așteaptă multă muncă și se teme că nu-i va ajunge timpul.

— Totdeauna termenele mai pot fi prelungite...

— Nu, nu-l cunoașteți pe Gheorghi Konstantinovici! Dacă a promis ceva, se ține de cuvînt, oricît l-ar costa!

De acest lucru aveam să mă conving ulterior nu o dată.

Gheorghi Konstantinovici s-a întors avînd în mînă un dosar destul de voluminos.

— Vă rog citiți asta! E începutul cărții — capitolul despre copilărie. E aici și satul Strelkovka pe care-l cunoașteți...

Și am citit despre copilăria mareșalului, despre munca la coasă și despre scăldatul în apa limpede a rîului Protva, despre munții Mihalevî, de pe care puștimea se dădea atît de vesel cu sania. Cît îmi era totul de cunoscut și de apropiat...

Citind despre viața sa la Moscova, despre anii de ucenicie în meseria de blănar, fără să vreau mi-am adus aminte de cartea lui Maxim Gorki, *La stăpîn*. Acest capitol, scris într-o bună limbă literară, te cucerea prin sinceritate.

— Dacă toată cartea va fi scrisă așa, veți fi un mare scriitor!

Jukov a zîmbit:

— Ei nu, literatura e treaba voastră, eu am să scriu însă esențialul, despre evenimentele militare, despre pregătirea celor mai mari operațiuni din Marele Război pentru Apărarea Patriei și despre realizarea lor, despre felul în care au luptat eroic ostașii sovietici împotriva unui inamic atît de puternic, cum au fost nemții.

Și un asemenea lucru trebuie spus direct. În toate filmele, germanii sînt prezentați ca niște neghiobi neinstruiți. Arătînd forța și pregătirea inamicului nostru, așa cum au fost în realitate, nu numai că vom restabili adevărul, ci vom sublinia, încă o dată, prin ce a trebuit să trecem pentru a zdrobi un dușman puternic și experimentat.

— Ce părere aveți despre memoriile lui Rokossovski, Merețkov, Vasilevski și ale altora?

— Ele conțin multe lucruri valoroase și interesante. Dar nu toate și nu totdeauna. Iată, de exemplu, anul trecut, în revista „Oktiabri" au apărut memorii ale mareșalului Ciuikov, sub titlul *Sfîrșitul celui de-al treilea Reich*. Le-ați citit ?

Nu le citisem.

— Să le citiți, a spus sever Jukov. Ciuikov afirmă acolo că Berlinul putea fi luat încă în februarie 1945, cu alte cuvinte că războiul putea fi terminat mai devreme și, în consecință, că putea fi redus în mod considerabil numărul de victime. Iată ce poate să scrie ! Vocea lui suna metalic. Cum nu poate să înțeleagă că situația impunea un răgaz pentru organizarea operațiunii hotărîtoare, definitive, de la Berlin.

— I-am răspuns prin articolul *În direcția Berlin* din publicația „Voenno-istoriceskii jurnal". Am să vi-l trimit, să-l citiți neapărat !

Acest articol a fost folosit în măsură considerabilă de către mareșal în capitolele cărții sale : *De la Vistula la Oder* și *Operațiunea Berlin*.

— Asemenea interpretări greșite ale diferitelor operațiuni din timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei, a continuat Jukov, m-au și făcut, în 1958, să mă apuc de scris. Am început să strîng material. Am scris deja cîte ceva, dar mai am mult de făcut.

A oftat fără să vrea, pe frunte i-au apărut cute. Și-a imaginat, probabil, cît va mai trebui să muncească pentru a scrie această carte.

La acea întîlnire, Gheorghi Konstantinovici a fost cu totul altul. Se purta cu mine oficial, după cum mi s-a părut, chiar puțin cam rece, era concentrat, zîmbea puțin. În schimb, Galina Alexandrovna se străduia din răsputeri să atenueze și să elimine încordarea. Era amabilă, ospitalieră, îl contrazicea duios pe Gheorghi Konstantinovici, încerca să-i topească duritatea. Treptat, s-a mai înmuiat.

Galina Alexandrovna, draga de ea ! Cît de mult a luptat ea pentru viața lui Gheorghi Konstantinovici în anii bolii lui grele ! Îi sîntem îndatorați și pentru ajutorul acordat în perioada pregătirii cărții. De cîte ori nu atenua ea lucrurile, știind cînd și cum să-i prezinte lui Gheorghi

Konstantinovici observațiile cele mai neplăcute, propunerile de a „schimba", de a „introduce", de a „modifica", devenind paratrăsnetul furiei sale. Așa reacționa mareșalul, de regulă, la propunerile consultanților militari.

— Ce era ăsta în timpul războiului ? întreba deseori Jukov. Ah, căpitan ! Purta servieta după mine ! De unde era să știe cum se elabora concepția acestei operațiuni ?

— Dar, Gheorghi Konstantinovici, asta a fost demult, acum este general, specialist în istorie militară !

— Îi cunosc eu pe specialiștii ăștia !

...Dar, trecea zi după zi, el reflecta calm la observațiile făcute, le analiza și, dacă propunerea era judicioasă și confirmată prin documente (aceasta era pretenția lui principală), o accepta.

3

În acel an, cînd a lucrat de unul singur la manusscris, am fost la Sosnovka doar de cîteva ori. Gheorghi Konstantinovici era cufundat în întregime în realizarea lucrării. Strîngea materialul de arhivă, se întîlnea cu camarazii săi de luptă — comandanți de oști, comandanți de front, membri ai consiliilor militare, citea noutățile apărute în literatura militaro-istorică și militaro-memorialistică. Scria cu pasiune, înflăcărat, pătimaș, de obicei seara pînă mult după miezul nopții. Nu-i plăcea să dicteze, scria de mînă („așa formulezi mai bine ideea, elimini tot ce e în plus"). Așa cum făcuse totdeauna în viață în tot ceea ce întreprinsese, Gheorghi Konstantinovici lucra temeinic asupra memoriilor sale.

Din păcate, nu s-au păstrat jurnalele lui G.K. Jukov din anii 1940—1941. Dar au rămas agendele pe care le-a ținut din vara anului 1942, din timpul pregătirii bătăliei Stalingradului, cînd ocupa deja funcția de locțiitor al comandantului suprem. Însemnările sale cu privire la această bătălie de cea mai mare importanță, care a constituit o cotitură în desfășurarea celui de-al doilea război mondial, apoi despre luptele de tancuri, atît de importante pentru desfășurarea războiului, cum sînt cele de

la Kursk, despre luptele pentru eliberarea Bielorusiei și Ucrainei și, în sfîrșit, despre operațiunea „Berlin", au servit drept punct de plecare pentru scrierea cărții. Pe această canava vie a folosit documente. Pentru scrierea memoriilor sale, el a utilizat peste o mie cinci sute de documente.

Cercetărilor de arhivă, mareșalul le-a consacrat mulți ani, atît în perioada pregătirii cărții, cît și imediat după apariția ei, chiar și după predarea manuscrisului pentru ediția a doua. Fiecare nou document obținut era însoțit de o adnotare. Uneori o făcea în forma unei scurte adnotări marginale, alteori sub forma unei explicații largi, relevînd de ce respectivul document este important să fie inclus în carte. Jukov venea regulat la Arhivele Centrale ale Ministerului Apărării al U.R.S.S., studia rapoartele de front și ordinele din timpul războiului, selecta cu migală și exigență cele mai prețioase și importante documente pentru carte, lua notițe, studia materiale cu privire la activitatea fronturilor și a armatelor.

Toată această muncă complexă, meticuloasă, a dezvăluit talente pe care probabil că mareșalul nici nu și le bănuia. Munca l-a scos la iveală pe Jukov-cercetătorul, omul cu o logică strictă în gîndire, cu o riguroasă disciplină a minții. Aceste calități, alături de înalta exigență, pe care Gheorghi Konstantinovici o manifesta totdeauna față de sine, și de imensa dragoste de muncă i-au permis să creeze una din cele mai importante opere despre Marele Război pentru Apărarea Patriei.

Fiu de țăran, ucenic blănar, care a terminat pînă la revoluție doar școala orășenească, a fost foarte atras de studiu încă din tinerețe. „Stăpînul îmi dădea, uneori, cinci copeici să iau tramvaiul cu cai, să duc o blană clientului, își amintea el, iar eu, cu sacul în spinare, traversam pe jos toată Moscova, pînă în Sokolniki, iar bănuții îi păstram și-mi cumpăram cărți".

G.K. Jukov a fost un om foarte instruit. I-a trebuit multă ambiție pentru ca în viața aspră de militar, perfecționîndu-și tot timpul cunoștințele militare, să găsească timp și pentru autoinstruire. Munca aprofundată asupra cărții, observațiile marginale și însemnările pe care le

făcea în procesul lecturii constituiau acel „laborator" în care Gheorghi Konstantinovici își lărgea continuu aria cunoștințelor sale.

Dragostea de carte a păstrat-o toată viața. Pe masa lui de lucru se rînduiau tot timpul noutăți editoriale, cu semne de carte și însemnări — literatură militar-științifică, istorică și politică, lucrări de filozofie și economie, memorii, beletristică. Îi plăcea foarte mult Lev Tolstoi și nu o dată revenea la operele sale. Îl știa bine pe Pușkin și pe Esenin. Dintre scriitorii contemporani îi aprecia mai mult pe Mihail Șolohov, Alexandr Tvardovski, Konstantin Simonov, publicistica lui Ilya Ehrenburg.

O dată, într-o discuție despre Tvardovski, Gheorghi Konstantinovici mi-a spus :

— Este greu să apreciezi ce rol imens a jucat în timpul războiului *Vasili Tiorkin*. Tvardovski cunoștea perfect viața soldatului de pe front. Îl înțelegea pe soldat, îi știa spiritul său de sacrificiu, dragostea pentru Patrie, curajul în fața morții. Poemul insufla optimism, dădea un exemplu de bărbăție și neînfricare, îndemna la fapte de eroism.

Lucrînd la carte, în ciuda tuturor vicisitudinilor soartei, Jukov era fericit, activ ; făcea o muncă creatoare, se cufundase din nou în căutarea de soluții pentru probleme dificile, ceea ce avea pentru el o mare importanță ; comanda din nou trupe, trăia în atmosfera militară, se simțea util, avea din nou o menire în viață ; era vesel, firesc, degajat.

În toți acești ani, a petrecut multe ore în parc ; deseori pleca cu M. M. Pilihin la vînătoare sau pescuit. Se ducea în mod regulat cu Galina Alexandrovna la teatru. Gheorghi Konstantinovici prefera drama, mai ales la MHAT și la teatrul „Vahtangov". Artista poporului Iulia Borisova era un oaspete obișnuit în casa Jukovilor. Prietenii săi — membri ai orchestrei Teatrului Mare — veneau în vizită. Ascultau muzică, dansau.

Odată, în mai, Gheorghi Konstantinovici m-a invitat cu soțul la masă. Participant la război, soțul meu s-a frămîntat de emoție tot drumul. Jukov l-a întîmpinat prietenos, l-a așezat alături de el, a început să-l întrebe amănunțit unde și cum a luptat, ce a reținut din evenimen-

tele războiului. Încetul cu încetul, oaspetele s-a familiarizat şi a povestit următoarele :

— Ştiţi, după Victorie, mergeam, odată, cu prietenul meu prin Berlin, în zona Unter-den-Linden. Deodată vedem că de după colţ apare un grup de generali.

— Ia uită-te, e mareşalul Jukov ! exclamă prietenul. Hai mai bine s-o ştergem, să nu dăm cumva de dracu.

— Şi aţi plecat ! rîse Gheorghi Konstantinovici, tare, molipsitor.

— Acum îmi pare rău că nu ne-am apropiat, dar atunci ne temeam.

Gheorghi Konstantinovici glumea şi povestea lucruri interesante.

— În timpul Conferinţei de la Potsdam, stăteam alături de feldmareşalul britanic Alexander. Alexander, care cunoştea 12 limbi, m-a întrebat în rusă :

— Mister Jukov, în ce limbă preferaţi să vorbim, în afară de rusă ?

— În ucraineană sau bielorusă.

— Din păcate nu cunosc aceste limbi. Se pare că dumneavoastră ştiţi bine franceza !

— Nu, am uitat-o aproape complet (rîde viclean). M-am simţit ofensat :

— Dar dumneavoastră ştiţi mongola ? Şi lansez o frază lungă...

— Nu, mi-a spus el.

— Trebuie studiate limbile popoarelor orientale.

La un moment dat, Truman s-a ridicat şi a toastat pentru Stalin. La rîndul său, Stalin a toastat pentru Truman. În mod surprinzător, Churchill a propus un toast pentru mine.

A trebuit să mă ridic şi să pronunţ un toast de răspuns :

— Propun un toast pentru *tovarăşul* Churchill, cu care am făcut acest război ca aliaţi.

Am spus şi am amuţit. Tăcere. Şi n-am mai putut spune nimic în continuare. Molotov mă privea prin ochelari şi clipea de spaimă. Tăcerea s-a prelungit pînă la penibil (sau mi s-a părut ?)

Totuşi, mi-am revenit şi m-am „corectat" :

— Pentru toţi soldaţii şi ofiţerii armatelor aliate, care şi-au îndeplinit datoria în lupta împotriva Germaniei fasciste, pentru *tovarăşii noştri de arme.*

Toastul a plăcut, dar mi-am stricat dispoziţia pentru tot restul serii. A doua zi m-am prezentat la Stalin. Avea reşedinţa în clădirea în care am locuit după aceea eu, cu familia.

— Ieri am făcut o gafă.

— Ce anume ?

— Păi, l-am numit pe Churchill „tovarăş"...

— Nu-i nimic, a rîs Stalin. Se mai întîmplă...

4

În martie 1966, exact la data prevăzută în contract, mareşalul Jukov a prezentat editurii manuscrisul lucrării avînd 1430 de pagini dactilografiate.

A început activitatea comună a autorului cu editura.

După o regulă strict încetăţenită, toate întrebările şi observaţiile privind textul le trimiteam mareşalului în scris.

Exactitatea cu care Jukov prezenta editurii materialele era uimitoare. În toţi anii de lucru cu editura, în nici o împrejurare, Jukov nu şi-a călcat cuvîntul (în această perioadă a fost de două ori grav bolnav). O asemenea atitudine din partea autorului faţă de propria-i lucrare ne impunea şi nouă să fim extrem de precişi, operativi, concişi.

Mi s-a întîmplat ca la o întîlnire să mă ia din uşă cu întrebarea :

— L-aţi citit pe Daşicev ? Bună carte !

Asta însemna că pînă la următoarea întîlnire trebuia să caut cartea şi s-o „valorific".

Jukov avea o memorie extraordinară a figurilor şi numelor oamenilor. Ţinea minte timp de mulţi ani o grămadă de oameni pe care îi întîlnise în viaţa lui atît de bogată în evenimente. Şi, totuşi, la prima citire a manuscrisului, în unele locuri, au apărut diferenţe între cele scrise de el şi cele conţinute într-o serie de lucrări militar-istorice.

Pentru a ajuta la verificarea materialului faptic al cărţii, a fost creat un grup de consultanţi militari. Ei au supus atenţiei autorului şi editurii o serie de propuneri.

La pregătirea ediţiei a doua, referenţi voluntari ai cărţii mareşalului Jukov au devenit înşişi cititorii primei ediţii. În cei patru ani scurşi între prima şi cea de-a doua ediţie, autorul şi editura au primit în total peste zece mii de scrisori. Autorii lor erau participanţi la război şi studenţi, camarazi de luptă ai lui Jukov care, în ani diferiţi, s-au aflat sub comanda lui, oameni absolut necunoscuţi, istorici militari şi tineri ostaşi ai Armatei Sovietice. Cititorii sovietici au apreciat foarte mult opera lui G.K. Jukov. Ei scriau că această carte i-a emoţionat profund, că i-a făcut să trăiască sentimentul mîndriei patriotice pentru ţara lor, că le-a generat reflecţii serioase.

Cititorii îşi depănau amintirile, precizau, propuneau :

„Vă înşelaţi, stimate Gheorghi Konstantinovici, scria locotenent-colonelul în rezervă G. I. Vasiliev. Generalul-locotenent Podlas K. P. comanda pe atunci Armata 57, şi nu a 6-a cum afirmaţi dumneavoastră la pag. 398".

„Trebuie corectat", a notat Jukov pe originalul scrisorii transmise de el redacţiei.

D.I. Ortenberg, fost redactor şef al revistei „Krasnaia zvezda", pe care Jukov îl ştia bine încă de la Halhîn-Gol, îi scria :

„Dragă Gheorghi Konstantinovici,

...la pag. 170 trebuie introduse următoarele modificări :

1. Să se elimine numele scriitorilor Vişnevski şi Petrov, ei n-au fost la Halhîn-Gol.

2. Despre Stavski să se scrie că a murit în 1943, lîngă Velikie Luki, după cum a şi fost..."

Cu carioca roşie, Jukov a menţionat pe scrisoare, cu litere mari :

„Să se corecteze în carte".

„Să se corecteze", „să se adauge", „să se introducă în ediţia a doua". Sînt multe asemenea însemnări făcute de mîna mareşalului Jukov pe scrisorile cititorilor pro-

funzi, care au receptat cartea despre Marele Război pentru Apărarea Patriei ca un lucru foarte drag inimii și sufletului lor. Aceștia ne-au ajutat foarte mult în pregătirea celei de-a doua ediții.

Jukov era foarte receptiv la scrisorile cititorilor săi și răspundea la fiecare dintre ele. Se necăjea însă foarte mult dacă vedea că scrisoarea nu este obiectivă. Pe una din asemenea scrisori, de exemplu, Jukov a scris : „Tovarășul încearcă să se strecoare în istorie".

Se întîmpla ca răspunsul la unele dintre scrisorile trimise de cititori să se transforme într-o controversă. Astfel, generalul-locotenent V. M. Șatilov i-a scris lui Jukov o scrisoare în care afirma că rolul principal în cucerirea Reichstag-ului aparține numai Diviziei 150 infanterie și nu diviziilor 150 și 171 infanterie, cum a scris G. K. Jukov în prima ediție.

Iată ce i-a răspuns mareșalul Jukov :

„Stimate Vasili Mitrofanovici,

Am primit scrisoarea dumneavoastră cu privire la asaltul Reichstag-ului. Îmi pare foarte rău că reacționați atît de sensibil la includerea Diviziei 171 (a colonelului Negoda) în cartea mea *Amintiri și reflecții.*

Faptul că Divizia 171 a luptat în zona Reichstag-ului și a participat la luarea lui este exact.

În descrierea luptelor pentru cucerirea Reichstag-ului, eu și Editura ne-am condus după ordinul Consiliului militar al Frontului 1 bielorus, a cărui copie v-o trimit. În acest ordin, la pct. 3, după cum vedeți, figurează Divizia 171, apoi Divizia 150. Conducerea nemijlocită a luptelor pentru cucerirea Reichstag-ului a exercitat-o comandantul Corpului 79 armată, generalul-maior Perevertkin. Eu, în calitate de fost comandant al frontului, în memoriile mele dau ceea ce se cuvine conducerii corpului de armată, conducerilor diviziilor 150 și 171, care și-au îndeplinit cu cinste misiunea de importanță istorică în operațiunea finală a Marelui Război pentru Apărarea Patriei.

Cinste și glorie, dumneavoastră, personal, Vasili Mitrofanovici. Cinste și glorie tuturor foștilor ostași și comandanți ai diviziilor 150 și 171, conducerii Corpului 79 armată și întregii Armate 3 de șoc.

Vă doresc multă sănătate şi bunăstare.
Vă îmbrăţişez frăţeşte. G. Jukov".

Editurii i-a trimis imediat o scrisoare cu următorul conţinut :

„Stimată Anna Davîdovna,

Pentru a-l convinge mai bine pe generalul Şatilov şi camarazii săi de arme, vă rog ca ordinul de luptă al comandantului de corp de armată Perevertkin să fie inclus în textul privind cucerirea Reichstag-ului. Cred că cel mai bine ar fi să fie amplasat mai sus de descrierea desfăşurării luptei pentru cucerirea Reichstag-ului.

5. VII. 71 Cu stimă, G. Jukov"

5

Pregătirea celei de-a doua ediţii a durat trei ani. Perioada putea fi mult mai scurtă dacă am fi reuşit să atragem la redactare un specialist militar. Grupul de specialişti militari la care m-am referit şi-a început activitatea de-abia atunci cînd manuscrisul era, de acum, complet pregătit pentru tipar, lor revenindu-le doar să verifice şi să precizeze unele date. Le-am fost recunoscători şi pentru acest ajutor. Oriunde ne-am adresat, n-am găsit măcar un singur om care să fie de acord să devină redactorul de specialitate al cărţii vestitului mareşal. În acea perioadă, aceasta i-ar fi putut costa cariera militară.

Conducerea A.P.N. şi a editurii au luptat pentru această carte.

Obiecţiile împotriva editării ei se încadrau în două categorii mai importante :

1) nu se poate edita cartea unui om care a fost eliberat din toate funcţiile de către Plenara C.C. ; 2) nu pot fi acceptate afirmaţiile autorului privind insuficienta pregătire a ţării noastre pentru război.

Au mai fost şi alte observaţii. Volumul acestor observaţii, după prima lectură, a însumat 50 de pagini dactilografiate !

Jukov știa că un adversar înverșunat al editării memoriilor sale era M. A. Suslov, membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.U.S., care răspundea pe acea vreme de ideologie.

În aceste condiții, atît de sîcîitoare și aducătoare de necaz pentru Jukov, care la vremea respectivă suferise deja două infarcturi, se desfășura pregătirea primei ediții. Desigur, multe din observațiile referenților au fost justificate și mareșalul le-a acceptat fără obiecții. Dar au fost și unele „dorințe“ cu caracter de principiu, cu care nu a putut fi de acord.

Unii spun astăzi că manuscrisul lui Jukov în forma inițială era altul decît cel care s-a publicat. Nu este chiar așa. Și structura cărții, și materialul faptic de bază cu privire la Marele Război pentru Apărarea Patriei, și descrierea operațiunilor militare, și capitolele privind anii de studiu și cei de maturitate, în calitate de comandant, au rămas în forma lor inițială, așa cum au fost predate editurii.

Dar au fost și pierderi profund regretabile. Acestea vizează, înainte de toate, capitolul — care n-a văzut lumina tiparului — referitor la represiunile în rîndul corpului de comandă al Armatei Roșii. Caracterizările strălucite date de către Jukov unor asemenea conducători de oști sovietici de mare talent, cum au fost M. N. Tuhacevski, I. P. Uborevici, I. E. Iakir, A. I. Egorov, V. K. Bliuher și mulți alții, analiza profundă a activității lor consacrate organizării Armatei Roșii, a aportului lor la dezvoltarea științei militare sovietice, impresiile sale personale ca urmare a contactelor cu aceștia, oamenii de la care a luat exemplu și a învățat, nu au văzut, spre profundul nostru regret, lumina tiparului. Nu am reușit să salvăm acest capitol.

Sub influența conjuncturilor se schimbau și accentele privind caracterizarea lui Stalin, cele privind nivelul de pregătire al țării noastre pentru război și altele privind o serie de momente.

Nu trebuie uitat faptul că, nu cu mult timp înainte de aceasta, fusese aspru criticată lucrarea istoricului sovietic Nekrici, în care acesta afirma că Uniunea Sovie-

tică n-a fost pregătită pentru războiul cu Germania. Au avut loc interminabile conciliabule ale redacției cu autorul, s-au făcut încercări de a apăra „sus" anumite poziții, s-au făcut definitivări și adăugiri.

Timpul se scurgea implacabil, se consumau ultimii ani fertili din viața mareșalului, iar munca la carte continua, fără să i se vadă capătul.

Din dorința de a-l cruța pe Gheorghi Konstantinovici, i-am ascuns, deseori, anumite lovituri, dezlănțuite asupra viitoarei cărți. Gheorghi Konstantinovici, desigur, înțelegea că asupra noastră „se fac presiuni de sus", dar își descărca furia și iritarea asupra editurii care, considera el, nu lucrează destul de intens la pregătirea cărții.

G. K. Jukov a rămas pînă la sfîrșit așa cum a fost totdeauna — un om extrem de curajos, puternic, dintr-o bucată. Pe oamenii de cel mai înalt rang îi judeca obiectiv, în considerațiile sale era franc, deschis și niciodată nu-și schimba punctul de vedere în funcție de împrejurări.

Îmi amintesc că unul dintre consultanții militari propunea insistent ca formula „Bătălia de la Stalingrad" să fie înlocuită cu formula „Bătălia de pe Volga" (în vremea aceea, în toate lucrările consacrate acestei operațiuni, Stalingradul se numea Volgograd sau mai abstract „orașul de pe Volga").

— N-am cunoscut un asemenea oraș în timpul războiului, a replicat Jukov ferm.

6

În iarna anului 1967 trebuia să definitivăm cu mareșalul următorul capitol pe care îl redactase. Gheorghi Konstantinovici cu Galina Alexandrovna se aflau în sanatoriul „Arhanghelskoe" de lîngă Moscova. I-am telefonat.

— Foarte bine, a spus Jukov. Veniți, aici sînt o mulțime de veverițe. O să ne plimbăm. Da, și mie mi-au venit o serie de idei, am notat cîte ceva.

Ideile care îi veniseră s-au dovedit a fi completări foarte importante pentru prezentarea bătăliilor de lîngă

Smolensk. Avea în vedere să scrie despre felul în care elevii școlilor militare au luptat eroic la porțile vechiului oraș rusesc și au întîrziat cu o lună ofensiva germanilor asupra Moscovei.

Am vorbit despre eroism, despre sentimentul de frică, despre călirea voinței.

— Gheorghi Konstantinovici, ați încercat vreodată sentimentul de frică în fața morții ?

— Pur și simplu nu m-am gîndit niciodată la asta. Iar voința trebuie călită de mic. Aveam nouă ani, cînd am făcut pariu cu băieții și am dormit o noapte în cimitir.

— V-a fost frică ?

— Nu. M-am invelit mai bine într-o blană de oaie și am dormit pînă dimineața. Odată, într-un incendiu din sat, am intrat într-o izbă în flăcări și am scos doi copii. Aveam atunci 14 ani.

Aflat pentru prima dată la război — era încă în primul război mondial — nu m-am simțit la început, în timpul bombardamentului de artilerie, în apele mele, dar mi-a trecut repede. Eram temerar. Niciodată nu m-am plecat sub gloanțe. Nu-i pot suferi pe lași (în glas i se simțea un dispreț rece).

Galina Alexandrovna s-a dus să schieze, iar noi ne-am așezat la lucru. Gheorghi Konstantinovici era într-o dispoziție excelentă. Accepta cu ușurință modificările, făcea anumite concesii, rezolva din mers anumite probleme complexe pe care nu îndrăznisem să i le supunem spre examinare.

— Uitați, ce zi frumoasă ! Haideți să ne plimbăm și noi pînă la masă, să hrănim veverițele. Luați niște alune pentru ele.

Am ieșit în parc. Soarele strălucea puternic. Zăpada scîrțîia sub picioare. Gheorghi Konstantinovici mergea repede, cu un pas ușor, tineresc, răspunzînd vesel în dreapta și în stînga la salutul adresat de oameni aflați la odihnă.

— Acum vă recunosc ? am glumit eu.

— *Poporul* m-a recunoscut totdeauna, a răspuns serios Jukov, accentuînd cuvîntul „poporul". El nu poate fi păcălit.

Ştiţi, acum cîţiva ani, Maşenka era încă foarte mică, am venit cu Galiuşa şi Maşenka la Gurfuz, într-un sanatoriu militar. Era „ora de pauză“, poarta era încuiată, iar portarul dispăruse pe undeva. Stăteam în faţa porţii ferecate şi nu puteam intra pe teritoriul sanatoriului.

Deodată, unul dintre pacienţi s-a apropiat de poartă, s-a uitat în afară, a bolborosit ceva şi a luat-o la fugă. Peste cîteva minute spre poartă alerga un grup de tineri ofiţeri, salutînd vesel, iar cineva s-a dus să-l caute pe portar.

— Ce-i asta, băieţi ? a strigat deodată unul dintre ei. E mareşalul Jukov ! Haideţi, proptiţi-vă cu toţii !

Şi au scos poarta din ţîţîni, au trîntit-o jos, luînd poziţia de drepţi :

— Poftiţi, treceţi, tovarăşe mareşal !

Astfel, prin faţa frontului, întîmpinaţi cu aplauze, peste poarta dărîmată, am intrat pe teritoriul sanatoriului...

Am ieşit de pe alee, am hrănit veveriţele, am ajuns pînă la frumoasa scară din parc. Ne-am întors încet înapoi.

Nu ştiu cum a venit vorba despre Stalin.

Am întrebat :

— Gheorghi Konstantinovici, cum s-a putut întîmpla ca, după tot ce aţi făcut, Stalin să vă trimită la Odessa şi apoi la Sverdlovsk ?

Jukov a răspuns calm :

— Îmi invidia gloria. Iar Beria îi stimula cum putea acest sentiment. Şi-au amintit şi de înclinaţia mea de a-i obiecta lui Stalin.

— Şi i-aţi iertat lui Stalin faptul că a fost atît de nedrept cu dumneavoastră ?

— Mi-am scos pur şi simplu asta din memorie. A făcut nişte paşi spre împăcare : am devenit din nou membru supleant al C.C., m-a trimis într-o vizită în Polonia. Cred că vroia să mă numească ministru al apărării, dar n-a avut timp, l-a împiedicat moartea.

— Dar Hrușciov de ce v-a înlăturat din funcția de ministru al Apărării ?

— Ăsta se temea pur și simplu de concurență. A fost un moment cînd s-a clătinat *, iar eu i-am asigurat sprijinul armatei. Atunci mi-a mulțumit sincer, dar concluzia la care a ajuns a fost cu totul alta : dar dacă-mi va trece prin minte să-i iau locul ? Pe atunci, generalul Eisenhower devenise președintele S.U.A., iar Hrușciov, probabil, credea că visez și eu să devin șef de stat. Fals ! N-am dorit niciodată puterea de stat. Sînt militar și armata e meseria mea.

S-a încruntat. A urmat un lung moment de tăcere.

— Desigur, și eu, ca orice om, am avut greșeli și lipsuri în muncă. Nu se poate fără asta. Dar n-am fost niciodată împotriva existenței departamentelor politice în Armata Sovietică. Cuvîntul partidului a fost totdeauna lege pentru mine personal. Putea fi vorba de anumiți oameni care nu-și îndeplineau bine obligațiile, inclusiv de locțiitori ai comandantului pentru problemele politice. Erau destui din ăștia.

Pe alee apăruse o veveriță ; stînd pe lăbuțele din spate, mînca repede o alună, ținînd-o ca un om cu lăbuțele din față.

Gheorghi Konstantinovici a zîmbit :

— Ce ciudată e viața ! Haideți să vă povestesc mai bine cum m-au primit în societatea literară „Mark Twain".

A venit o scrisoare :

„Stimate mister Jukov,

Ne-ați face o mare cinste dacă ne-ați accepta propunerea de a deveni membru al societății noastre, ai cărei membri de onoare sînt F. Roosevelt, W. Churchill și alte mari personalități politice și militare din diferite țări ale lumii".

I-am dat scrisoarea lui Molotov.

— O vom examina, mi-a spus el.

* G. K. Jukov avea în vedere poziția lui Malenkov, Molotov, Kaganovici ș. a. împotriva cursului Congresului XX al P.C.U.S. Acest grup antipartinic a fost scos din Prezidiul C.C. și din C.C. al P.C.U.S., la plenara din iunie 1957 — n. red. ruse.

Au trecut cîteva luni. Eu tac, ei tac. În timpul vizitei în Polonia, l-am întrebat pe Molotov :

— Cum rămîne cu societatea „Mark Twain" ?

— Păi, i-am refuzat și le-am scris : „Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. a examinat invitația pe care ați adresat-o mareșalului Jukov de a deveni membru al societății «Mark Twain». Întrucît mareșalul Jukov este om de stat, iar oamenii de stat în U.R.S.S. nu sînt membri ai societăților literare, el nu poate primi propunerea dumneavoastră". Uite așa !

7

La 2 decembrie 1966, la a 70-a aniversare a zilei de naștere a lui Gheorghi Konstantinovici, am venit pe zi, înainte de începerea festivităților, să-l felicităm pe mareșal, în apartamentul său de pe strada Alexei Tolstoi din Moscova. Era cu noi și un fotoreporter.

Gheorghi Konstantinovici manifesta o dispoziție excelentă, glumea, rîdea, glumea pe seama noastră, era foarte amabil și ospitalier. Am hotărît să ne fotografiem ca amintire. Mareșalul era în civil. Ne-am fotografiat. Dar doream foarte mult să-l vedem în ziua aceea în uniforma militară, cu toată distincțiile.

Galina Alexandrovna mi-a dat haina și, spre groaza mea, n-am putut s-o țin în mîini, am scăpat-o jos. 67 de ordine și medalii sovietice și străine, cruci și stele, cu care fusese distins mareșalul, pentru imensa lui contribuție la distrugerea fascismului, aproape că nu mai aveau loc pe haină.

Peste un an, Gheorghi Konstantinovici s-a internat într-un sanatoriu ; la numai cîteva zile de la aceasta a avut o congestie cerebrală foarte gravă.

Se însănătoșea lent. Mult timp n-a putut umbla fără ajutorul cuiva, a avut permanent dureri îngrozitoare date de inflamarea nervului trigemen. Masajul, exercițiile, gimnastica medicală îi ocupau acum cea mai mare parte a zilei. Mareșalul îndeplinea însă exact și la timp toate prescripțiile medicilor.

Făcea multă gimnastică medicală. Își mișca mîna, suferind enorm, încerca să meargă mult. Numai datorită

voinței sale extraordinare a reușit să se întoarcă la viață și la muncă.

Și cartea tot nu ieșea.

Era de mult pregătită pentru cules, dar nu aveam aprobarea definitivă. În sfîrșit, ni s-a dat de înțeles că L. I. Brejnev ar dori ca mareșalul Jukov să-l pomenească în cartea sa. Necazul era însă că, în toți anii războiului, ei nu se întîlniseră niciodată, pe nici unul din fronturi. Cum să facem ? Și atunci s-a găsit o „soluție". Aflîndu-se lîngă Novorossiisk, mareșalul Jukov s-ar fi dus, pasămite, să se consulte cu colonelul Brejnev, dar, din păcate, acela nu se afla acolo. „Un om deștept va înțelege", a spus mareșalul cu un zîmbet amar. Această frază stupidă a fost inclusă în toate edițiile *Amintirilor și reflecțiilor*, de la prima pînă la a șasea, inclusiv, precum și în edițiile în limbi străine. Numai în ediția a șaptea, ea a fost eliminată.

Într-o noapte, directorul editurii mi-a telefonat acasă :

— Du-te imediat la mareșal și adu un exemplar semnat, cu ultimele modificări. Mîine dimineață, Brejnev va vedea personal manuscrisul...

Telefonez la vila lui G. K. Jukov. Mult timp nu răspunde nimeni. În sfîrșit, ridică receptorul Galina Alexandrovna. Îi relatez situația.

— Veniți, desigur. Îl trezesc chiar acum pe Gheorghi Konstantinovici. Numai că am dat drumul la mașină...

— Ajung eu cumva, cu mașina editurii. Doar poarta s-o deschideți.

Pe întuneric beznă, am ajuns la Sosnovka.

Am luat manuscrisul și am revenit la editură. Am stat acolo pînă dimineața, marcînd paginile cele mai semnificative ale cărții.

La ora 9, manuscrisul a fost prezentat. La orele 12 s-a primit aprobarea pentru publicarea cărții.

Primul tiraj, de 100 000 exemplare, a fost scos de către tipografia ziarului „Pravda". Bunul de tipar s-a dat la 24 decembrie 1968. În același timp, la Combinatul poligrafic Kalinin se tipăreau ilustrațiile. Trebuia să fiu și colo, și dincolo. Era o iarnă extrem de geroasă — minus 30 de grade. În trenul electric era foarte frig, iar hotelul

din Kalinin era umed și lipsit de confort. Dar aproape că nici nu ajungeam acolo ; mai tot timpul eram în tipografie.

Îmi amintesc că, încă înainte de a începe activitatea în tipografie, am spus muncitorilor că mareșalul Jukov este bolnav și că este foarte important să scoatem cartea cît mai repede.

— O să lucrăm ziua și noaptea ! a spus unul dintre tipografi. Noi am luptat cu Jukov împotriva fasciștilor, sîntem gata să lucrăm în trei schimburi, chiar și gratis !

Era o zi friguroasă de martie, cînd primele exemplare au apărut pe banda rulantă. Am luat semnalul și, stăpînindu-mi emoția — mi se tăiase răsuflarea — m-am îndreptat spre ieșire. Bucuroși, se felicitau cu toții, își strîngeau mîinile, își ștergeau pe ascuns lacrimile.

De acolo am plecat direct la Sosnovka. Gheorghi Konstantinovici a luat cartea în mînă, a pus-o pe masă, a privit-o îndelung în tăcere...

Cartea a avut un succes nemaipomenit. Pe supracoperta ediției vest-germane era scris cu litere roșii mari : „Unul din cele mai mari documente ale epocii noastre".

Pentru prima dată, însă, așa cum dorise Jukov, cartea a apărut în limba rusă, în U.R.S.S. Spre sfîrșitul lui aprilie 1969, ea a intrat în librăriile Moscovei. Succesul ei în țara noastră a fost uriaș.

Întreaga familie a mareșalului se ocupa de sacii cu scrisori primite de la cititori.

Gheorghi Konstantinovici era foarte mulțumit. Întinerise din nou, devenise mult mai vioi. Succesul cărții era încheierea datoriei sale față de popor, față de istorie și-i dădea noi forțe de viață, îl însuflețea.

Mareșalul a trecut chiar în vara anului 1969 la pregătirea celei de-a doua ediții.

La prima vedere, cea de-a doua ediție a cărții *Amintiri și reflecții* nu diferă prea mult de prima. În realitate, însă, textul a fost supus modificărilor și completărilor. Înainte de toate, autorul însuși a mai scris trei noi capitole : „Marele Cartier General al Comandamentului Suprem", „Lichidarea poziției inamicului la Elnea", „Bătălia pentru Leningrad" și a refăcut considerabil „Postfața". În plus, în toate capitolele cărții au fost introduse date noi,

documente, descrieri mai ample ale autorului cu privire la diferite perioade ale războiului. Cartea s-a mărit, formînd două volume.

În fața mea stau caietele nu prea mari, învelite în coperți albastre. Sînt capitolele separate ale primei ediții. Aici, cu scrisul ordonat al mareșalului Jukov, sînt introduse aproape pe fiecare pagină modificări și completări, ca și unele adausuri, bătute la mașină.

Lucrînd la capitolul privind Marele Cartier General, G.K. Jukov mi-a trimis următoarea scrisoare, drept răspuns la întrebările editurii :

„Anna Davîdovna,

Studiind propunerile, consider potrivit să fac unele observații.

1. Cartea mea, *Amintiri și reflecții,* are în vedere doar amintiri personale și reflecții în legătură cu acestea. Ea este destinată unui public larg. În proiectul capitolului «Marele Cartier General al Comandamentului Suprem» am respectat aceeași conduită.

Nu consider oportun să vorbesc mai pe larg despre activitatea Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem. Propunerea de a lua de la alte capitole materiale privind anumite aspecte ale activității Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem este, desigur, tentantă ; s-ar îmbogăți acest capitol, dar ar fi sărăcite, în același timp, foarte serios, celelalte capitole. De aceea, nu trebuie să facem asta.

2. La punctul doi, mi se propune să tratez mai pe larg problemele activității Marelui Cartier General în ordinea lor cronologică. Nu trebuie făcut așa ceva în cartea mea. Cum a acționat Marele Cartier General la începutul războiului, cînd șeful acestuia a fost S.K. Timoșenko, este prezentat suficient în capitolul «Începutul războiului». În acest capitol se face, de asemenea, critica hotărîrilor, atît a celor adoptate, cît și a celor neadoptate. Nu a existat o hotărîre specială a Marelui Cartier General privind apărarea strategică. Aceasta s-a impus ca urmare a apariției unei situații nefavorabile pentru noi pe toate direcțiile operativ-strategice. Procesul de adoptare a hotărîrilor Marelui Cartier General n-a fost mereu același.

Fiecare din hotărîrile sale decurgea din situația creată și din posibilitățile existente.

Nu obiectez dacă despre acest aspect vom da ceva suplimentar, însoțit de documente istorice interesante.

La punctul trei, mi se propune să tratez problema previziunii.

Personal, datorită stării sănătății, nu pot trata mai detaliat această problemă acum, decît am făcut-o în carte.

21. 02. 1973 Jukov".

Deși, de fapt, n-a acceptat nici una din propunerile redactorului de specialitate, acestea l-au făcut să reflecteze. Peste zece zile, a trimis, un nou material important, mărind la aproape dublu volumul acestui capitol.

La 23 aprilie 1974, mareșalul Jukov a semnat bunul de tipar și macheta ilustrațiilor ediției a doua. În ziua aceea a ținut pentru ultima dată în mînă lucrarea, opera sa de mai mulți ani.

Dar să ne întoarcem puțin în urmă.

8

În martie 1971 s-au deschis lucrările Congresului al XXIV-lea al P.C.U.S. Mareșalul Jukov fusese ales delegat din partea regiunii Moscova. Și-a făcut o uniformă nouă. Era emoționat. Își aduna forțele.

S-a întîmplat, însă, ceva neașteptat. Galinei Alexandrovna i s-a refuzat invitația. Atunci, fără să stea pe gînduri, i-a telefonat lui L.I. Brejnev.

A urmat o întrebare stranie :

— Nu cumva mareșalul are de gînd, într-adevăr, să vină la Congres ?

— Dar a fost ales delegat !

— Știu acest lucru. Este însă o sarcină prea grea pentru starea în care se află. Patru ore la rînd să se ridice în picioare și să se așeze ! Eu însumi nu m-aș duce, glumi Brejnev, dar e necesar. *Nu l-aș sfătui.*

— Dar Gheorghi Konstantinovici doreşte să fie la Congres. Pentru el, aceasta este ultima lui datorie faţă de patrie. Şi apoi, însuşi faptul prezenţei la Congres are pentru el semnificaţia unei reabilitări.

— Faptul că a fost ales delegat, a spus sentenţios Brejnev, reprezintă recunoaşterea şi reabilitarea lui.

— Abia am pus receptorul în furcă, povestea Galina Alexandrovna, şi a început pelerinajul. Au venit medicii curanţi şi tot felul de persoane cu munci de răspundere. Cu toţii se străduiau să-l convingă pe Gheorghi Konstantinovici să nu meargă la congres, „să aibă grijă de sănătatea lui". N-a obiectat. A înţeles totul.

La 30 martie, orele 12, Galina Alexandrovna m-a chemat la locuinţa lor din Moscova, de pe strada Alexei Tolstoi.

Veniseră la Moscova, de la vilă, cu o zi înainte. Pregătiseră totul. Jukov era emoţionat, îşi aduna forţele pentru a doua zi, care se anunţa grea.

După convorbirea telefonică avută de Galina Alexandrovna cu Brejnev a fost foarte amărît, mult timp nu şi-a putut reveni.

Mi-a rămas întipărită pe retină următoarea imagine din apartament : pe fotoliul din sufragerie era noua uniformă a mareşalului, cu toate distincţiile ; ghetele uşoare, noi, şi o serie de alte lucruri, păreau foarte triste. Mareşalul, în haina de casă, stătea în fotoliu şi privea pe fereastră, undeva în zare, foarte amărît. Era tras la faţă, îmbătrînit dintr-o dată.

— Am vrut să merg la congres. Doar era pentru ultima dată în viaţă. Dar nu mi-a fost dat.

Buzele i-au tremurat, pe faţă i s-a prelins încet o singură lacrimă. Nu văzusem şi nu aveam să mai văd niciodată lacrimi în ochii lui. Nici în ceasul cel mai groaznic — despărţirea de soţia iubită.

De-abia l-am liniştit. N-a urmărit însă la televizor transmiterea raportului. „Am să citesc mîine în ziare".

M-a întrebat calm de treburile noastre. Era în toi pregătirea ediţiei a doua. Am făcut în acest scop o selecţie din observaţiile şi propunerile cititorilor.

Aceştia îi exprimau autorului profunda lor recunoştinţă pentru opera sa, erau gata să-şi împărtăşească pro-

priile lor amintiri despre război, să acorde ajutor. Aceste scrisori extrem de sincere l-au ajutat pe Gheorghi Konstantinovici să-şi recapete calmul.

Fără să-şi dea seama, cititorii l-au sprijinit enorm pe mareşal în clipe grele.

Ultimul an şi jumătate din viaţa lui Gheorghi Konstantinovici a fost extrem de greu. Se simţea rău. Tot mai proastă era şi starea sănătăţii Galinei Alexandrovna. Munca pentru ediţia a doua a cărţii se desfăşura într-o stare de tensiune. Văzînd că termenul de apariţie a cărţii întîrzie, Gheorghi Konstantinovici se agita, era irascibil.

Galina Alexandrovna trebuia să se interneze în spital. Se schimbase foarte mult, ochii i se înfundaseră în orbite. Era în ei o durere profundă, nesfîrşită ! Cît timp Gheorghi Konstantinovici s-a odihnit după o procedură medicală, am stat la patul ei. Mi-am amintit cum, la Kislovodsk, am urcat împreună cu Galina Alexandrovna şi prietena ei la „Templul aerului". Era o zi minunată, cu un cer albastru nesfîrşit deasupra capului, cu un aer pur, cristalin, aşa cum poate fi numai la Kislovodsk. Îi era rău. Nu-i mai ajungea aerul.

M-a privit cu tristeţe spunînd :

— Să n-o părăsiţi pe Maşa ! Mă internez acum în spital şi nu mai ies de acolo.

— Ei asta-i, Galina Alexandrovna ! Ce vorbă-i asta ! Totul va fi bine, vă veţi însănătoşi şi vom merge din nou împreună la Kislovodsk.

— Nu, a spus ea categoric. N-o să mai merg nicăieri... Ce va face Gheorghi fără mine ? Dar Maşa ?

Aceasta a fost ultima noastră întîlnire. La 13 noiembrie, a încetat din viaţă. Avea doar 46 de ani.

Locotenent-colonel în serviciul medical, a fost înmormîntată la Cimitirul Novodevicii, cu toate onorurile militare.

Gheorghi Konstantinovici n-a putut asista decît la adunarea de doliu de la spitalul Kunţevo. Stăteam la intrare. A venit o „Ceaikă", din care cu greu a ieşit Gheorghi Konstantinovici, susţinut de ambele părţi de I.H. Bagramean şi I.I. Fediuninski.

Era groaznic să-i priveşti faţa...

Pierderea soției iubite a fost pentru el o lovitură insuportabilă, care i-a grăbit sfîrșitul. A mai trăit doar o jumătate de an.

Dar a doua zi după înmormîntare, Gheorghi Konstantinovici ne-a trimis un material... În toate acele zile groaznice, el lucrase !

*

Îmi amintesc că în acel an primăvara a sosit tîrziu. La mijlocul lui aprilie, în Podmoskovie era încă zăpadă. Diminețile erau geroase, cu cerul închis. Într-una din aceste zile reci, neplăcute, am venit pentru ultima dată la Sosnovka.

Casa părea pustie, era foarte trist. Am ieșit în grădină. Gheorghi Konstantinovici îmi dădea calm și liniștit indicații cu privire la capitolele cărții. Deodată s-a auzit strigătul ascuțit al unei păsări rotind deasupra unui pin. Mareșalul a ridicat capul, a ascultat și a spus :

— Iată, au venit și păsările !

Ne-am luat rămas bun. Pe alee, am întors capul. Era acolo, pe bancă, surprinzător de drept. Trăsăturile sculptate ale feței, parcă ar fi fost opera unui artist plastic. Buzele strînse, mișcarea încăpățînată a capului denotau aceeași forță de nezdruncinat. Era conducătorul de oști !

GLOSAR

ALEXANDER, Harold Rupert Leofric George, conte Alexander de Tunis (1891—1969), feldmareşal britanic (1944). În timpul celui de-al doilea război mondial a condus retragerile de la Dunkerque (1940) şi din Birmania (1942). În august 1942 a fost numit comandantul forţelor britanice în Orientul Mijlociu. În 1943 a comandat forţele aliate care au cucerit Sicilia. În acelaşi an a fost învestit comandant al forţelor aliate implicate în operaţiunile militare din Mediterana. În 1946 a fost numit guvernator general al Canadei, rămînînd în acest post pînă în 1952. După război, într-un guvern condus de Winston Churchill, a ocupat postul de ministru de război (1952—1954).

ALKSNIS (ASTROV), Iakov Ivanovici (1897—1938), comandant de armată de rangul II (1935). În armata sovietică din 1919. Participant la războiul civil. A comandat o divizie de puşcaşi. Din 1926 — locţiitor al şefului, iar între 1931—1937 — şef al Forţelor militare aeriene ale Armatei Sovietice şi membru al Consiliului Militar Revoluţionar al U.R.S.S. Din 1937 — adjunct al comisarului poporului pentru apărare, însărcinat cu problemele aviaţiei.

ANTONOV, Alexei Innokientevici (1896—1962), general de armată (1943). În armata sovietică din 1919. A participat la războiul civil. A terminat Academia Militară „M. V. Frunze" (1931) şi Academia Militară de Stat Major (1937). În perioada interbelică a fost locţiitor şi şef al statului major al unor regiuni militare. A funcţionat ca profesor la Academia Militară. În timpul celui de-al doilea război mondial — şef de stat-major al fronturilor de Sud, Nord-Caucazian şi Transcaucazian. Din 1942 — prim adjunct al şefului Marelui Stat Major şi şef al Direcţiei operative (pînă în 1943). Din 1945 — şef al Marelui Stat Major. În 1946—1948 şi 1954—1955 — prim adjunct al şefului Marelui Stat Major. Între 1955—1962 —

şef al statului major al Forţelor Armate Unite ale statelor participante la Tratatul de la Varşovia. Decorat cu ordinul „Victoria".

APANASENKO, Iosif Rodionovici (1890—1943), general de armată (1941). În armata sovietică din 1918. În războiul civil — comandant de divizie de cavalerie şi, ulterior, comandant de corp de armată. Din 1935 — locţiitor al comandantului unei regiuni militare. Din 1938 — comandant al Regiunii militare Asia Centrală. Din ianuarie 1941 — comandant al Frontului din Extremul Orient. Din 1943 — locţiitor al comandantului Frontului Voronej.

BAGRAMEAN, Ivan Hristoforovici (1897—1982), mareşal al Uniunii Sovietice (1955). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1977). În armata sovietică din 1920. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1934) şi Academia Militară de Stat Major (1938). În timpul celui de-al doilea război mondial — şeful secţiei operaţii, adjunct de şef de stat-major şi şef de stat-major al Frontului Sud-Vest. Din 1943 — comandantul Frontului baltic. Din 1945 — comandantul Frontului 3 bielorus. După război — comandantul Regiunii militare Pribaltica, adjunct al ministrului Apărării, şeful Academiei Militare de Stat Major.

BATIŢKI, Pavel Fiodorovici (1910—?), mareşal al Uniunii Sovietice (1968). Erou al Uniunii Sovietice (1965). În armata sovietică din 1924. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1938) şi Academia Militară de Stat Major (1948). În cel de-al doilea război mondial a fost comandant de divizie, apoi de corp de armată. După război a ocupat funcţii importante în conducerea armatei, printre care cea de prim-locţiitor al şefului Marelui Stat Major; între 1966 şi 1978 a fost comandantul apărării antiaeriene şi adjunct al ministrului Apărării.

BELOV, Ivan Panfilovici (1893—1938), comandant de armată de rangul I (1935). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat cursurile academice superioare ale Academiei Marelui Stat Major (1923). După război — comandant de divizie, de corp de armată. În 1927—1938 — comandant al unor regiuni militare.

BELOV, Pavel Alexeevici (1897—1962), general-colonel (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1944). În armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1933). În cel de-al doilea război mondial a fost comandant de corp de armată şi a comandat Armata 61. Din 1945 — comandant al unor regiuni militare.

BENEŠ, Édvard (1884—1948), om de stat cehoslovac. Absolvent al Facultăţii de Litere a Universităţii din Praga. Îşi continuă studiile la Paris şi Dijon. În 1908 îşi ia doctoratul în drept. În 1909 e numit profesor de economie politică la Academia Comercială

din Praga. În 1912 — conferențiar, iar în 1922 — profesor de sociologie la Universitatea din Praga. Colaborator apropiat al lui Masaryk. În 1915, la Paris, devine secretar general al Consiliului Național Cehoslovac, recunoscut de către Aliați, în 1918, ca guvern provizoriu cehoslovac. Ministru de externe (1918—1935). Ca ministru de externe a condus delegația cehoslovacă la Conferința de pace (1919—1920). Prim-ministru (1921—1922). În 1923 a fost ales membru al Consiliului Societății Națiunilor. A fost reales în aceeași calitate în 1927. Președinte al Adunării Societății Națiunilor în 1935. Unul dintre creatorii Micii Înțelegeri. În 1935, odată cu retragerea lui Masaryk, devine președinte al Republicii Cehoslovace. Demisionează în 1938 după acordurile de la München. Profesor de filosofie la Universitatea din Chicago. Se reîntoarce în Europa. În 1940, la Londra, devine președintele guvernului cehoslovac în exil. Se întoarce în țară în 1945. Constituie un guvern cu participarea comuniștilor și a necomuniștilor. Este reales președinte al țării. În 1948 cedează presiunii comuniste și legalizează astfel „lovitura de la Praga" care permite comuniștilor să pună mîna pe putere.

BERIA, Lavrenti Pavlovici (1899—1953), om politic sovietic. Prim-secretar al Partidului Comunist din Georgia (1921—1931). 1938 — adjunct al unei direcții din N.K.V.D., al cărui șef devine în 1942 ; ministru al Securității statului și ministru de interne ; este primul ministru de interne sovietic care devine membru al Biroului Politic ; mareșal al Uniunii Sovietice (1945). După moartea lui Stalin (martie 1953), în calitate de ministru de interne, dar și de prim viceprim-ministru face parte, împreună cu Malenkov și Molotov, din triumviratul aflat la conducerea U.R.S.S. ; este arestat în 1953 și executat pentru crimele comise.

BLIUHER, Vasili Konstantinovici (1890—1938), mareșal al Uniunii Sovietice (1935). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial și la războiul civil. A ocupat diferite funcții de conducere în armată. În anii 1921—1922 a fost ministru de război și comandant șef al Armatei revoluționare din Orientul Îndepărtat ; consilier principal pe lîngă forțele revoluționare chineze ; în 1938 — comandant al Frontului din Orientul Îndepărtat.

BOCK, Fedor von (1880—1945). Feldmareșal german (1940). În 1938 este numit în fruntea trupelor însărcinate cu invadarea Austriei. Comandantul Grupului de armate „Nord" în Polonia (1939) și al Grupului de armate „B" în Franța (1940) ; după campania din Franța este avansat feldmareșal ; în 1941 (iunie-decembrie) se află în fruntea Grupului de armate „Centru", pentru ca, din decembrie 1941, pînă în iulie 1942, să comande Grupul de armate „Sud" și Grupul de armate „A" pe frontul germano-sovietic ; eșecul în bătălia pentru Moscova duce la destituirea lui de către Hitler. Rechemat, în cea de a doua parte a anului 1942, conduce operațiunile germane pe frontul Nord-Caucazian ; dezacordurile

cu Hitler în legătură cu situaţia aventuristă a trupelor germane de la Stalingrad duc la înlăturarea sa definitivă în noiembrie 1942.

BOGDANOV, Semion Ilici (1894—1960), mareşal al trupelor de blindate (1945). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară pentru trupele mecanizate şi motorizate (1936). În cel de-al doilea război mondial — comandant al unei divizii de tancuri apoi comandant de armată ; din 1942 — comandant al Armatei 2 tancuri. După război, conduce Grupul de trupe blindate şi mecanizate al armatei sovietice în Germania. Prim-locţiitor, iar din 1948 — comandant al trupelor blindate şi mecanizate. Din 1953 — comandant al trupelor mecanizate. Între 1954—1956 — şeful Academiei Militare pentru trupele blindate şi mecanizate.

BRAUCHITSCH, Walter von (1881—1948). Feldmareşal german (1940). Comandant de artilerie al Reichswehr-ului în 1932. Comandant şef al armatei terestre între 1938—1941. A avut un rol important în elaborarea planurilor agresive de obţinere a dominaţiei mondiale de către Germania fascistă. Este unul dintre iniţiatorii planului „Barbarossa". A condus operaţiunile armatelor hitleriste în Polonia, Franţa, Balcani şi, pentru o scurtă perioadă, în U.R.S.S. În decembrie 1941, a fost destituit de Hitler ca urmare a eşecului trupelor germane lîngă Moscova. A fost luat prizonier în 1945.

BREJNEV, Leonid Ilici (1906—1982), om politic sovietic. Membru al Prezidiului (1957—1966) şi al Biroului Politic (1966—1982) al C.C. al P.C.U.S. ; prim-secretar (1964—1966) şi secretar general (1966—1982) al C.C. al P.C.U.S. Preşedinte (1960—1964) şi (1977—1982) al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (şef al statului ; între 1964 şi 1967, membru al Prezidiului). Mareşal al Uniunii Sovietice (1976) şi comandant suprem al forţelor armate (1977—1982). În anii celui de-al doilea război mondial, a activat în cadrul armatei sovietice, îndeplinind funcţiile de şef al secţiei politice a Armatei 18 şi şef al direcţiei politice a Frontului 4 ucrainean. În 1944 a fost avansat general-maior. Distins de patru ori cu titlul de Erou al Uniunii Sovietice (1966, 1976, 1978, 1981) şi cu ordinul „Victoria".

BUDIONNÎI, Semion Mihailovici (1883—1973), mareşal al Uniunii Sovietice (1935). De trei ori Erou al Uniunii Sovietice (1958, 1963, 1968). În armata sovietică din 1918. A participat la războiul ruso-japonez şi la primul război mondial. În timpul războiului civil a comandat Armata 1 de cavalerie. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1932). Locţiitor şi comandant al unei regiuni militare. Locţiitor şi prim-locţiitor al comisarului apărării. În timpul celui de-al doilea război mondial — membru al Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem ; comandant al grupului de armate din rezerva Marelui Cartier General ; comandantul

trupelor direcţiei Sud-Vest ; comandant al Frontului de Rezervă ; comandant şef al trupelor direcţiei Nord-Caucaziene ; comandant al Frontului Nord-Caucazian ; din 1943 — comandantul trupelor de cavalerie ale armatei sovietice şi membru al Comitetului Militar Superior al Comisariatului Poporului pentru Apărare.

BULGANIN, Nikolai Alexandrovici (1895—1975), om de stat, de partid şi militar sovietic. General-colonel (1958) ; mareşal al Uniunii Sovietice (1947—1958). În cel de-al doilea război mondial — membru al consiliilor militare ale fronturilor Vest, 2 baltic şi 1 bielorus. Din 1944 — adjunct al comisarului poporului pentru apărare şi membru al Comitetului de Stat al Apărării (G.O.K.O.). Din 1946 — adjunct al ministrului Forţelor Armate ; din 1947 — ministru al Forţelor Armate şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri ; din 1953 — ministru al apărării şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri ; între 1955—1958 a exercitat funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri.

BUSCH, Ernst (1885—1945), feldmareşal german (1943). Comandant al unor armate în operaţiunile trupelor hitleriste împotriva Poloniei şi Franţei. În 1941 a condus succesiv Grupul de armate „Nord" şi Grupul de armate „Centru" în U.R.S.S. În 1945 a comandat forţele armate care s-au opus trupelor conduse de feldmareşalul Montgomery în nord-vestul Germaniei. A făcut parte din efemerul guvern al amiralului Karl Dönitz.

CERNIAHOVSKI, Ivan Danilovici (1906—1945), general de armată (1944). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1943, 1944). În armata sovietică din 1924. Din 1936 — şef al statului major, apoi comandant al unui batalion de tancuri. Din 1938 — comandant al unui regiment de tancuri, apoi locţiitor al comandantului şi comandant al unei divizii de tancuri. În cel de-al doilea război mondial a fost comandant al unei divizii de tancuri, comandant de corp de armată, apoi comandant al Armatei 60, comandant al Frontului de Vest şi al Frontului 3 bielorus.

CHURCHILL, Sir Winston Leonard Spencer (1874—1965). Om politic britanic. La început liberal (1904—1924), apoi conservator ; lider al Partidului Conservator (1940—1955) ; ministru în repetate rînduri ; ca ministru de război (1919—1921), a avut un rol important în organizarea intervenţiei împotriva Rusiei Sovietice. Prim-ministru al guvernului în timpul celui de-al doilea război mondial (1940—1945). Unul dintre iniţiatorii coaliţiei antihitleriste ; a participat la conferinţele tripartite ale şefilor de stat şi de guvern ai Marii Britanii, S.U.A. şi U.R.S.S. de la Teheran, Ialta şi Potsdam ; după înfrîngerea statelor fasciste în cel de-al doilea război mondial, a fost unul dintre inspiratorii „războiului rece".

CISTIAKOV, Ivan Mihailovici (1900—1979), general-colonel (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1944). În armata sovietică din 1918.

Participant la războiul civil. În timpul celui de-al doilea război mondial — comandant de brigadă, de divizie şi de corp de armată. Din 1942 — comandant al Armatei 21 (din 1943 Armata 6 gardă). În timpul războiului cu Japonia (1945) a comandat Armata 25.

CISTIAKOV, Mihail Nikolaevici (1896—1980), mareşal de artilerie (1944). În armata sovietică din 1918. A participat la războiul civil în calitate de comandant de pluton, de baterie, de divizion. După război a ocupat mai multe funcţii de comandă : din 1930 — comandant al unui corp de artilerie, loctiitor al inspectorului de artilerie al unei regiuni militare, şef al cursurilor pentru perfecţionarea corpului superior al armatei. În cel de-al doilea război mondial — şef al artileriei Frontului de Vest, al Armatei 34. Din decembrie 1941 — şef al Direcţiei de pregătire militară ; din 1943 — loctiitor al comandamentului artileriei armatei sovietice. În 1945 — comandant al artileriei trupelor sovietice din Extremul Orient. Din 1946 — loctiitor al comandantului artileriei Forţelor Armate ale Uniunii Sovietice.

CIUIKOV, Vasili Ivanovici (1900—1982), mareşal al Uniunii Sovietice (1955). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). În armata sovietică din 1918. În timpul războiului civil a fost comandant de regiment. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze“ (1925). În 1927 a fost trimis consilier militar în China. În războiul ruso-finlandez din 1939—1940 a comandat Armata 9. În al doilea război mondial a comandat Armata 1 de rezervă, grupul operativ al Armatei 64, iar din septembrie 1942 pînă la sfîrşitul războiului, Armata 62 (Armata 8 de gardă). După război a ocupat diferite funcţii militare de conducere — loctiitor, prim-loctiitor şi, din 1949, comandantul grupului de armate sovietice din Germania ; din 1960, comandantul trupelor de uscat şi adjunct al ministrului apărării. Între 1964—1972 — şef al Apărării Civile a U.R.S.S.

Conferinţa de la Potsdam a şefilor de stat şi guvern ai U.R.S.S., S.U.A. şi Angliei (17 iulie — 2 august 1945), consacrată reglementării situaţiei postbelice în Europa. Dezvoltînd hotărîrile Conferinţei de la Ialta, a formulat bazele politicii celor trei puteri în organizarea postbelică a Europei. Participanţii la Conferinţă au discutat o serie de probleme legate de Germania, au reafirmat şi au concretizat principiile demilitarizării complete a Germaniei, lichidării potenţialului industrialo-militar german, denazificării Germaniei. Tot aici s-a ajuns la acordul cu privire la împărţirea Germaniei şi a Berlinului în patru zone de ocupaţie în scopul facilitării denazificării, demilitarizării şi democratizării Germaniei. În acordurile de la Potsdam, o serie de prevederi reglementează probleme privind reparaţiile datorate de Germania ţărilor cotropite şi unele probleme de graniţă. S-a hotărît, de asemenea, crearea Consiliului Miniştrilor Afacerilor Externe, compus din reprezentanţii U.R.S.S., S.U.A., Angliei, Franţei şi Chinei, care avea ca sarcină

elaborarea tratatelor de pace cu statele foste aliate ale Germaniei.

DENIKIN, Anton Ivanovici (1872—1947), general-locotenent (1916). A terminat Academia de Stat Major (1899). A participat la primul război mondial. Unul dintre principalii conducători ai contrarevoluției albgardiste. Înfrînt de către Armata Roșie (1920).

DÎBENKO, Pavel Efimovici (1889—1938), comandant de armată de rangul II (1935). În armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară (1922). Participant la războiul civil în calitate de comandant de divizie și comandant de armată. Din 1928 — comandant al unor regiuni militare. Membru al Consiliului Militar Revoluționar.

DUBOVOI, Ivan Naumovici (1896—1938), comandant de armată de rangul II (1935). Participant la Revoluția din Octombrie și la războiul civil în calitate de locțiitor al șefului statului major al Armatei 10, șef al statului major și comandant al Armatei 1 ucrainene, comandant de divizie. Din 1924 — comandant al unei divizii de pușcași și al unui corp de armată, locțiitor al comandantului unei regiuni militare. Din 1935 — comandant al unei regiuni militare.

EFREMOV, Mihail Grigorievici (1897—1942), general-locotenent (1940). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial și la războiul civil în calitate de comandant de pluton, batalion, regiment, brigadă, divizie. A terminat Academia Militară Politică (1930) și Academia Militară „M.V. Frunze" (1933). În perioada interbelică — comandant al unor divizii de pușcași, de corp de armată ; din 1937 — comandant al unor regiuni militare. Din 1941 — prim-adjunct al Inspectoratului general al trupelor de infanterie. În cel de-al doilea război mondial a comandat Armata 21, Armata 10 și Armata 33. A fost locțiitor al comandantului Frontului Breansk.

EGOROV, Alexandr Ilici (1883—1939), mareșal al Uniunii Sovietice (1935). Participant la primul război mondial și la războiul civil. În 1917 colonel. În armata sovietică din 1918. În războiul civil a comandat armatele 9, 10 și 14. A ocupat diferite funcții militare de conducere ; a comandat fronturile de Sud și de Sud-Vest ; a comandat Regiunile militare Kiev și Petrograd. Din 1931 — șef al Statului Major al armatei sovietice ; din 1935 — șef al Marelui Stat Major. În anii 1937—1938 — adjunct al comisarului poporului pentru apărare.

EPIȘEV, Alexei Alexeevici (1908—?), general de armată (1962). Erou al Uniunii Sovietice (1978). În armata sovietică din 1930. A terminat Academia Militară de mecanizate și motorizate (1938). În anii 1938—1943, a ocupat funcții importante în aparatul de partid din armată. În 1943—1945 — membru al Consiliului Militar al Armatei 40 și al Armatei 38. Între 1946—1950 a fost secretar al C.C. al P.C. din Ucraina ; în anii 1950—1951 și 1953—1955 a fost

prim-secretar de partid al ţinutului Odessa ; în anii 1951—1953 — adjunct al ministrului Securităţii de Stat. În 1955—1962 — ambasador al U.R.S.S. în România şi Iugoslavia. Din 1962 — şef al Direcţiei Generale Politice a armatei sovietice.

ERIOMENKO, Andrei Ivanovici (1892—1970), mareşal al Uniunii Sovietice (1955). Erou al Uniunii Sovietice (1944). În armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1935). A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A îndeplinit funcţia de şef de stat-major al unei brigăzi de cavalerie, de locţiitor al comandantului şi de comandant al unui regiment de cavalerie, comandant al unei divizii de cavalerie şi al unui corp mecanizat. În cel de-al doilea război mondial a comandat cîteva fronturi (de Vest, Breansk, Sud-Est, Stalingrad, Sud, Kalinin, Baltic şi 4 ucrainean), precum şi armate.

FADEEV, Aleksandr Aleksandrovici (1901—1956), scriitor sovietic rus. Romane de factură eroică, evocînd războiul civil (*Înfrîngerea, Ultimul dintre udeghi*) şi lupta partizanilor sovietici în anii celui de-al doilea război mondial (*Tînăra gardă*).

FEDIUNINSKI, Ivan Ivanovici (1900—1977), general de armată (1955). Erou al Uniunii Sovietice (1939). În armata sovietică din 1919. A urmat cursurile academice superioare de pe lîngă Academia Militară de Stat Major (1948). În cel de-al doilea război mondial a comandat Armata 32 şi Armata 42 ; în octombrie 1941 — Frontul Leningrad ; Armata 54 şi Armata 5 ; din octombrie 1942 — locţiitor al comandantului fronturilor Volhovsk şi Breansk. Din 1943 a comandat Armata 11 şi Armata 2. În anii 1946—1947 şi 1954—1965 a comandat mai multe regiuni militare ; între 1951—1954 — locţiitor şi prim-locţiitor al comandantului şef al grupului de trupe sovietice din Germania.

FEDKO, Ivan Fiodorovici (1897—1939). Erou al războiului civil, comandant de armată de rangul I (1938). Participant la primul război mondial şi la războiul civil. A absolvit Academia Militară (1922). După război a fost comandant de divizie şi de corp de armată, şef al statului major şi locţiitor al comandantului unei regiuni militare. Din 1931 — comandant al Armatei caucaziene ; din 1938 — prim-adjunct al comisarului poporului pentru apărare.

FILATOV, Piotr Mihailovici (1893—1941), general-locotenent (1940). În armata sovietică din 1918. Participant la războiul civil în calitate de comandant de regiment. După război — locţiitor de comandant şi comandant de divizie, şef al şcolii de artilerie, comandant de corp de armată. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1935). În cel de-al doilea război mondial (iunie-iulie 1941) a comandat Armata 13.

FRUNZE, Mihail Vasilievici (1885—1925), militant comunist şi comandant de armată sovietic. Unul dintre organizatorii Armatei

Roşii, care, în perioada războiului civil, sub conducerea sa, a înfrînt armatele lui Kolceak şi Vranghel. Sub conducerea lui M.V. Frunze s-a aplicat reforma militară (1924—1925). În anii 1924—1925 — locţiitor al preşedintelui şi preşedinte al Consiliului Militar Revoluţionar ; adjunct al comisarului poporului şi comisar al poporului pentru Armată şi Flotă ; în acelaşi timp, şef al Statului Major al armatei ; şeful Academiei Militare care îi poartă numele. Autor al unor lucrări privind problemele de ştiinţă militară sovietică şi doctrina militară sovietică.

GAI, Gaia Dmîtrievici (1887—1937), participant la războiul civil, în armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1927). După război — comandant de divizie, de corp de armată. Din 1929 — profesor la Academia Militară.

GANDHI, Indira Priyadarshini (1917—1984), om politic indian. Fiica lui Jawaharlal Nehru. Lider al partidului Congresul Naţional Indian — Indira (din 1978 ; între 1967—1978 al partidului Congresul Naţional Indian,). Prim-ministru (1966—1977 şi 1980—1984).

GANDHI, Mohandas Karamchand (supranumit Mahatma, „suflet mare") (1869—1948), om politic indian. Conducător al luptei de eliberare naţională a Indiei. Lider (1919—1947) al partidului Congresul Naţional Indian. Promotor al principiului politic al „rezistenţei pasive", a organizat uriaşe campanii de nesupunere civilă împotriva colonialiştilor englezi.

GANDHI, Rajiv (1945—1991), om politic indian. Fiul Indirei Gandhi. Preşedinte al partidului Congresul Naţional Indian (I) (din 1984), prim-ministru al Indiei (1984—1989).

GOEBBELS, Joseph (1897—1945). Om politic fascist german. Unul dintre principalii criminali de război. A aderat la naţional-socialism în 1922. În 1926 este numit şef al organizaţiei N.S.D.A.P. din Berlin. 1926—1933 — conduce periodicul „Der Angriff". Însărcinat cu conducerea serviciilor de propagandă ale N.S.D.A.P. în 1928, i s-a încredinţat de către Hitler acţiunea politică şi ideologică asupra poporului german în vederea aderării la obiectivele şi mijloacele regimului. Din 1933 pînă la moarte — ministru al Propagandei şi Informaţiilor. A manifestat o fidelitate absolută faţă de Hitler. În august 1944 a fost însărcinat cu conducerea „războiului total". S-a otrăvit împreună cu întreaga familie la 1 mai 1945.

GOLIKOV, Filip Ivanovici (1900—1980), mareşal al Uniunii Sovietice (1961). În armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1933). După 1931 — comandant de regiment, de divizie, de brigadă mecanizată, de corp mecanizat ; adjunct al şefului Marelui Stat Major. În cel de-al doilea război mondial a fost comandant al armatelor 10 şi 4 de şoc, comandant al

fronturilor Breansk și Voronej. Din aprilie 1943, adjunct al comisarului poporului pentru apărare.

GOLUBEV, Konstantin Dimitrievici (1896—1966), general-locotenent (1942). Participant la primul război mondial și la războiul civil. În armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1926) și Academia Militară de Stat Major (1938). În cel de-al doilea război mondial — comandant al Armatei 13 și al Armatei 43 ; din 1944 — adjunct, apoi prim-adjunct al împuternicitului Consiliului de Miniștri pentru problemele repatrierii cetățenilor sovietici. În 1949—1953 — profesor la Academia Militară de Stat Major.

GORODOVIKOV, Oka Ivanovici (1879—1960), general-colonel (1940). Erou al Uniunii Sovietice (1958). În armata sovietică din 1918. Participant la războiul civil în calitate de comandant de escadron, regiment, brigadă și divizie. A comandat Armata 2 cavalerie. În perioada interbelică a ocupat diferite funcții de conducere în armată. Din 1941 — inspector general și comandant al cavaleriei Armatei Roșii. A condus formarea de unități și mari unități de cavalerie. În 1943—1947 — locțiitor al comandantului cavaleriei armatei sovietice.

GOVOROV, Leonid Aleksandrovici (1897—1955), mareșal al Uniunii Sovietice (1944), Erou al Uniunii Sovietice (1945). În armata sovietică din 1920. A participat la războiul civil. A urmat Academia Militară „M.V. Frunze" (1933) și Academia Militară de Stat Major (1938). În războiul sovieto-finlandez (1939—1940) — șef de stat-major al unei armate de artilerie. În 1940— locțiitor al inspectorului general al artileriei. În mai-iulie — șef al Academiei Militare „F.E. Dzerjinski". În cel de-al doilea război mondial — șef al artileriei Direcției Vest, al Frontului de Rezervă, locțiitor al comandantului trupelor liniei de apărare Mojaisk, șef al artileriei Frontului de Vest, comandant al Armatei 5 ; din 1942 — al Frontului Leningrad ; în 1945 a coordonat, în același timp, Frontul 2 baltic și Frontul 3 baltic. După război — adjunct al ministrului Forțelor Armate ; din 1948 — comandant al trupelor apărării antiaeriene ; din mai 1950 — adjunct al ministrului de război. Decorat cu ordinul „Victoria".

HALDER, Franz (1894—1972), general-colonel german (1940). A participat la primul război mondial. I-a succedat lui Beck ca șef al Marelui Stat Major al trupelor terestre (1938—1942) ; a contribuit activ la elaborarea planurilor de agresiune ale celui de-al treilea Reich împotriva U.R.S.S. și a altor țări. În dezacord cu Hitler în privința operațiunilor germane în Franța și U.R.S.S. (1940—1941), Halder a fost, în cele din urmă, destituit în 1942. Arestat după complotul din iulie 1944 împotriva lui Hitler, a încercat în zadar să se sinucidă ; a fost exclus din armată în 1945 ; a scăpat în mod neașteptat de răzbunarea nazistă.

HALEPSKI, Innokentii Andreevici (1893—1938), comandant de armată de rangul II (1935). În armata sovietică din 1918. În timpul războiului civil — comisar extraordinar pentru transmisiuni. Din 1920 — şef al direcţiei de transmisiuni a armatei. În anii 1924—1929 — şef al Direcţiei tehnico-militare. Din 1929 — şef al Direcţiei motorizate şi mecanizate a Armatei. Din 1934 — şef al Direcţiei blindate. În 1932—1934 — membru al Consiliului Militar Revoluţionar al U.R.S.S. ; în 1937—1938 — comisar al poporului pentru transmisiuni.

HITLER, Adolf (pe numele adevărat Schicklgrüber) (1889—1945). Om politic fascist german. Şeful Partidului Naţional-Socialist al Muncii din Germania (N.S.D.A.P.). Cancelar (din ianuarie 1933) şi conducător (Führer) al statului german (din august 1934). Unul dintre creatorii doctrinei naziste (*Mein Kamf*), întemeiată pe antidemocratism şi rasism. A instaurat în Germania o dictatură sîngeroasă, a promovat o politică externă agresivă, care a provocat declanşarea celui de-al doilea război mondial şi a supus aproape întreaga Europă unui regim de teroare şi de exterminare. Spre sfîrşitul războiului, cînd zdrobirea Germaniei hitleriste devenise evidentă, s-a sinucis.

HRULEV, Andrei Vasilievici (1892—1962), general de armată (1943). În armata sovietică din 1918. În timpul războiului civil — locţiitor şi şef al unei direcţii politice, comisar militar de divizie în Armata 1 cavalerie. După război — comisar militar de regiment, divizie, locţiitor al şefului direcţiei politice a unei regiuni militare etc. În cel de-al doilea război mondial — locţiitor al comisarului poporului pentru apărare şi şef al Direcţiei generale pentru spatele frontului ; 1942—1943 — comisar al poporului pentru Comunicaţii ; din mai 1943 — şef al Direcţiei generale pentru spatele frontului. Din 1946 — adjunct de ministru în cadrul a diferite ministere.

HRUŞCIOV, Nikita Sergheevici (1894—1971), om politic şi de stat sovietic. Participant la războiul civil. În timpul celui de-al doilea război mondial — general-locotenent (1943), membru al consiliilor militare ale fronturilor de Sud-Vest, Stalingrad, de Sud-Est, Sud, Voronej, 1 ucrainean. Prim-secretar al C.C. al P.C.U.S. (1953—1964) şi prim-ministru al U.R.S.S. (1958—1964).

IAKIR, Iona Emmanuilovici (1896—1937), comandant de armată de rangul I (1935). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. Din 1923 — comandant de corp de armată ; şef al Direcţiei generale pentru învăţămîntul militar din cadrul armatei ; comandant al unor regiuni militare (Ucraina, mai tîrziu Kiev). Din 1930 — membru al Consiliului Militar Revoluţionar.

JODL, Alfred (1890–1946), general-colonel german (1944). Unul din principalii criminali de război fascişti. A participat la primul

război mondial, apoi a făcut parte din Statul Major al Reichswehr-ului. Colonel în 1935 ; în 1939 este numit șeful Biroului operații al O.K.W. (Comandamentul Suprem al Wehrmacht-ului), post pe care-l deține pînă în 1945, sub ordinele lui Keitel. În această calitate participă în mod direct la stabilirea planurilor de acțiune ale Wehrmacht-ului în timpul celui de-al doilea răboi mondial. Semnează la Reims, la 7 mai 1945, actul de capitulare al Germaniei hitleriste. A fost condamnat la moarte de către Tribunalul Militar Internațional de la Nürnberg.

KACIALOV, Vladimir Iakovlevici (1890—1941), general-locotenent (1940). În armata sovietică din 1918. Participant la primul război mondial și la războiul civil, în care a fost șef de stat-major al unei brigăzi de cavalerie, șef de stat-major al Armatei 2 cavalerie. A terminat Academia Militară „M. V. Frunze" (1935). După război — comandant al unei brigăzi de cavalerie, al unei divizii și al unui corp de armată. În 1938—1940 — comandant al unor regiuni militare. În cel de-al doilea război mondial — comandant al Armatei 28.

KAGANOVICI, Lazar Moiseevici (1893—?), om politic sovietic. Secretar al Partidului Comunist din Ucraina (1925), secretar al C.C. al P.C.U.S. (1928), membru al Biroului Politic (1930). Comisar al poporului pentru transporturi (1935), industria grea (1937), vicepreședinte al Consiliului Comisarilor Poporului (1938). În timpul celui de-al doilea război mondial — membru al Comitetului de Stat al Apărării și al consiliului militar al Frontului Nord-Caucazian. Din 1944 — vicepreședinte al Consiliului Comisarilor Poporului ; în 1947 — prim-secretar al P.C. din Ucraina ; din 1947 — vicepreședinte, iar din 1953 prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. În 1957 — membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. A fost acuzat de apartenență la un „grup antipartinic", împreună cu Malenkov și Molotov, și a fost destituit din toate funcțiile sale în 1957.

KATUKOV, Mihail Efimovici (1900—1976), mareșal al trupelor blindate (1959). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). În armata sovietică din 1919. A participat la războiul civil. În cel de-al doilea război mondial a fost comandant al unei divizii de tancuri ; din 1942 — comandant al unui corp de armată ; din 1943 — comandant al Armatei 1 tancuri (din 1944 — Armata 1 de gardă). Din 1945 — comandant al trupelor unite de blindate și mecanizate al grupului de trupe sovietice în Germania.

KAZAKIEVICI, Emmanuil Henricovici (1913—1962), scriitor sovietic. A publicat nuvele și romane pe tema războiului, printre care : *Doi în stepă* (1948), *Primăvara pe Oder* (1949), *Caietul Albastru* (1961) etc.

KAZAKOV, Vasili Ivanovici (1898—1968), mareşal de artilerie (1955), Erou al Uniunii Sovietice (1945). Participant la războiul civil. A terminat Academia Militară „M. V. Frunze“ (1934). În cel de-al doilea război mondial — comandant al artileriei Armatei 16 şi al artileriei fronturilor Breansk, Don, Centru, 1 Bielorus. În perioada 1945—1950 — comandantul artileriei grupului de trupe sovietice din Germania, apoi locţiitor, prim-locţiitor şi comandant al artileriei armatei sovietice.

KEITEL, Wilhelm (1882—1946), feldmareşal german (1940). Unul dintre principalii criminali de război nazişti. Participant la primul război mondial. În 1934 Werner von Blomberg, îl numeşte şef al Wehrmachtsamt-ului (Serviciul Apărării Naţionale, însărcinat cu coordonarea acţiunilor forţelor armate). În 1938, cînd Hitler îl destituie pe Blomberg, Keitel este însărcinat cu conducerea Marelui Stat Major al Comandamentului Suprem al Wehrmacht-ului (O.K.W.), avînd prerogativele unui ministru de război. Devine astfel subordonatul direct al lui Hitler, căruia îi execută necondiţionat directivele, adesea neagreate de statele majore ale diferitelor armate. Semnează la 8 mai 1945 capitularea celui de-al treilea Reich. Tribunalul Militar Internaţional de la Nürnberg l-a condamnat la moarte.

KLEIST, Paul Ewald von (1881—1954), feldmareşal german (1943). Participant la primul război mondial. Unul dintre creatorii armatelor germane de blindate. Părăseşte armata în 1938, dar este rechemat un an mai tîrziu. Are un rol important în agresiunea împotriva Poloniei (1939), Franţei (1940) şi Iugoslaviei (1941). În anii 1942—1944 a comandat Grupul de armate „A“ de pe frontul germano-sovietic. În 1944, în fruntea unui grup de armate — Grupul „Ucraina de Sud“ — cedează în faţa generalilor sovietici Malinovski şi Tolbuhin şi este destituit de Hitler.

KONEV, Ivan Stepanovici (1897—1973), mareşal al Uniunii Sovietice (1944). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). În armata sovietică din 1918. Participant la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze“ (1934). După război — comandant de regiment, divizie, corp de armată, de armată. În 1940—1941 a condus unele regiuni militare. În al doilea război mondial a condus Armata 19, fronturile de Vest (septembrie-octombrie 1941, august 1942—februarie 1943), Kalinin (octombrie 1941-august 1942), Nord-Vest (din martie 1943), de Stepă (din iulie 1943), 2 ucrainean (din octombrie 1943), 1 ucrainean (mai 1944-mai 1945). S-a distins în bătăliile de la Smolensk, Moscova, Kursk, şi în operaţiunile Vistula-Oder, Berlin. Din august 1945 — comandant al Grupului central de armate ; între 1946—1950 şi 1955—1956 — comandant şef al trupelor de uscat ; adjunct şi prim-adjunct al ministrului apărării ; din 1956 — prim-adjunct al ministrului apărării şi comandant şef al Forţelor Armate Unite ale statelor participante la Tratatul de la Varşovia. Între

1961—1962 — comandant al grupului de trupe sovietice în Germania. Decorat cu ordinul „Victoria".

KORK, Avgust Ivanovici (1887—1937), comandant de armată de rangul II (1935). În armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară de Stat Major (1914). Participant la primul război mondial şi la războiul civil. Din 1921 — comandant al unor regiuni militare ; din 1922 — comandant al Frontului din Turkestan ; în anii 1923—1925 — comandant al unei regiuni militare ; februarie-noiembrie 1925 — comandant al Armatei caucaziene, apoi din nou al unei regiuni militare. Din 1935 — şef al Academiei Militare „M. V. Frunze".

KOZLOV, Dmitri Timofeevici (1896—1967), general-locotenent (1943). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M. V. Frunze" (1928). După război — şef de stat-major şi comandant al unei divizii de infanterie ; comandant al Şcolii de infanterie din Kiev. În războiul sovieto-finlandez (1939—1940) — comandant al unui corp de armată. În 1940—1941 — locţiitor al comandantului unei regiuni militare, şef al Direcţiei generale a Apărării Antiaeriene. În cel de-al doilea război mondial a comandat fronturile Transcaucazian, Caucazian şi din Crimeea, Armata 24 ; din octombrie 1942 — locţiitor al comandantului Frontului Voronej ; în mai-august 1943 — împuternicit al Marelui Cartier General pe Frontul Leningrad. Din august 1943 — locţiitor al comandantului Frontului de dincolo de Baikal. În perioada 1946—1954 — locţiitor al comandantului unor regiuni militare.

KUIBÎŞEV, Valerian Vladimirovici (1888—1935), om politic sovietic. A participat la Revoluţia din 1905—1907 ; în 1916—1917 a condus organizaţia bolşevicilor din Samara. Unul dintre conducătorii Armatei Roşii în războiul civil (1919—1920). Membru al Biroului Politic al C.C. al P.C. (b) al Uniunii Sovietice (1927—1935).

KULIK, Grigori Ivanovici (1890—1950), mareşal al Uniunii Sovietice (1940). Erou al Uniunii Sovietice (1940). În armata sovietică din 1918. Participant la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1932). În perioada interbelică a ocupat diferite funcţii în conducerea armatei. În 1930 — comandant de divizie ; din 1932 — comandant de corp de armată ; din 1937 — comandant al Direcţiei artileriei armatei sovietice ; din 1939 — locţiitor al comisarului apărării şi şeful Direcţiei generale de artilerie. În cel de-al doilea război mondial — comandant al Armatei 54 (august 1941) ; în aprilie-septembrie 1943 — comandant al Armatei 4 de gardă ; din ianuarie 1944 — locţiitor al şefului unei Direcţii generale a armatei. După război — locţiitor al comandantului unei regiuni militare. A fost restabilit în gradul de mareşal, *post mortem*, in 1957.

KUTUZOV (GOLENIŞCEV-KUTUZOV), Mihail Ilarionovici, prinţ (1745—1813), feldmareşal rus (1812). Participant la războaiele ruso-turce din 1768—1774, 1787—1791 şi 1806—1812. A condus una din armatele ruse înfrînte de Napoleon la Austerlitz (1805). A înfrînt decisiv pe turci la Rusciuk, obligîndu-i să încheie pacea de la Bucureşti (1812). Comandant suprem al armatei ruse în războiul împotriva lui Napoleon I (1812).

KUZNEŢOV, Fiodor Izidorovici (1898—1961), general-colonel (1941). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1926). După război — comandant al Şcolii de infanterie, apoi profesor la Academia Militară „M.V. Frunze", locţiitor al comandantului unor regiuni militare. Participant la războiul sovieto-finlandez (1939—1940). În 1940—1941 — şef al Academiei Militare a Marelui Stat Major, comandant al unor regiuni militare. În cel de-al doilea război mondial a comandat Frontul de Nord-Vest, apoi Armata 21, Frontul Central, Armata 51, a fost şef al statului major al Armatei 28, locţiitor al comandantului Frontului de Vest, comandant al Armatei 61. Din aprilie 1942 — şef al Academiei Militare a Marelui Stat Major ; din august 1943 — locţiitor de comandant de front. În 1945—1948 — comandant al unei regiuni militare.

KUZNEŢOV, Vasili Ivanovici (1894—1964), general-colonel (1943). Erou al Uniunii Sovietice (1945). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1935). După război — comandant de regiment, divizie şi corp de armată. În cel de-al doilea război mondial a comandat armatele 3, 21, 58, 1 de şoc, 63, 1 de gardă. Din 1943 — locţiitor al comandantului Frontului 1 pribaltic ; din 1945 — comandant al Armatei 3 de şoc.

LEVANDOVSKI, Mihail Karlovici (1890—1937), comandant de armată de rangul II (1935). A terminat Şcoala Militară de la Vladimir (1912). A participat la primul război mondial şi la războiul civil. În armata sovietică din 1918. După război — locţiitor al comandantului unei regiuni militare ; din 1924 — comandant al Frontului Turkestan, comandant al Armatei caucaziene ; din 1928 — şef al unei direcţii generale a armatei ; din 1929 — comandant al unei regiuni militare.

LOKTIONOV, Aleksandr Dmitrievici (1893—1941), general-colonel (1940). Participant la primul război mondial şi la războiul civil. După război — comandant de divizie, comandant de corp de armată, locţiitor pentru problemele de aviaţie al comandantului unei regiuni militare ; în 1937—1939 — şef al Forţelor Militare Aeriene. În 1939—1940 — adjunct al comisarului poporului pentru apărare.

MAISKI, Ivan Mihailovici (1884—?), diplomat sovietic, istoric, publicist. Membru al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. (1946). În 1902, pentru participare la activitatea revoluţionară a fost arestat, expulzat din Petersburg şi exilat la Omsk. În timpul revoluţiei din 1905—1907 a participat la activitatea Sovietului deputaţilor muncitorilor din Saratov. În 1906, a fost arestat şi exilat în gubernia Tobolsk. În 1908 a emigrat în Elveţia ; pe urmă în Germania. În 1912 a absolvit Universitatea din München. A plecat apoi în Marea Britanie. După Revoluţia din Octombrie s-a întors în Rusia. În 1922 a intrat în activitatea diplomatică. Între 1929—1932 a fost reprezentantul U.R.S.S. în Finlanda. În anii 1932—1943 a fost ambasador al U.R.S.S. în Marea Britanie. A fost reprezentantul U.R.S.S. în Comitetul de neintervenţie în treburile spaniole (1936—1939). Între 1943—1946 — adjunct al comisarului pentru afacerile externe. A luat parte la Conferinţa de la Ialta (1945) şi Potsdam (1945). Lucrări : *Germania şi războiul* (1916), *În lumea mişcării sindicale germane* (1917), *Mongolia în ajunul revoluţiei* (1960) ; *Spania. 1808—1917*, *Amintirile unui ambasador sovietic* (1965) ; *Amintirile unui diplomat sovietic, 1925—1945* (1977).

MALENKOV, Gheorghi Maximilianovici (1902—?), om de stat sovietic. S-a bucurat de încredere din partea lui Stalin ; în 1946 — membru al Biroului Politic şi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. După moartea lui Stalin, i-a succedat acestuia la preşedinţia Consiliului de Miniştri (1953—1955). Învinuit de Hruşciov de a fi complotat împreună cu Kaganovici şi Molotov, a fost exclus, în iunie 1957, din toate funcţiile de partid şi de stat, iar ulterior chiar din partid (1961).

MALININ, Mihail Sergheevici (1899—1960), general de armată (1953). Erou al Uniunii Sovietice (1945). În armata sovietică din 1919. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze“ (1931). A participat la războiul civil. Din 1931 — şef de stat-major al unui regiment şi al unei brigăzi mecanizate. Din 1938 — activitate didactică. A participat la războiul sovieto-finlandez. În 1940 — şef de stat-major al unui corp de armată mecanizat. În cel de-al doilea război mondial — şef al statului-major al unei armate ; din 1942 — şef de stat-major al fronturilor Breansk, Don, Centru, bielorus şi 1 bielorus. Din 1945 — şef al statului-major al grupului de trupe sovietice din Germania ; în anii 1952—1960 — prim-locţiitor al şefului Marelui Stat Major.

MALINOVSKI, Rodion Iakovlevici (1898—1967), mareşal al Uniunii Sovietice (1944). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1945, 1958). Participant la primul război mondial şi la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze“ (1930). A participat la războiul din Spania (1936—1939). În timpul celui de-al doilea război mondial — comandant al unui corp de armată, al Armatei 6, al Frontului de Sud, al Armatei 66. În octombrie-noiembrie 1942 — locţiitor al comandantului Frontului Voronej,

apoi comandant al Armatei 2 de gardă. Talentul său de comandant s-a impus îndeosebi în februarie 1943 la conducerea fronturilor de Sud, Sud-Vest, 3 şi 2 ucrainean, iar în iulie-octombrie 1945 de pe frontul Zabaical. Între 1957—1967 — ministru al apărării. Decorat cu ordinul „Victoria".

MARMONT, Auguste Frédéric Louis Viesse de, duce de Raguse (1774—1852,) mareşal al Franţei (1809). Participant la războaiele napoleoniene, a comandat armata franceză în Dalmaţia (1806), Portugalia, şi Spania (1811—1812). În 1814, a condus luptele pentru apărarea Parisului. Ulterior s-a plasat în slujba Bourbonilor.

MEHLIS, Lev Zaharovici (1889—1953), general-colonel (1944). În armata sovietică din 1919. Participant la primul război mondial şi la războiul civil. În anii 1937—1940 — şeful Direcţiei Politice a armatei. Din 1940 — comisar al poporului pentru controlul de stat. În cel de-al doilea război mondial — şef al Direcţiei Generale Politice a armatei şi adjunct al ministrului Apărării (pînă în iunie 1942), apoi membru al Consiliului Militar al unei armate ; membru al consiliilor militare ale fronturilor Voronej, Volhov, Breansk, 2 pribaltic, Vest, 2 bielorus şi 4 ucrainean.

MEREŢKOV, Kiril Afanasievici (1896—1968), mareşal al Uniunii Sovietice (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1940). În armata sovietică din 1918. A terminat Academia Militară (1921). A participat la războiul civil în calitate de locţiitor al şefului de stat-major al unei brigăzi şi al unei divizii. Din 1922 — şef de stat-major al unei divizii de cavalerie, apoi locţiitor al şefului de stat-major al unui corp de armată de cavalerie, adjunct de şef de stat-major al unei regiuni militare. Din 1931 — şef al statului-major al unei regiuni militare. Participant la războiul civil din Spania. În războiul sovieto-finlandez — comandant al Armatei 7. Din 1940 — şef al Marelui Stat Major ; din 1941 — adjunct al comisarului poporului pentru Apărare. În cel de-al doilea război mondial a comandat armatele 7 şi 4 ; din decembrie 1941 — comandant al Frontului Volhovsk ; din 1944 — comandant al Frontului Karelia, apoi comandant al Frontului din Extremul Orient. După război — comandant al trupelor unor regiuni militare, adjunct al ministrului apărării.

MOLOTOV (SKRIABIN), Viaceslav Mihailovici (1890—1987), om politic sovietic. A semnat cu Ribbentrop, în august 1939, Pactul sovieto-german de neagresiune. În anii 1941—1945 a fost vicepreşedinte al Comitetului de Stat al Apărării (G.O.K.O.) şi membru al Marelui Cartier General. A luat parte la toate conferinţele importante ale Aliaţilor, pînă în 1949, cînd Vîşinski i-a succedat ca ministru de externe. Membru al Biroului Politic (1926—1953) şi al Prezidiului (1953—1957) al C.C. al P.C.U.S., Preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului (prim-ministru — 1930—1941) şi comisar (ministru) al afacerilor externe (1939—1949), şi (1953

—1956). Președinte al Internaționalei Comuniste (1930—1934). În 1957—1960 a fost ambasador în Mongolia. Între 1960—1962 a reprezentat guvernul sovietic pe lîngă Agenția Internațională pentru Energia Atomică (A.I.E.A.), cu sediul la Viena.

MOLTKE, Helmuth Karl Bernhard, conte von (1800—1891), feldmareșal german (1871). Teoretician și istoric militar. Șef al statului-major al armatei prusace (1857—1888) ; a reorganizat armata prusacă pe baze moderne, reușind să obțină victoria în războaiele Danemarcei (1864), Austriei (1866) și Franței (1870—1871).

MOSKALENKO, Kirill Semionovici (1902—?), mareșal al Uniunii Sovietice (1955). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1943, 1978). În armata sovietică din 1922. Participant la războiul civil. După război a fost șef de stat-major și comandant al artileriei unui regiment, comandant al artileriei unei brigăzi și a unei divizii. Participant la războiul sovieto-finlandez. Din 1940 — comandant al unui corp de armată de artilerie. A terminat Academia Militară „F.E. Dzerjinski". În cel de-al doilea război mondial a fost comandant al unui corp de armată, de trupe hipo-mecanizate. Din 1942 — comandant al armatelor 38, 1 tancuri, 1 de gardă și 40. Din 1948 — comandant al trupelor de apărare antiaeriană din zona Moscovei ; 1953—1960 — comandant al unei regiuni militare. În anii 1960—1962 — comandant șef al trupelor de rachete cu destinație strategică și adjunct al ministrului apărării.

NEHRU, Jawaharlal (1889—1964), om politic indian. Lider al partidului Congresului Național Indian. Prim-ministru și ministru al afacerilor externe (1947—1964) ; adept al unei politici de pace și colaborare între popoare. Lucrări : *Descoperirea Indiei, Autobiografie.*

NOVIKOV, Aleksandr Aleksandrovici (1900—1976), mareșal principal de aviație (1944). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (aprilie, septembrie 1945). În armata sovietică din 1919. A participat la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1930). Din 1933 — șef al statului-major al Brigăzii de aviație, comandant de escadră, șef de stat-major al aviației unei regiuni militare. Din 1940 — comandantul trupelor de aviație al unei regiuni militare. În cel de-al doilea război mondial — comandantul trupelor de aviație pe fronturile de Nord, Leningrad ; adjunct al comisarilor poporului pentru apărare, comandant al aviației armatei sovietice.

OKTIABRSKII (IVANOV), Filipp Sergheevici (1899—1969), amiral (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1958). În flota maritimă militară din 1918. Participant la războiul civil. După război — comandant de navă, divizion, detașament, brigadă de vedete torpiloare ; din 1938 — comandant al flotilei militare Amur ; din

1939 — comandant al flotei militare din Marea Neagră. În cel de-al doilea război mondial a comandat flota militară din Marea Neagră. În 1948—1953 — prim-locțiitor al comandantului șef al forțelor maritime militare.

ORLOV, Vladimir Mitrofanovici (1895—1938), comandant de flotă de rangul I (1935). În flota maritimă militară din 1918. A participat la războiul civil. După război — locțiitor al șefului Direcției Politice a Consiliului Militar Revoluționar ; șef al unor instituții de învățămînt maritim. Din 1926 — comandant al flotei din Marea Neagră. În 1931—1937 — șef al forțelor maritime militare ; din 1937 — adjunct al comisarului poporului pentru apărare.

PAVLOV, Dimitri Grigorievici (1897—1941), general de armată (1941), Erou al Uniunii Sovietice (1937). În armata sovietică din 1919. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1928). A participat la primul război mondial, la războiul civil și la războiul civil din Spania (1936—1939). La începutul celui de-al doilea război mondial a fost comandantul Frontului de Vest. În urma înfrîngerilor suferite de Uniunea Sovietică în primele zile de război, pentru care a fost și el făcut răspunzător, a fost condamnat la moarte și executat.

PETROV, Ivan Efimovici (1896—1958), general de armată (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1945). În armata sovietică din 1918. A participat la războiul civil. În al doilea război mondial — comandant de divizie, comandantul Armatei 44, comandantul unui grup de armate. Din 1943 — șef de stat-major, și mai apoi, comandant al Frontului Nord-Caucazian ; ulterior comandant al Armatei 33, al fronturilor 2 bielorus și 4 ucrainean.

PONOMARENKO, Panteleimon Kondratievici (1902—?), activist de partid și de stat sovietic. General-locotenent (1943). A participat la războiul civil. În 1938—1947 — prim-secretar al Partidului Comunist din Bielorusia. În cel de-al doilea război mondial — membru al consiliilor militare ale Armatei 3 de șoc, fronturilor de Vest, Centru și Breansk ; în 1942—1944 — șeful statului-major central al mișcării de partizani. Din 1944 — președintele Consiliului Comisarilor Poporului (Consiliul de Miniștri) al Bielorusiei ; din 1948 — secretar al C.C. al P.C.U.S. ; în 1952—1953 — membru al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. ; 1953—1956 — membru supleant al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. Din 1953 — ministru al culturii, iar din 1955 — în activitatea diplomatică.

REICHSWEHR. Forțele armate ale Germaniei în anii 1919—1935, cu efectiv limitat, conform Tratatului de la Versailles (100 mii trupe de uscat, 15 mii — flotă și aviație). Soldații erau plătiți. Conducerea Reichswehr-ului a asigurat, în secret, constituirea și pregătirea unor forțe mult mai mari, dispunînd în acest sens de „Reichswehr-ul negru", care cuprindea o mulțime de orga-

nizații paramilitare. În 1935, Germania a anulat, unilateral, prevederile militare ale Tratatului de la Versailles, introducînd stagiul militar obligatoriu. Pe baza Reichswehr-ului s-a format Wehrmacht-ul.

REMEZOV, Fiodor Nikitici (1896—?), general-locotenent (1940). În armata sovietică din 1918. Participant la războiul civil. După război — comandant de regiment, divizie, corp de armată. Din 1939 — comandant al unor regiuni militare. În cel de-al doilea război mondial a comandat armatele 20, 13, 56, 45 ; în august-octombrie 1941 — comandant al Regiunii militare Nord-Caucaziene ; ianuarie-aprilie 1942 — comandant al Regiunii militare Ural-Sud. Din 1945 — șef al unei facultăți la Academia Militară „M.V. Frunze" și locțiitor al șefului Academiei Militare „F.E. Dzerjinski".

RÎCIAGOV, Pavel Vasilievici (1911—1941), general-locotenent de aviație (1940), Erou al Uniunii Sovietice (1936). În armata sovietică din 1928. Din 1931 — aviator, comandant de escadrilă. Participant la războiul civil din Spania (1938—1939) și la cel sino-japonez (în anii 1937—1938). În războiul sovieto-finlandez (1939—1940) — șef al forțelor militare aeriene ale Armatei 9. În 1940 — adjunct, apoi prim-adjunct al șefului forțelor militare aeriene. Din februarie 1941 — adjunct al comisarului poporului pentru apărare.

ROKOSSOVSKI, Konstantin Konstantinovici (1896—1968), mareșal al Uniunii Sovietice (1944). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). În armata sovietică din 1918. Participant la primul război mondial și la războiul civil. În al doilea război mondial — comandant al unui corp de armată mecanizat ; din iulie 1941 — comandantul Armatei 16 ; comandant al unor fronturi (Breansk, Don, Centru, bielorus, 1 și 2 bielorus). Din 1949 — ministru al Apărării Naționale și vicepreședinte al Consiliului de Miniștri al R.P. Polone. Din 1956 — adjunct al ministrului apărării al U.R.S.S. Decorat cu ordinul „Victoria".

SEDIAKIN, Aleksandr Ignatievici (1893—1938), comandant de armată de rangul II (1935). În armata sovietică din 1918. Participant la primul război mondial și la războiul civil, în calitate de comandant de regiment, brigadă, locțiitor al comandantului Armatei 13. După război, din 1925 — comandant al Armatei 5, din 1924 — comandant al unei regiuni militare, locțiitor al șefului Statului Major al armatei (Marelui Stat Major), șef al Direcției Apărării Antiaeriene a armatei.

SOKOLOVSKI, Vasili Danilovici (1897—1968), mareșal al Uniunii Sovietice (1946). Erou al Uniunii Sovietice (1945). În armata sovietică din 1918. A participat la războiul civil — comandant de regiment, brigadă, șef de stat-major al unei divizii. Din 1921 — locțiitor al șefului Direcției operații pe Frontul Turkestan ; a

comandat un grup de armată în regiunile Fergana și Samarkand. În 1922—1930 — șef de stat-major al unei divizii, al unui corp de armată de infanterie. În 1930—1935 — comandant de divizie. Din 1935 — șeful statului-major al unei regiuni militare. Din februarie 1941 — locțiitor al șefului Marelui Stat Major. În cel de-al doilea război mondial — șef al statului-major al Frontului de Vest, al direcției de Vest ; în 1943—1944 — comandant al Frontului de Vest ; din aprilie 1944 — șef al statului-major al Frontului 1 ucrainean ; din aprilie 1945 — locțiitor al comandantului Frontului 1 bielorus. După război — locțiitor, iar din 1946 — comandant șef al grupului de trupe sovietice staționate în Germania ; din 1949 — prim-adjunct al ministrului Forțelor Armate ; în 1952—1960 — șeful Marelui Stat Major și prim-ministru al ministrului Apărării.

STALIN (Djugașvili), Iosif Vissarionovici (1879—1953). Unul din conducătorii P.C.U.S. și ai statului sovietic. A participat la revoluția din 1905—1907 din Transcaucazia și la pregătirea și desfășurarea Revoluției din Octombrie. Membru al C.C. al partidului din 1917 ; membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.U.S. în anii 1919—1952, al Prezidiului C.C. al P.C.U.S. între 1952—1953. Deputat al Sovietului Suprem. Comisar al poporului pentru problemele naționalităților (1917—1922) ; comisar al poporului pentru controlul de stat (1919—1922). În timpul războiului civil a îndeplinit sarcini de răspundere pe linie de partid și de stat. Secretar general al C.C. al P.C.U.S. din 1922, iar din 1941 și președintele Consiliului Comisarilor Poporului (Consiliul de Miniștri) al U.R.S.S. În timpul celui de-al doilea război mondial — președintele Comitetului de Stat al Apărării, comisar al poporului pentru Apărare, comandantul suprem al Armatei Roșii, șeful Marelui Cartier General, unul din organizatorii coaliției antihitleriste. Generalisim al Uniunii Sovietice (1945), Erou al Uniunii Sovietice (1945). Decorat de două ori cu ordinul „Victoria". Congresul al XX-lea al P.C.U.S. (1956) a condamnat greșelile legate de cultul personalității sale.

STERN, Grigorii Mihailovici (1900—1941), general-colonel (1940). Erou al Uniunii Sovietice (1939). În armata sovietică din 1919. A participat la războiul civil. A terminat Academia Militară „M.V. Frunze" (1929). A participat la luptele de la Halhîn-Gol și la războiul sovieto-finlandez (1939—1940). În 1941 a comandat frontul din Extremul Orient.

SUSAIKOV, Ivan Zaharovici (1903—1962), general-colonel (1944). În armata sovietică din 1924. Participant la războiul sovieto-finlandez (1939—1940). Din 1941 — locțiitor al șefului Direcției generale de blindate. În cel de-al doilea război mondial a comandat un grup operativ. Din 1942 — membru al Consiliului militar al fronturilor Breansk, Voronej, de Stepă, 2 ucrainean.

SUVOROV, Aleksandr Vasilievici, prinț (1730—1800), generalisim rus (1799). S-a remarcat în timpul războaielor ruso-turce din 1768—1774. În 1799 a fost comandant suprem al armatelor aliate împotriva Franței, distingîndu-se în campaniile din Italia și Elveția (1799).

ȘAHURIN, Alexei Ivanovici (1904—1975), om de stat sovietic, general-colonel inginer (1944). În armata sovietică din 1934. În 1940—1946 — comisar al poporului pentru industria aviatică. În 1953—1959 — adjunct al ministrului pentru industria aviatică, vicepreședinte al Comitetului de Stat pentru Legăturile Economice Externe.

ȘAPOȘNIKOV, Boris Mihailovici (1882—1945), mareșal al Uniunii Sovietice (1940). A terminat Academia Militară de Stat Major (1910). Participant la primul război mondial și la războiul civil. După război — prim-locțiitor al șefului Statului Major al armatei ; 1925—1928 — comandant al unor regiuni militare ; în 1928—1931 — șef al Statului Major al armatei ; în 1931—1932 — comandant al unor regiuni militare ; în 1932—1935 — șeful Academiei militare „M.V. Frunze" ; din 1937 — șeful Marelui Stat Major ; din 1940 — adjunct al comisarului poporului pentru apărare. În cel de-al doilea război mondial — șef al Marelui Stat Major ; din mai 1942 — adjunct al comisarului poporului pentru apărare ; în 1943—1945 — șef al Academiei Militare a Marelui Stat Major.

TELEGHIN, Konstantin Fiodorovici (1899-1981), general-locotenent (1943). În armata sovietică din 1918. Participant la războiul civil. A terminat Academia politico-militară (1931). Din 1936 — în activitate politică în trupele N.K.V.D. În anii 1940—1941 — în centrala N.K.V.D. În timpul celui de-al doilea război mondial — membru al Consiliului militar al Regiunii militare Moscova, al fronturilor Don, Centru, bielorus, 1 bielorus.

TIMOȘENKO, Semion Konstantinovici (1895—1970), om de stat și militar sovietic, mareșal al Uniunii Sovietice (1940). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1940, 1965). A participat la primul război mondial și la războiul civil. În armata sovietică din 1918. În 1940—1941 — comisar al poporului pentru apărare. În cel de-al doilea război mondial — președintele Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem (pînă în iulie 1941) ; apoi membru al Marelui Cartier General ; iulie-septembrie 1941 — locțiitor al comisarului poporului pentru apărare ; din iulie 1941 — comandant șef al direcției Vest ; din septembrie 1941 — comandant șef al direcției Sud-Vest ; din iulie 1942 — comandant al Frontului Stalingrad ; din octombrie 1942 — comandant al Frontului de Nord-Vest, iar din 1943, reprezentant al Marelui Cartier General pe diferite fronturi. Decorat cu ordinul „Victoria".

TITO, Iosip Broz (1892—1980), mareșal și om politic iugoslav. Președinte al Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia (1966—1980 ;

în 1952—1966, secretar general ; în 1937—1952, secretar general al Partidului Comunist din Iugoslavia). Preşedinte al R.S.F.I. (1953—1980) şi al Prezidiului R.S.F.I. (1974—1980). Comandant suprem al Armatei naţionale de eliberare şi al detaşamentelor de partizani (1941—1945). Preşedinte al Vecei Executive Federale (prim-ministru 1955—1963 ; in 1945—1953, al guvernului federal). Decorat cu ordinul „Victoria".

TODORSKI, Alexandr Ivanovici (1894—1965), general-locotenent (1955). În armata sovietică din 1919. În timpul războiului civil a fost comandant de brigadă. După război — comandant de divizie, de corp de armată ; din 1928 — locţiitor al comandantului unei regiuni militare ; profesor la unele instituţii de învăţămînt superior militar ; şef al Academiei militare de aviaţie „N.E. Jukov".

TOLBUHIN, Fiodor Ivanovici (1894—1949), mareşal al Uniunii Sovietice (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1965, *post mortem*). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial şi la războiul civil (locţiitor al şefului de stat-major şi şef de stat-major al unei divizii ; şeful secţiei operaţii a unei armate). După război — şef de stat-major al unei divizii şi al unui corp de armată ; comandant de divizie ; din 1938 — şef de stat-major al unei regiuni militare. În timpul celui de-al doilea război mondial — şeful statului-major al fronturilor Transcaucazian, Caucazian şi al celui din Crimeea ; din 1942 — comandant al armatelor 57 şi 68 ; din 1943 — comandant al fronturilor Sud, 4 şi 3 ucrainene. Decorat cu ordinul „Victoria".

TRIBUŢ, Vladimir Filipovici (1900—1977), amiral (1943). În flota maritimă militară din 1918. Din 1936 — şef al statului-major al Flotei ; din 1939 — comandant al flotei din Marea Baltică. În cel de-al doilea război mondial a comandat flota baltică.

TROFIMENKO, Serghei Gheorghievici (1899—1953), general-colonel (1944). Erou al Uniunii Sovietice (1944). În armata sovietică din 1919. Participant la războiul civil şi la războiul sovieto-finlandez (1939—1940). Absolvent al Academiei Militare „M.V. Frunze" (1932) şi al Academiei Militare de Stat Major (1937). Din 1940 — şef al statului-major al Regiunii militare nord-caucaziene. În cel de-al doilea război mondial a comandat armatele 32, 7, 27. După război — şef al unor regiuni militare.

TRUMAN, Harry S. (1884—1972), om politic american. Lider al Partidului Democrat. Al 33-lea preşedinte al S.U.A. (1945—1949 ; 1949—1953). A luat hotărîrea aruncării celor două bombe atomice asupra Japoniei în 1945. *Doctrina Truman*, doctrină politico-economică preconizată în 1947, a fost concretizată, începînd din 1948, prin „Planul Marshall".

TUHACEVSKI, Mihail Nicolaevici (1893—1937), mareşal al Uniunii Sovietice (1935). În armata sovietică din 1918. Participant la

primul război mondial şi la războiul civil. În războiul civil — comandantul Armatei 1, locţiitor al comandantului Frontului de Sud, comandant al Armatei 8 şi al Armatei 5. Şef al Academiei Militare a Armatei Roşii. A ocupat diferite funcţii militare de conducere. Între 1925—1928 — şef al Statului Major al armatei ; din 1931 — adjunct al comisarului poporului pentru apărare şi al preşedintelui Consiliului Militar Revoluţionar, şef al înzestrării armatei ; din 1936 — prim adjunct al comisarului poporului pentru Apărare şi şef al Direcţiei pregătirii militare. Autor a numeroase lucrări care au exercitat o mare influenţă asupra dezvoltării ştiinţei şi practicii militare sovietice.

UBOREVICI, Ieronim Petrovici (1896—1937), comandant de armată de gradul I (1935). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial şi la războiul civil (comandant de brigadă, de divizie, comandant al armatelor 14, 9 şi 13). După război — comandantul Regiunilor militare Ucraina şi Crimeea, comandantul Armatei 5, comandantul Regiunii militare Siberia răsăriteană ; în 1930—1931 — vicepreşedintele Consiliului Militar Revoluţionar al U.R.S.S. şi şef al înzestrării armatei.

VASILEVSKI, Alexandr Mihailovici (1895—1977), mareşal al Uniunii Sovietice (1943). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1944, 1945). În armata sovietică din 1919. A participat la primul război mondial şi la războiul civil. A absolvit Academia Militară de Stat Major (1937). Din 1937 — adjunct de şef secţie şi din 1940 — locţiitor al şefului Direcţiei operaţii din Marele Stat Major. Din august 1941 — locţiitor al şefului Marelui Stat Major ; din iunie 1942 — şeful Marelui Stat Major ; din octombrie 1942 — adjunct al comisarului poporului pentru apărare. În anii 1943—1944 a coordonat activitatea mai multor fronturi în operaţiuni de mare anvergură. Din februarie 1945 — comandantul Frontului 3 bielorus ; din iunie 1945 — comandant şef al trupelor sovietice din Extremul Orient în lupta împotrivă japonezilor. În anii 1946—1949 — şeful Marelui Stat Major ; între 1949—1953 — ministrul forţelor armate ; intre 1953—1957 — prim adjunct şi adjunct al ministrului apărării. Decorat de două ori cu ordinul „Victoria".

VATUTIN, Nikolai Fiodorovici (1901—1944), general de armată (1943), Erou al Uniunii Sovietice (1965, *post mortem*). În armata sovietică din 1920. Participant la războiul civil. A absolvit Academia Militară „M.V. Frunze" (1929) şi Academia Militară de Stat Major (1937). Din 1931, şef de stat-major al unei divizii, apoi locţiitor al şefului şi şef al statului-major al unei regiuni militare, şeful Direcţiei operative şi locţiitor al şefului Marelui Stat Major. În anii celui de-al doilea război mondial : din iulie 1941 — şef al statului-major al Frontului de Nord-Vest ; în mai-iunie 1942 — locţiitor al şefului Marelui Stat Major. A comandat fronturile

Voronej, de Sud-Vest, din martie 1943 din nou Voronej și 1 ucrainean.

VAȚETIS, Ioachim Ioachimovici (1873—1938), comandant de armată de rangul II (1936). În armata sovietică din 1918. A participat la primul război mondial. Din 1921 a fost profesor la Academia Militară. Autor de lucrări privind strategia și istoria militară.

VELIKANOV, Mihail Dimitrievici (1893—1938), participant la primul război mondial și la războiul civil. După război, comandant de divizie, corp de armată, iar din 1923, locțiitor al comandantului unei regiuni militare. Din 1933 — comandant al unor regiuni militare.

VIKTOROV, Mihail Vladimirovici (1894—1938), comandant de flotă de rangul I (1935). În flota maritimă militară din 1918. Participant la primul război mondial și la războiul civil. În 1921—1924 și 1926—1932 — comandant al flotei din Baltica ; în 1924 — al celei din Marea Neagră. Din 1932 — șeful forțelor maritime din Extremul Orient. Din 1935 — comandant al flotei din Oceanul Pacific. În 1937 — șef al forțelor maritime militare.

VOROȘILOV, Kliment Efremovici (1881—1969), mareșal al Uniunii Sovietice (1935) și om politic sovietic. De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1956, 1968). În armata sovietică din 1918. Membru al Biroului Politic (1926—1952) și al Prezidiului (1952—1960) al C.C. al P.C.U.S. Comandant militar în timpul războiului civil (1918—1920). Comisar al poporului pentru afacerile militare și navale (1925—1934) ; președinte al Consiliului Militar Revoluționar (1925—1934) ; comisar al poporului pentru apărare (1934—1940). Din 1940 — vicepreședinte al Consiliului Comisarilor Poporului (Consiliul de Miniștri) și președintele Comitetului Apărării de pe lîngă Consiliul Comisarilor Poporului. În timpul celui de-al doilea război mondial a comandat temporar fronturile de Nord-Vest, Leningrad și mișcarea de partizani. Din 1943 — reprezentantul Marelui Cartier General pe fronturi. După război : președintele Comisiei Aliate de Control în Ungaria ; vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (1946—1953) ; președintele Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (1953—1960).

VUCETICI, Evgheni Viktorovici (1908—1974), sculptor sovietic. Artist al Poporului al U.R.S.S. (1959). Participant la cel de-al doilea război mondial. În lucrările sale a reflectat actele de eroism ale ostașilor sovietici, fiind autor al unor ansambluri sculpturale din Berlin și Stalingrad, ca și al cunoscutei lucrări „Să facem din săbii brăzdare".

ZAHAROV, Matvei Vasilievici (1898—1972), mareșal al Uniunii Sovietice (1959). De două ori Erou al Uniunii Sovietice (1945,

1971). A participat la războiul civil. În perioada interbelică a fost şeful statului major al unei regiuni militare, locţiitor al şefului Marelui Stat Major, şef al statului-major al unei armate şi al unei regiuni militare. A absolvit Academia Militară „M.V. Frunze“ (două facultăţi, 1928, 1933) şi Academia Militară de Stat Major (1937). În timpul celui de-al doilea război mondial — şef al statului-major al diferitelor fronturi ; în 1945—1949 şi 1963—1964 — şef al Academiei Militare a Marelui Stat Major ; 1949—1952 — locţiitor al şefului Marelui Stat Major ; 1960—1963 şi 1964—1971 — şef al Marelui Stat Major şi prim-adjunct al ministrului apărării.

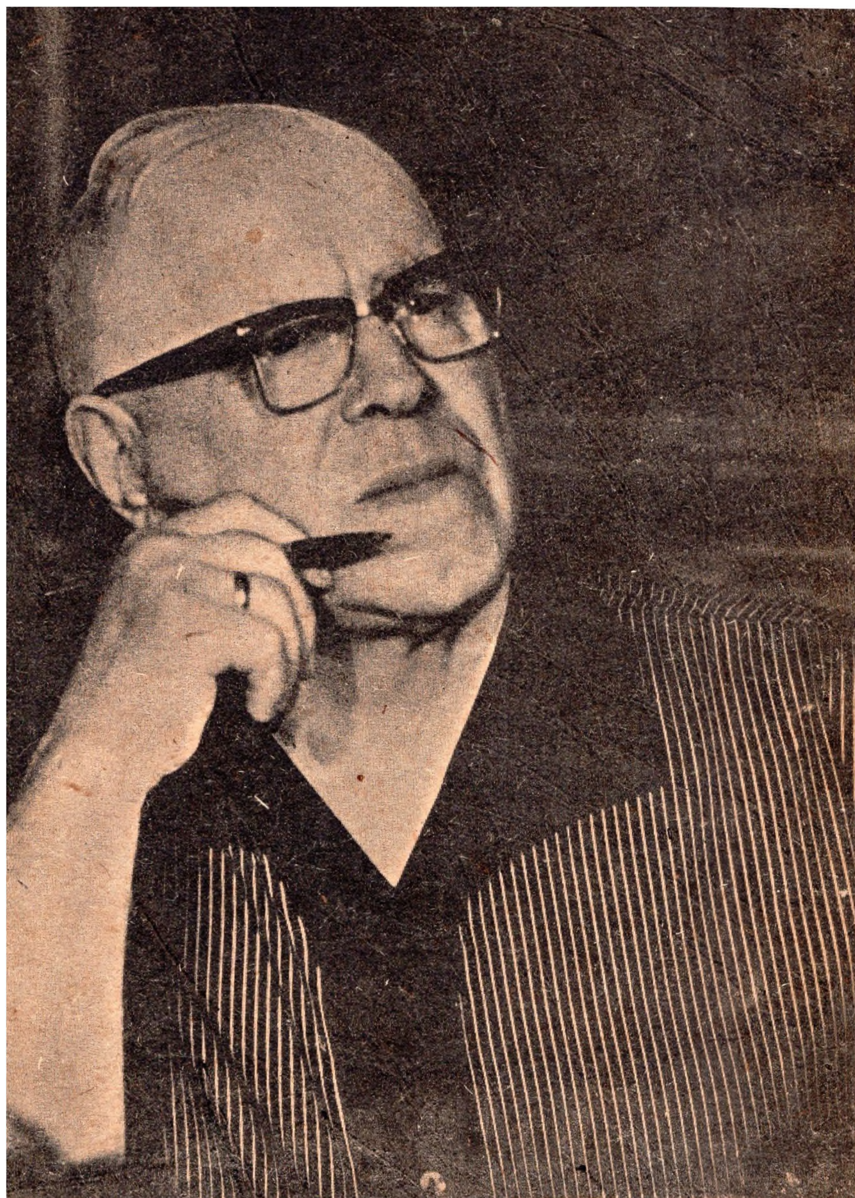
CUPRINS

Tehnoredactor : D. ANDREI

Bun de tipar 29.08.1991. Apărut 1991.
Coli tipar 10 + 16 pag. planșe B 10290.

Tiparul executat sub comanda nr. 10183 la
Imprimeria „Coresi"
Piața Presei Libere nr. 1, București
ROMÂNIA

ISBN 973-32-0166-9
ISBN 973-32-0188-X

Vol. I – II Lei 225